МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ

МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО ОНЛАЙН «КРУГЛОГО СТОЛУ», ПРИСВЯЧЕНОГО 25-РІЧЧЮ ІЗ ДНЯ СТВОРЕННЯ НДІ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ ТА 95-РІЧЧЮ ІЗ ДНЯ НАРОДЖЕННЯ АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА СТАШИСА

(м. Харків, 1 липня 2020 р.)

Харків
«Право»
2020

УДК 343.9:3343.35.08(477)
З-33

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України (постанова № 4/2 від 24 червня 2020 р.)

Відповідальні за випуск: доктор юридичних наук *Б. М. Головкін,* кандидат юридичних наук *О. В. Новіков*

Відповідальність за достовірність даних несуть автори публікацій. Точка зору редколегії може не збігатися з позицією авторів

З-33 **Запобігання** корупції у приватному секторі : матеріали наук.-практ. онлайн «круглого столу», присвяченого 25-річчю із дня створення НДІ вивчення проблем злочинності та 95-річчю із дня народження акад. Володимира Сташиса (м. Харків, 1 лип. 2020 р.). – Харків : Право, 2020. – 214 с.

ISBN 978-966-998-023-6

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2020
© Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, 2020
© Оформлення. Видавництво «Право», 2020

ISBN 978-966-998-023-6

ЗМІСТ

Гетьман А. П.
Вітальне слово .....
Авдєєва Г. К.
Незалежна судова експертиза як засіб протидії корупції у приватному секторі 9
Баулін Ю. В.
Підстави корпоративної відповідальності юридичної особи за КК України 13
Білецький А. В.
Як програмне забезпечення може допомогти викривачам корупції в приватному секторі 15
Брисковська О. М.
Основні чинники протидії корупції на приватних підприємствах 19
Ворушило С. В.
Вплив корупції на приватний сектор 22
Гаркуша А. О., Гаркуша Є. О.
Використання штучного інтелекту у внутрішньому антикорупційному комплаєнсі юридичних осіб 25
Гуртовенко С. І.
Особливості корупційної діяльності у приватному секторі 29
Гуторова Н. О., Пашков В. М.
Запобігання корупції у сфері донорства крові та її компонентів 32
Данильченко Ю. Б.
Роль прокуратури України у боротьбі з корупцією 36
Дудоров О. О.
Кейс Черненка, або як НАБУ дії народних обранців кваліфікувало 40
Жаровська Г. П.
Корупція: фреймворк транснаціональної організованої злочинності 49
Забуга Ю. Ю.
Деякі проблемні питання практичного застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за вчинення корупційних злочинів 53
Калюга К. В., Узунова О. В.
До питання про оперативно-розшукову діяльності під час стеження як засіб протидії та виявлення корупції 58
Карчевський М. В.
BlockChain та Bitcoin в контексті протидії корупції 62
Коваленко Л. П.
Інформаційно-правові засади запобігання корупції у приватному секторі 69

Колодяжний М. Г.
Стратегії обмеження корупції в Україні 72
Кришевич О. В.
Проблемні питання кваліфікації незаконного збагачення 76
Куковинець Д. О.
Щодо деяких проблемних моментів застосування штрафу до юридичних осіб 82
Кулик К. Д.
Деякі питання запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у приватному секторі 85
Ландіна А. В.
Характеристика суб'єктів корупції у приватному секторі в Україні 89
Лукашевич С. Ю.
Принципи антикорупційної політики та антикорупційної діяльності 92
Луценко Ю. В.
Протидія корупційній злочинності: реалії та перспективи 96
Луцик В. В.
Викривач у системі запобігання корупції 102
Михайліченко Т. О., Рак С. В.
Проблеми (не)застосування заходів кримінально-правового характеру до закладів охорони здоров'я приватної власності 105
Новіков О. В., Шукалова Д. Д.
До питання про системність як ознаку корупції в Україні 109
Оболенцев В. Ф.
Особливості системного підходу у теорії та практиці заходів антикорупційного комплаєнсу 113
Орловська Н. А.
Деякі питання участі громадянського суспільства у протидії корупції в приватному секторі 115
Петров С. Г.
Корупційні правопорушення, пов'язані з розбудовою системи обігу державних електронних інформаційних ресурсів 119
Сидоренко А. С.
Окремі випадки корупції в сфері трудових правовідносин 122
Сметаніна Н. В.
Уповноважена особа з питань запобігання та виявлення корупції у системі запобігання корупції 124
Стрельцов Є. Л.
«Незвичайні» форми прояву корупції 127
Стрільців О. М.
Про необхідність врегулювання порядку розгляду юридичними особами повідомлень про корупцію 132

ТаволжанськийО. В.
Цифровізація публічних послуг, як основний інструмент протидії корупції 134
Талалай Д. В., Гончарук В. Л.
Міжнародні слідчі групи як інструмент протидії корупції та організованій злочинності 136
Тімофєєва Л. Ю.
Протидія корупції та забезпечення права на приватність в інформаційному суспільстві 139
Ткачова О. В.
Аналіз вимог до антикорупційної програми юридичної особи 143
Федоровська Н. В., Пашковська М. В.
Анонімні повідомлення як інструмент протидії корупції 146
Христич І. О.
Сучасний стан поширення корупційних правопорушень у приватному секторі національної економіки України 149
Худолій Т. І.
Корупційний елемент як негативне явище в медичній сфері 152
Шевчук В. М.
Проблеми формування та реалізації криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості 155
Шепітько В. Ю.
Система криміналістичних методик розслідування корупційних злочинів: постановка проблеми 160

СЕКЦІЯ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

Бубеніна Л. А.
Імплементація норм міжнародно-правових актів щодо відповідальності юридичних осіб 164
Бухолдін М. О.
Роль і ефективність антикорупційних органів в сучасній моделі України 168
Виногородська Є. С.
Застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи за корупційні злочини у розрізі повноважень Спеціалізованої антикорупційної прокуратури 169
Вільнікова А. Р.
Спеціальне психологічне тестування як альтернативний спосіб запобігання корупції 171
Войцеховський Б. О.
Проблема корупції в сфері видачі дозволів на зброю 174

Гусарова К. В.
Вплив міжнародних стандартів запобігання корупції
у приватній сфері на реформування національного законодавства 176
Кабаєв В. М.
Визначення об'єктивних ознак злочинів,
вчинених службовими особами,
які займають особливо відповідальне становище 178
Коваленко Б. В.
Основні засади запобігання корупції в публічній службі 183
Лацько А. В.
Конфлікт інтересів у діяльності юридичних осіб приватного права 185
Мирко Б. М.
Причини та умови вчинення провокації підкупу 189
Папакиця І. В.
Проблеми функціонування інституту кримінальної відповідальності
юридичних осіб за корупційні злочини в Україні 192
Проданова М. О.
Двосторонні договори України з питань розшуку та повернення активів,
здобутих злочинним шляхом 195
Строганова І. В.
Міжнародний стандарт ISO 37001 та практика його застосування
в Україні 199
Удянська К. В.
Компаєнс-політика як конкурентна перевага бізнесу 202
Царук А. Ю.
Роль корпоративного управління у протидії корупції
в приватному секторі 204
Шевченко Н. С.
Взаємозв'язок корупції та організованої злочинності 207
Яцина М. О.
Неурядові організації як суб'єкти протидії корупції
у приватному сектор 210

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

проректора з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України **А. П. Гетьмана**

Шановні учасники науково-практичного «круглого столу» «Запобігання корупції у приватному секторі»!

Боротьба з корупцією стала пріоритетом державної політики України і частиною її міжнародних зобов'язань. За період проведення антикорупційної реформи досягнуто певних результатів у цій сфері діяльності держави і суспільства, а саме: прийнято нове законодавство, створено антикорупційні органи і суди, упроваджено інноваційні інструменти запобігання корупції, триває розбудова громадського контролю. Водночас, усіх цих заходів виявляється недостатньо на помітного зниження рівня корупції в державі. Так, згідно з індексом сприйняття корупції, що укладається Трансперенсі Інтернешенел, у 2019 р. Україна набрала 30 балів із 100 можливих і посіла 126 місце із 180 країн. За рейтингом корумпованості Україна втратила два пункти і повернулася до рівня 2017 р. Ми знову не можемо подолати 30-бальний бар'єр, що у цивілізованому світі зветься «ганьбою для нації».

За даними досліджень Американської Торговельної палати в Україні, Європейської бізнес-асоціації, Національного агентства з питань запобігання корупції, Європейської антикорупційної ініціативи в Україні, Всеукраїнської мережі доброчесності і комплаєнсу, – тривалий час найбільшими перешкодами для іноземних інвестицій в Україну та бар'єрами на шляху розвитку малого і середнього бізнесу залишаються високий рівень корупції, неефективне правосуддя, монополізація ринків та зарегульованість господарської діяльності. В Україні корупція досі є прийнятним способом ведення бізнесу. Ситуація не змінюється навіть після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом у 2014 р., що передбачає створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, наближення національного законодавства до права ЄС та запровадження міжнародних антикорупційних стандартів у державному і приватному секторах економіки.

Тим часом, світове бізнес середовище давно працює за іншими правилами. Компанії, що ведуть бізнес на світовому ринку суворо дотримуються вимог

Законів США і Великої Британії «Про запобігання корупції за кордоном» і «Про протидію корупції», а також положень Конвенції Організації економічного співробітництва і розвитку «Про боротьбу з підкупом посадових осіб іноземних держав при проведенні міжнародних ділових операцій» (1999 р.), міжнародного стандарту ISO 37001:2016 «Системи управління щодо протидії корупції. Вимоги та настанови щодо застосування».

Зазначеними документами екстериторіальної дії упроваджується корпоративні принципи, правила та процедури ведення доброчесного бізнесу і система санкцій за їх порушення. На виконання положень міжнародних антикорупційних стандартів в Україні упроваджено систему антикорупційного комплаєнсу, кодекси корпоративної етики, а також кримінальну відповідальність для юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень. Однак зацікавленість у веденні доброчесного бізнесу покищо здебільшого виявляють великі компанії, що працюють на міжнародних ринках. Середні, малі і дрібні суб'єкти підприємництва досі вагаються і неповністю розуміють усіх вигод та переваг від добровільного дотримання антикорупційних правил у господарській діяльності на внутрішньому ринку.

З огляду на сказане, актуальність обраної теми науково-практичного «круглого столу» та її важливість для розбудови державної антикорупційної політики і удосконалення практики протидії корупційним проявам, не викликає сумнівів. Предметом сьогоднішньої дискусії стануть глобальні проблеми, зокрема: щодо підстав корпоративної відповідальності юридичної особи у новому Кримінальному кодексі України, запровадження комплаєнс програми у приватному секторі, кваліфікації корупційних злочинів, протидії секторальній корупції, застосування новітніх технологій боротьби з корупцією, запровадження міжнародних антикорупційних стандартів та ін.

У роботі «круглого столу» візьмуть участь 10 спікерів, серед них представники Європейської Бізнес Асоціації, керівник служби комплаєнс великої корпорації, співробітники центрального управління Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції, а також провідні вчені і представники громадськості.

Користуючись нагодою, бажаю Вам плідної дискусії і конструктивних напрацювань щодо вирішення проблем у сфері протидії корупції у приватній сфері економіки.

Авдєєва Г. К.,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

НЕЗАЛЕЖНА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ

Корупція в Україні є однією з найбільших проблем, яка активно обговорюється українською і міжнародною спільнотою. У порівнянні з 2018 р. у 2019 р. Індекс сприйняття корупції (ІСК) в Україні в державному секторі за даними міжнародної організації Transparency International зменшився на 2 бали і дорівнює 30 балів зі 100 можливих (найкращий результат), але наша країна все ще випереджає Росію (28 балів) [1].

Корупція в Україні поширена не лише в державному секторі, а й у приватному. Внаслідок приватизаційних процесів заклади освіти та медицини, підприємства і організації, транспортні та телекомунікаційні мережі та ін. об'єкти державної власності перейшли до приватних структур. Це призвело до стрімкого розвитку олігархічних груп, які почали здійснювати потужний вплив на розвиток України шляхом зміни законів, влаштування фіктивного банкрутства державних підприємств для подальшого їх придбання за заниженою вартістю, отримання преференцій щодо використання бюджетних коштів, отримання контролю над природними монополіями та енергетичною галуззю для отримання несправедливої вигоди конкретними приватними структурами. Розвинена тіньова економіка, наявність потужних неформальних зв'язків між бізнесменами, політиками, державними службовцями та співробітниками правоохоронних органів сприяє розвитку системи «відкатів» у державних закупівлях та поширенню системної корупції, створює сприятливі умови для порушення антимонопольного (конкурентного) законодавства, тощо. На сьогодні олігархи в Україні мають приватні засоби масової інформації (телеканали, газети, журнали), фінансують окремі групи депутатів Верховної Ради України та місцевих рад, що дозволяє їм негативно впливати не лише на економіку країни, а й на її політику. Тобто, корупція в приватному секторі впливає на поширеність корупції в державному секторі і навпаки.

Останніми роками в Україні розроблено низку антикорупційних програм з урахуванням наявних корупційних ризиків, методологія оцінки яких затверджена Національним агентством з питань запобігання корупції. Протидіють корупції Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Державне бюро розслідувань, Вищий антикорупційний суд, Міністерство юстиції України, Національне агентство з питань запобігання корупції, Агентство з розшуку та менеджменту активів та ін. З 2017 р. ЄС надає технічну допомогу Україні в межах програми «Антикорупційна ініціатива Європейського Союзу в Україні (EUACI)», однак ефективність боротьби з корупцією в Україні залишається низькою.

Анкетування 730 співробітників правоохоронних органів в 5-ти регіонах України, в 23 областях, АР Крим та місті Києві показало, що найпоширенішими корупційними злочинами у приватному секторі є такі: хабарництво при працевлаштуванні – 33%, змова між двома і більше учасниками для утримання на ринку певного рівня цін на окремі товари і послуги – 38%, «відкати» при державних закупівлях – 46%, купівля інформації щодо тендерних пропозицій – 34%, купівля комерційної інформації про конкурентів (37%) [2].

У більшості випадків під час розслідування корупційних злочинів неможливо зібрати належні і допустимі докази без використання спеціальних знань. Залежно від виду правопорушення слідчі призначають такі види експертиз:

– слідів рук – для ідентифікації особи за слідами рук, зокрема, на грошових купюрах;

– відео- та звукозапису, лінгвістичні та портретні – для ідентифікації осіб за аудіо- та відеозаписом, на якому зафіксований факт вимагання та/або отримання хабара;

– судово-хімічні – для виявлення на пальцях і долонях особи, що перевіряється, спеціальних хімічних речовин, якими обробляють грошові купюри перед проведенням спеціальної операції щодо затримання хабарника;

– почеркознавчі – для ідентифікації особи за почерком або підписом у договорі на виконання певних робіт, в акті їх прийому-передачі та ін.;

– судово-економічна та судово-бухгалтерська – для дослідження фінансово-господарських операцій, які відображають стан та результати діяльності суб'єктів економічних відносин, під час розслідування злочинів щодо привласнення майна, посадових (службових) злочинів та ін.,

– технічна експертиза документів – для виявлення слідів підробки в різного роду документах (договорах, рахунках-фактурах, квитанціях, наказах, дорученнях, книгах обліку вхідних та вихідних документів, тощо);

– товарознавча і оціночна – для перевірки якості та відповідності товарів певним вимогам та для визначення їх вартості під час державних закупівель та ін.

В Україні криміналістичні експертизи (експертиза слідів рук, почеркознавча та лінгвістична експертизи, експертиза відео- та звукозапису, технічна експертиза документів та ін.) проводяться виключно державними спеціалізованими експертними установами (ст. 7 Закону України «Про судову експертизу»). При цьому, в окремих державних експертних установах через відсутність обладнання або експертів певних спеціальностей взагалі не проводяться деякі види експертиз. При цьому слідчі не можуть звернутися для проведення експертизи в експертну установу, яка знаходиться поза межами їх регіону (експертні установи в Україні працюють за регіональним принципом). В окремих випадках це унеможливлює залучення судового експерта та знижує ефективність розслідування корупційних злочинів.

Іноді трапляються випадки, коли слідчі вважають небажаним призначати судову експертизу державному експерту через те, що особи, що вчиняють корупційні злочини, можуть впливати на результати експертного дослідження.

Зокрема, у 2016 р. детективи НАБУ почали розслідувати злочин щодо розкрадання 14,5 мільйона гривень під час державних закупівель для потреб МВС. Співробітники НАБУ стверджували, що мають «достатньо доказів», які свідчать про причетність високопосадовця МВС та близького родича очільника цього міністерства. Основою доказової бази слугували висновки товарознавчої і оціночної експертиз, в яких незалежний (недержавний) судовий експерт, який мав Свідоцтво МЮ України на право проведення даних видів експертиз та стаж експертної роботи більше 30 років, надав висновок про те, що вартість продукції при її закупівлі була завищена у 5 разів, а її якість не відповідає необхідним вимогам. Спочатку суд не визнав висновки експерта належними і допустимими доказами через те, що експерт не є співробітником державної спеціалізованої експертної установи. Висновки експерта суд надіслав на рецензування до державної експертної установи і отримав вкрай негативну рецензію, в якій містилася низка необґрунтованих зауважень. Однак, детективам НАБУ вдалося довести належність і допустимість висновку незалежного експерта як доказу. Після цього почався неймовірний тиск на експерта з боку МВС, військової прокуратури, Міністерства Юстиції України [3]. Експерту «рекомендували» визнати свої висновки недостовірними, але він відмовився. Щодо експерта зареєстрували кримінальне провадження, провели обшуки

у нього і у його дітей в помешканні, на роботі, вилучили всі особисті і робочі документи, телефони, гроші, банківські картки, комп'ютерну техніку, проводилися судові засідання [4]. Через такі події експерту довелося тривалий час провести у лікарні. За результатами рецензування висновків експерта Міністерство Юстиції України призначило позапланову перевірку роботи експерта та переатестацію, яку експерт двічі «провалив». Тиск на експерта тривав протягом трьох років, і лише після зміни очільника Міністерства юстиції України експерт успішно склав іспит і продовжив роботу. Натомість Спеціалізована антикорупційна прокуратура закрила провадження щодо розкрадання 14,5 мільйона гривень у МВС у частині підозри екс-заступнику голови МВС та близькому родичу очільника цього міністерства – «за відсутністю складу злочину».

Якщо державним органам вдалося здійснити такий потужний тиск на приватного експерта, для впливу на державного експерта їм доведеться витратити значно менше часу і сил, використовуючи певні службові повноваження. На жаль, існують непоодинокі приклади тиску на державних судових експертів з боку керівництва.

Для забезпечення високого рівня протидії корупції в Україні сторони кримінального провадження (сторона захисту і сторона обвинувачення), а також потерпілий повинні мати право самостійно залучати обраного ними державного або приватного експерта або рецензента експертного висновку, заявляти відвід експерту і рецензенту, ініціювати призначення експерта чи рецензента з числа вказаних ними осіб, а рецензії на висновки експертів мають використовуватися сторонами провадження під час оцінки достовірності висновку експерта як джерела доказів. Саме такий підхід до формування доказової бази при розслідуванні злочинів корупційної спрямованості дозволить підвищити рівень протидії корупції в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Індекс сприйняття корупції-2019. URL: http://cpi.ti-ukraine.org/#/.

2. Корупція в приватному секторі (2012). Звіт Інституту прикладних гуманітарних досліджень . С. 7. URL: https://old.nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/nazk_files/doslidzhennya/8.pdf.

3. Директор НАБУ заявляє про тиск на експерта, яка перевіряла «рюкзаки Авакова». URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2478464-direktor-nabu-zaavlae-pro-tisk-na-eksperta-aka-perevirala-rukzaki-avakova.html.

4. Мін'юст не зміг перевірити документи експертки у справі «рюкзаків Авакова» через їх вилучення поліцією URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-schemes-ekspertka-ryukzaky-avakova/29759562.html.

Баулін Ю. В.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПІДСТАВИ КОРПОРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЗА КК УКРАЇНИ

1. Відомо, що згідно чинного КК України суб'єктом злочину визнається лише фізична, осудна особа, яка до вчинення злочину досягла певного віку (ст.ст. 18, 22 КК України). Для таких суб'єктів за вчинення ними злочинів закон передбачає дванадцять видів кримінальних покарань (від штрафу до довічного позбавлення волі), поділених на основні та додаткові. В той же час на виконання міжнародних зобов'язань КК України був доповнений у 2014 р. Розділом XIУ-I «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Такими заходами визначені штраф, конфіскація майна (основні заходи) та ліквідація (додатковий захід). Умовно такі заходи у КК України можна назвати корпоративною відповідальністю юридичної особи.

2. У кримінальному праві можна розрізняти три види корпоративної відповідальності юридичної особи залежно від підстави такої відповідальності: 1) автономна корпоративна відповідальність, тобто відповідальність, яка застосовується до юридичної особи незалежно від наявності чи відсутності підстави персональної (особистої) кримінальної відповідальності фізичної особи за злочин, вчинений від імені або в інтересах юридичної особи; 2) паралельна корпоративна відповідальність, для якої характерна окрема підстава такої відповідальності юридичної особи поряд із наявністю окремої підстави персональної (особистої) кримінальною відповідальністю фізичної особи за вчинений нею злочин від імені або в інтересах юридичної особи; 3) залежна корпоративна відповідальність юридичної особи, при якій підстава застосування до неї кримінально-правових заходів залежить від наявності підстави персональної (особистої) кримінальної відповідальності фізичної особи.

В КК України передбачено, що підставою застосування заходів кримінально-правового характеру (заходів корпоративної відповідальності) до юридичної особи, а саме – штрафу, конфіскації майна та її ліквідації – визнається вчинення уповноваженою особою від імені або в інтересах юридичної особи не будь-якого, а лише певного злочину, передбаченого п.п.1–5 ст. 96^3 КК України.

4. Уповноваженою особою юридичної особи визнається службова особа юридичної особи, а також інша особа, яка відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору має право діяти від імені юридичної особи, а також в інтересах цієї особи, тобто якщо вчинений нею злочин призвів до отримання юридичною особою неправомірної вигоди або створив умови для отримання такої вигоди, або був спрямований на ухилення від передбаченої законом відповідальності (примітка 1 та 2 до ст.96^3 КК України). Згідно із міжнародно-правовими зобов'язаннями України та ухваленими регуляторними законами України доцільно доповнити перелік юридичних підстав визнання особи уповноваженою особою юридичної особи спеціальне повноваження та рішення суду, а також віднести до таких осіб тих, хто здійснює контроль в межах юридичної особи або є її бенефіціарним власником (контролером).

5. Першою підставою застосування до юридичної особи зазначених заходів кримінально-правового характеру визнається вчинення уповноваженою особою хоча б одного із переліку злочинів, вичерпно передбачених у п.п.1, 3–5 ч.1 ст. 96^3 КК України: п. 1 передбачає злочини, пов'язані з легалізацією (відмиванням) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209, 306 КК України), а також деякі корупційні злочини; у п. 3 передбачені злочини терористичної спрямованості; п. 4 містить перелік окремих злочинів проти основ національної безпеки України, волі людини, виборчих прав громадян, а також проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку; у п. 5 передбачені окремі злочини проти громадської безпеки, журналістів та правосуддя.

Таким чином, в КК України запроваджено модель спеціальної підстави корпоративної відповідальності юридичної особи, тобто відповідальності лише за певний вид злочинів, вчинених уповноваженою особою юридичної особи. Оцінюючі перелік таких видів злочинів, важко, однак, знайти чіткий критерій, за яким зазначені вище злочини були віднесені до тих, вчинення яких виступає підставою корпоративної відповідальності юридичної особи.

Доцільним уявляєтеся встановлення у новому КК України загальної підстави корпоративної відповідальності юридичної особи, тобто встановлення такої відповідальності за вчинення уповноваженою особою від імені або в інтересах юридичної особи будь-якого злочину, передбаченого КК України.

6. Другою підставою корпоративної відповідальності юридичної особи є незабезпечення покладених на уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених в п. 2 ч. 1 ст. 96^3 КК України, а саме: легалізації (відмивання)

майна, здобутого злочинним шляхом (ст.ст. 209, 306 КК України), а також деяких корупційних злочинів, передбачених частинами 1 і 2 ст. 368^3, частинами 1 і 2 ст. 368^4, ст.ст. 369 і 369^2 КК України.

Вочевидь, що невиконання зазначеного обов'язку є правопорушенням, тобто підставою юридичної відповідальності уповноваженої особи. Такою може бути дисциплінарна, адміністративна або кримінальна відповідальність цієї особи. Іншими словами, підставою застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру визнається не тільки вчинення нею службового злочину (наприклад, службової недбалості – ст. 367 КК України), а і дисциплінарного чи адміністративного правопорушення, пов'язаного із незабезпеченням виконання покладених на уповноважену особу обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення хоча б одного із зазначених вище злочинів.

7. Таким чином, КК України розрізняє дві підстави застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру в сфері запобігання корупції, а саме: вчинення уповноваженою особою: 1) будь-якого злочину, передбаченого у п. 1, 3–5 ч. 1 ст. 96^3 КК України, і 2) правопорушення (дисциплінарного або адміністративного проступку чи злочину), який полягає у незабезпечені виконання покладених на уповноважену особу обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених п. 2 ч.1 ст. 96^3 КК України.

Білецький А. В.,
кандидат юридичних наук, молодший науковий співробітник, адміністративний директор Міждисциплінарного науково-освітнього центру протидії корупції Національного університету «Києво-Могилянська академія»

ЯК ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЕ ДОПОМОГТИ ВИКРИВАЧАМ КОРУПЦІЇ В ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ

Одним із інструментів запобігання корупції як в публічному, так і в приватному секторах, є викривачі. Про важливість їх належного і ефективного захисту в обох секторах наголошується на європейському та світовому рівнях. Так, у жовтні 2019 р., Європейський Союз ухвалив Директиву про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства

Союзу (2019/1937). Ця Директива наголошує, що особи, які працюють в публічних або приватних організаціях, або контактують з такими організаціями в контексті своєї діяльності, доволі часто першими дізнаються про загрози або шкоду суспільним інтересам. Повідомляючи про такі порушення, які можуть нанести або наносять шкоду інтересам держави і суспільства, такі особи виступають в якості викривачів і, таким чином, відіграють ключову роль у виявленні та запобіганні таким порушенням [1]. Одними з найвідоміших прикладів викривання у приватному секторі є Марк Уітакер (Mark Whitacre) [2], Джеффрі Уіганд (Jeffrey Wigand) [3], Шеррон Уоткінс (Sherron Watkins) [4]. Усі ці та інші приклади доводять, що викривачі потрібні не тільки в органах влади, але й у приватному секторі.

Подібний підхід захисту викривачів в обох секторах реалізовано і в українському законодавстві, а саме в положеннях Закону України «Про запобігання корупції». Це випливає, по-перше, із самого визначення «викривач» – фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання. Як бачимо, законодавець чітко не вказує в яких саме організаціях і в якому секторі має працювати особа, яка здійснює викриття. По-друге, такий висновок можна зробити ознайомившись з відповідним Розділом VIII Закону «Захист викривачів»: у жодній із статей зазначеного Розділу не наголошується, де саме має працювати викривач. По-третє, відсутність розмежування на викривачів у публічному і приватному секторах підтверджується Роз'ясненням Національного агентства з питань запобігання корупції від 23.06.2020 № 5 [5].

З цього випливає, що бізнес-компанії мають низку законодавчих приписів, які вони можуть використовувати для побудови надійної внутрішньої системи роботи з викривачами. Останнім часом доволі поширеною практикою серед бізнесу стало запровадження різноманітних комплаєнс-політик (у тому числі щодо роботи з викривачами). Комплаєнс покликаний не тільки протидіяти корупції, але й створювати підґрунтя для ведення чесного і прозорого бізнесу. Ключовими елементами комлаєнсу є письмові політики та процедури, ефективне навчання, належним чином організовані канали комунікації і повідомлення інформації про виявлені правопорушення, внутрішній моніторинг та аудит та інше. При цьому, важ-

ливо аби подібна система роботи з викривачами була не лише формально оформлена, але й реалізована на практиці, особливо в аспекті внутрішніх каналів повідомлення.

У *The Whistleblowing Report 2019*, складеного *University of Applied Sciences HTW Chur* і компанією *EQS Group*, вказується, що у приблизно 60% опитаних бізнес-компаній з Німеччини, Великобританії, Франції і Швейцарії, запровадили внутрішню систему роботи з викривачами: канали повідомлення, які включають офіційні лінії подання інформації, за допомогою яких викривачі можуть повідомляти про виявлені ними факти порушень [6, с. 7]. Як свідчить практика, внутрішні канали повідомлення інформації про виявленні порушення можуть оформлюватись у вигляді телефонних гарячих ліній, анонімних електронних поштових скриньок, анонімного документообігу тощо. Відповідно до звіту *2020 Report to the nations* Асоціації сертифікованих спеціалістів із розслідування шахрайства (*Association of Certified Fraud Examiners – ACFE*), телефонні гарячі лінії найчастіше використовуються викривачами для повідомлення про виявлене шахрайство (42%). Викривачі, крім цього, використовують наступні механізми повідомлення: електронні поштові скриньки (26%), веб і онлайн платформи (23%); паперовий документообіг (16%), інші види (9%), факс (1%). При цьому, спеціалісти *ACFE* фіксують зріст популярності використання веб і онлайн платформ: у порівнянні з 2018 роком, відсоток їх використання зріс з 23 до 32 у 2020 році [7, с. 22]. З цього можна зробити висновок, що у зв'язку з цифровізацією на перший план виходять відповідні канали комунікації: електронна пошта, онлайн платформи різного роду програмне забезпечення, яке можна встановити на смартфон.

На нашу думку, програмне забезпечення зможе повною мірою гарантувати викривачам анонімність: вона, своєю чергою, є однією з головних умов за якої громадяни готові повідомляти про виявлені порушення. Забезпечення анонімності і конфіденційності викривачів є міжнародним стандартом, який може сприяти розкриттю інформації. Фактично, більшість досліджень свідчать про те, що страх перед наслідками згадується як найбільш поширена причина не повідомляти про виявлені факти порушень [8, 9, 10]. Іншою особливістю програмного забезпечення має стати легкість у використанні і надсиланні доказів щодо виявленого правопорушення. При цьому, експертами відзначається про необхідність збереження балансу між анонімністю і легкістю у користуванні: існують випадки, коли розробники відповідного програмного забезпечення надають пріоритет забезпеченню анонімності, але забувають про якість і легкість користування і навпаки [11].

Зараз на ринку існує дуже багато бізнес-компаній, які спеціалізуються на створенні і впровадженні у діяльність інших компаній програмного забезпечення для роботи з викривачами. Українському бізнесу, який дбає про власну ділову репутацію та доброчесний імідж, варто перейняти подібний досвід. Важливо не тільки заявляти про важливість корпоративної політики щодо захисту викривачів, але й послідовно йти до імплементації положень такої політики, зокрема, створювати дійсно захищені канали для повідомлення інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Directive (EU) 2019/1937 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2019 on the protection of persons who report breaches of Union law. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L1937&rid=4 (date of access 24.06.2020).

2. Famous Whistleblowers: Spotlight on Mark Whitacre. URL: https://www.wagnerlaw.com/famous-whistleblowers-spotlight-mark-whitacre/ (date of access 24.06.2020).

3. Jeffrey Wigand Tobacco Whistleblower. URL: https://www.whistleblowers.org/members/jeffrey-wigand/ (date of access 24.06.2020).

4. The corporate conscience. URL: https://www.theguardian.com/business/2003/jun/21/corporatefraud.enron (date of access 24.06.2020).

5. Щодо правового статусу викривача : Роз'яснення Національного агентства з питань запобігання корупції від 23.06.2020 № 5. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/Rozyasnennya_pravovyj-status-vykryvacha.pdf (дата звернення 24.06.2020).

6. The Whistleblowing Report 2019. URL: https://bit.ly/2Zfx4IU (date of access 24.06.2020). с. 7.

7. The 2020 Report to the Nations. URL: https://acfepublic.s3-us-west-2.amazonaws.com/2020-Report-to-the-Nations.pdf (date of access 24.06.2020). с. 22

8. C. Pring, 2016, People and Corruption: Europe and Central Asia – Global Corruption Barometer 2016, Transparency International.

9. Alnaqi, Huda & Mcintosh, Bryan & Lancaster, Abi. (2017). Cultures of fear: Perspectives on whistleblowing. British Journal of Mental Health Nursing. 6. 134–137.

10. Delk KL. Whistleblowing – is it really worth the consequences?. *Workplace Health Saf*. 2013;61(2):61–64.

11. Overview of whistleblowing software. URL : https://knowledgehub.transparency.org/assets/uploads/helpdesk/Overview-of-whistleblowing-software_2020_PR.pdf (date of access 24.06.2020).

Брисковська О. М.,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ НА ПРИВАТНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

На жаль, корупція не обмежується державними установами і організаціями, подібні злочини вчиняються у громадських організаціях, приватних комерційних підприємствах. Керівники приватних підприємств використовують свою владу при укладенні контрактів, нагляду за підлеглими, найму персоналу на роботу, виплати заробітної плати «в конвертах», веденні подвійної бухгалтерії і т.д. Такі повноваження створюють умови для корупційних проявів щодо отримання особистої вигоди, які до того-ж, можуть завдавати економічного збитку власникам.

30 балів зі 100 можливих – результат Індексу сприйняття корупції 2019 для України. Наша країна повернулася на рівень 2017 р. і тепер посідаємо 126 місце зі 180 країн. Поруч з у рейтингу – Киргизстан, Азербайджан та Джибуті. У дослідженні Global Insight Country Risk Ratings ідеться мова про ризик, що люди/компанії в країні зіткнуться з хабарництвом чи іншими корупційними практиками ведення бізнесу, від отримання великих контрактів до повсякденної роботи [1].

Корупційні наслідки можуть мати місце як у державному, так і у приватному секторах, і доволі часто це відбувається шляхом змови між сторонами з обох секторів. Корупційним проявам так само піддана і сфера бізнесу (відносини «бізнес-бізнес»). Так, у дослідженні Ernst & Young за 2017 р. Україна зайняла перше місце за поширеністю хабарництва/корупції у діловій практиці. Наприклад, принаймні 37% респондентів готові запропонувати грошову винагороду в обмін на укладення або продовження контракту. В Україні питання протидії корупції у приватному секторі почали розглядатися лише з часу приєднання України до Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією та Конвенції ООН проти корупції (дата ратифікації – 18.10.2006). В цій Конвенції наголошується про корупційну практику у бізнес-середовищі.

Корупційну злочинність у приватній сфері можна поділити на такі види: а) корупційні неправомірні дії, що вчиняються щодо юридичних осіб приватної сфери, б) підкуп-продажність усередині компанії, в) використання державними службовцями приватних комерційних структур для отримання неправомірної вигоди [2, с. 7–8].

До основних причин поширеності корупції у приватному секторі можна віднести: безкарність; поширеність та стабільність корупційних практик; відсутність зацікавленості у викритті корупційних практик та їхнього усунення; високий рівень корумпованості державною сектору, який привчає підприємців до застосування корупційних схем та методів [3].

З проведених досліджень вітчизняних науковців найбільш дієвим заходом у протидії корупції є формування антикорупційної культури. Шляхом проведення освітніх та інформаційних заходів нетерпимості до корупційних взаємовідносин у колективі (бесіди, тренінги, семінари, наглядна агітація). Для протидії корупції у приватних підприємствах доцільно формувати антикорупційну політику, ввести посаду уповноваженого з антикорупційної політики для забезпечення антикорупційної перевірки. Юридична особа може самостійно обирати основні орієнтири проведення суб'єктів такої перевірки та її порядок проведення. Уповноважений з антикорупційної політики може перевіряти як працівників підприємств, так і репутацію ділових партнерів суб'єкта, діяльність якого пов'язана з корупцією не тільки за відсутністю судових рішень, а також чи не буде діловий партнер використовуватися як посередник для передачі третім особам або для отримання від третіх осіб неправомірної вигоди. Антикорупційну перевірку доцільно проводити, шляхом постійного моніторингу та контролю. Світова практика свідчить, що впровадження антикорупційних програм для юридичних осіб є дієвим інструментом для створення системи запобігання корупції, виявлення та подолання її соціальних передумов і наслідків. Закон України «Про запобігання корупції» визначає лише загальні вимоги до антикорупційної програми юридичної особи. Національне агентство з питань запобігання корупції 02.03.2017 своїм рішенням затвердило Типову антикорупційну програму юридичної особи (далі – Типова антикорупційна програма). Типова антикорупційна програма передбачає забезпечення юридичною особою розробки та вжиття заходів, які є необхідними та достатніми для запобігання, виявлення і протидії корупції у діяльності такої юридичної

особи. Насамперед, до таких заходів належить періодична оцінка корупційних ризиків у діяльності юридичної особи, а саме: внутрішня (яка проводиться щонайменше один раз на рік) та зовнішня оцінка корупційних ризиків (яку проводять організації, що надають аудиторські, юридичні чи консалтингові послуги, або незалежні експерти). А отже, необхідно запроваджувати антикорупційні програми на підприємствах. Також доцільно залучати громадськість для оцінки антикорупційних відносин на підприємстві. Громадська думка, це індикатор рівня корупції не тільки у державних установах та підприємствах але й бізнесу. Західні вчені схильні також вважати, що якщо компанія активно позиціонує себе як борець з корупцією, то це може збільшити попит на продукцію, товари, послуги, вироблені підприємством [5, с. 207].

Отже, можна визначити основні чинники протидії корупції на приватних підприємствах:

– формування антикорупційної культури,

– запровадження антикорупційної політики на підприємстві,

– забезпечення антикорупційного моніторингу як працівників самого приватного підприємства, так і ділових партнерів суб'єкта,

– залучення громадськості до оцінки та визначення рейтингу корумпованості приватних підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Transparency International Ukraine (антикорупційна організація). Індекс сприйняття корупції – 2019. URL: https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2019.

2. Некрасова Т. А. Социально-правовая природа и последствия коррупции в частноправовой сфере. URL: http://w.pc-forums.ru/m211.html.

3. Дослідження Національного агентства з питань запобігання корупції – https://nazk.gov.ua/sites/default/ffles/docs/mzk_files/ doslidzhennya/8.pdf.

4. Підводні камені для бізнесу. Юридична газета oniline. URL: https://yur-gazeta.com/golovna/pidvodni-kameni-dlya-biznesu.html.

5. Білецький А. В. Роль громадськості у запобіганні корупційній злочинності в приватному секторі *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи* : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50 річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права, м. Харків, 9 груд. 2016 р. / за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2016. С. 206–208.

Ворушило С. В.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного права і процесу ДВНЗ «Київський економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ПРИВАТНИЙ СЕКТОР

Корупція стосується кожного суспільства незалежно від рівня його розвитку і ставить під загрозу внутрішню стабільність і безпеку країн в усьому світі.

Як ми знаємо, корупція в бізнесі має дві сторони: корупція у стосунках з державними органами та корупція у приватному секторі. Більш розгорнуте тлумачення терміна «корупція» було визначено міждисциплінарною групою Ради Європи з корупції: «корупція є хабарництвом або іншим злочинним поводженням осіб у державному або приватному секторі, що веде до порушення обов'язків, покладених на них згідно зі статусом державної посадової особи, приватного співробітника, незалежного агента або іншого роду відносин і має на меті одержання будь-яких незаконних вигод для себе й інших [2, с. 451].

Вважаємо, що корупція має пряме відношення до тіньової економіки. Порушення виникає в тому випадку, коли посадова особа, зловживаючи своїм службовим положенням, діє заради особистого збагачення. Корупція є найбільшою перешкодою для економічного зростання і розвитку. В приватному секторі корупція впливає на ціну, яка підвищується за рахунок «корупційних витрат», а також відбувається недовіра до партнерів по бізнесу в результаті чого страждає споживач чи клієнт або ж власник.

Звичайно, у приватному секторі економіки застосовуються різні види нелегальної діяльності, які спрямовані на зменшення або ухилятися від виплат до бюджету, що неминуче призводить до корупційних порушень. На даному етапі корупція глибоко укорінена у бізнесі українських підприємців. Тому можна сказати, що корупція в приватному секторі фактично є складовою бізнес-процесів. Загальними причинами розповсюдження корупції у приватному секторі є низька етична культура підприємницької діяльності; безкарність; непрозорість процедур закупівель; відсутність зацікавленості у викритті корупційних практик та їхнього усунення; високий рівень корумпованості державною сектору, який привчає підприємців до застосування корупційних схем та методів.

Розподіл бізнесу на великий та малий суттєво помітний і на корупційному просторі. Великий бізнес одночасно виступає як суб'єкт та об'єкт корупції, часто лобіює вигідні для себе корупційні норми законодавства, а малий бізнес є переважно об'єктом корупції. Тому взагалі можна сказати, що малий бізнес є ініціатором антикорупційної системи, так як великий бізнес не дає можливості розвиватися дрібним підприємцям.

Блажівський Є. М. вказує, що на думку ділових асоціацій, малі та середні підприємства України є найвразливішими з точки зору корупційної діяльності. Але іноді й деякі малі та середні підприємства використовують дрібну корупцію, яка дає можливість їм обійти ускладнені бюрократичні процедури, а також за допомогою сплати дрібних хабарів уникають від загрози проблеми ведення підприємницької діяльності та отримання економічних вигод. Відповідно до дослідження Transparency International – міжнародна організація по боротьбі з корупцією та дослідженню рівня корупції по всьому світу, оприлюднила результати нового Індексу сприйняття корупції 2018 року [1, с. 5].

Типова антикорупційна програма передбачає забезпечення юридичною особою розробки та вжиття заходів, які є необхідними та достатніми для запобігання, виявлення і протидії корупції у діяльності такої юридичної особи. Насамперед, до таких заходів належить періодична оцінка корупційних ризиків у діяльності юридичної особи, а саме: внутрішня (яка проводиться щонайменше один раз на рік) та зовнішня оцінка корупційних ризиків (яку проводять організації, що надають аудиторські, юридичні чи консалтингові послуги, або незалежні експерти).

Також не слід забувати про такий механізм протидії корупції як антикорупційні стандарти та процедури в діяльності юридичної особи, до яких належить, серед іншого, антикорупційна перевірка ділових партнерів. Таку антикорупційну перевірку наявних або потенційних ділових партнерів юридичної особи проводить посадова особа юридичної особи, відповідальна за реалізацію Антикорупційної програми.

Саме уповноважений перевіряє, чи має діловий партнер репутацію суб'єкта, діяльність якого пов'язана з корупцією (навіть за відсутності відповідних судових рішень), а також чи не буде діловий партнер використовуватися як посередник для передачі третім особам або для отримання від третіх осіб неправомірної вигоди. Варто зазначити, що юридична особа самостійно може визначити основні критерії проведення антикорупційної перевірки ділових партнерів та порядок її проведення.

За результатами антикорупційної перевірки ділового партнера юридичної особи уповноважений складає письмову рекомендацію керівнику.

У разі негативної рекомендації уповноваженого для продовження або початку правовідносин із таким діловим партнером керівник має ухвалити обґрунтоване рішення з цього питання [1, с. 8].

Слід зазначити, що антикорупційна перевірка ділового партнера є надзвичайно важливим інструментом, який дозволяє не лише запобігати, виявляти та протидіяти корупції, а й допомагає уникати правовідносин із суб'єктами господарювання, що можуть містити економічні й репутаційні загрози для юридичної особи.

На нашу думку, іншими не менш важливими антикорупційними стандартами та процедурами є проведення навчальних заходів з питань запобігання і протидії корупції; механізм повідомлення про виявлення ознак порушення антикорупційної програми, ознак вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, а також конфіденційність таких повідомлень та захист викривачів; процедура розгляду повідомлень викривачів, включаючи внутрішнє розслідування і накладення дисциплінарних стягнень тощо.

Отже, досліджуючи готовність компаній зайняти активну позицію у боротьбі з корупцією, можна сказати, що майже половина українських підприємств не задумується щодо даної проблеми та не готові віддавати 3–5% свого прибутку на ефективну боротьбу з корупцією. Тому антикорупційні заходи є пріоритетними більше для тих українських компаній, які мають іноземних бізнеспартнерів, або іноземних інвесторів. Порівнюючи досвід боротьби з корупцією в різних країнах показує, що важливим етапом є розроблення стратегії, яка включає в себе не лише обґрунтовані реформи, а й бажання керуючих лідерів до протидії корупції.

На думку більшості з опитаних експертів, щодо антикорупційної діяльності, необхідно об'єднати зусилля донорів і бізнесу у боротьбі з корупцією, оскільки таким чином будуть об'єднані ресурси та створені колективні механізми протистояння корупції. І тут донорська підтримка є важливою, оскільки це і є той перший поштовх, який допомагає зорганізуватися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Блажівський Є. М., Стефанчук Р. О Протидія корупції у приватно-правовій сфері. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 5–9.

2. Зелінська Н. А. Міжнародно-правові інструменти гармонізації антикорупційного законодавства. *Актуальні проблеми держави та права*. 2009. С. 451–456.

3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700–18.

Гаркуша А. О.,
кандидат юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник Лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, доцент кафедри Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Гаркуша Є. О.,
кандидат юридичних наук, молодший науковий співробітник Лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, керівник юридичного департаменту Kromtech Alliance Corp.

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВНУТРІШНЬОМУ АНТИКОРУПЦІЙНОМУ КОМПЛАЄНСІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Термін штучний інтелект (ШІ) охоплює сукупність технологій програмно-апаратного імітування інтелекту людини для вирішення широкого спектру складних проблем. Алгоритм, «рецепт» щодо обробки певного набору вхідних даних, керує обчислювальним процесом, спрямованим або на визначення, або на сприяння у визначенні кінцевого результату. Машинне навчання (МН) затребуване у сферах, в яких застосовуються різні методи різного ступеня складності для вирішення різнопланових завдань. Окремі методи потребують «навчання», тобто зібрання та систематизації даних для вдосконалення алгоритму, в тому числі – задля

можливості автономного досягнення результату без людського нагляду. Штучні нейронні мережі імітують принципи устрою людського мозку, де мільйони обчислень виконуються та надсилаються між вузлами мережі, створюючи спільний результат.

Перші успіхи впровадження ШІ відбулися у сфері розваг, де такі платформи як AlphaGo та AlphaZero DeepMind, вже перевершили людей у складних іграх (наприклад, шахах) [1], проте, суспільну користь таких досягнень навряд чи можна назвати значною. Сучасний тренд «діджиталізації» суспільного життя [2] втілився у поширення штучного інтелекту в безлічі сфер: він вбудований у гаджети, машини та товари, розраховує музику, відео, книги, рекомендовані для конкретної особи, системи автоматичного перекладу тексту, чат-боти, керовані алгоритмом ШІ, здатні на автономну аудіо-візуальну реакцію на дії особи тощо. Автоматизовані системи прийняття рішень застосовуються в програмах соціального забезпечення, юридичному секторі, в галузі охорони праці та ін. [3]. Україна має відносно успішний досвід використання ШІ у публічно-правовій сфері [4].

На сьогодні в світі діє безліч регуляцій різного ступеня обов'язковості, що запроваджують антикорупційні й пов'язані з ними правила та рекомендації: починаючи від найзагальніших на кшталт Програми антикорупційної етики та комплаєнсу для бізнесу в ООН [5], Рекомендацій ОЕСР щодо подальшої боротьби з хабарництвом іноземних державних службовців у міжнародних бізнес-операціях [6] та Стандарту ISO 37001 [7], і завершуючи приписами актів законодавства, наприклад ЄС [8], США [9] та інших держав.

Враховуючи масштабність кола джерел, юридичні особи мають можливість впроваджувати використання ШІ для розробки більш ефективних програм внутрішнього коплаєнсу за допомогою аналізу відповідних законів та правил, аналізу попередньої практики їх дотримання чи недотримання. Система ШІ має можливість розуміти контекст та зміст нормативних актів та вчитися розпізнавати закономірності. Здатність програм ШІ працювати з наборами даних занадто великими для ручного опрацювання дозволяють виявити або навіть передбачити корупцію чи шахрайство, які раніше було майже або повністю неможливо зафіксувати.

Сьогоднішній світ «Big Data» дозволяє за допомогою ШІ аналізувати інформацію, яка і так накопичується та зберігається, щоб допомогти організації співставити дані з різних джерел, виявити аномальні операції з третіми особами, працівниками та замовниками. Це дає можливість виявляти поведінкові шаблони, які занадто складні для «людського» розпізнання або вимагають непомірних витрат часу та зусиль. Так, з метою ре-

алізації внутрішнього антикорупційного комплаєнсу, ШІ може аналізувати бухгалтерські книги, звіти про відрядження та ділові подорожі (пов'язані витрати), квитанції та рахунки-фактури, електронні листи, телефонні дзвінки та текстові повідомлення, щоб виявити транзакції, які є сумнівними в аспектах термінів, характеру, регулярності та сум. Відповідність та невідповідність визначається шляхом машинного навчання, створення «шаблону» на основі історичної інформації і подальшого співставлення з наступними транзакціями.

Якими допоміжними технологіями насьогодні послуговується платформа ШІ? В першу чергу, це оптичне розпізнавання символів (OCR), сукупність технологій, розроблених у зв'язку з дослідженням «комп'ютерного бачення». OCR може перетворити зображення документа в машинокодований текст, що придатний для внутрішнього пошуку інформації. Впровадження корпоративних OCR на підприємстві зараз звичайне явище. На доповнення до названого в існує також так званий механізм «обробки природної мови» (NLP). Цей механізм охоплює широкий спектр можливостей, включаючи порівняння документів, машинний переклад та розпізнавання. Автоматизуючи процес вилучення змістовної інформації з маси паперових документів, OCR та NLP можуть допомогти подолати необхідність ручного опрацювання «недиджиталізованої» інформації та зосередити активність на важливіших питаннях. Отримана інформація, у поєднанні з інформацією із інших джерел, дозволить формувати систему «оцінки ризику» як щодо внутрішнього персоналу юридичної особи, так і у відношенні контрагентів.

На цьому етапі використання ШІ в практиці антикорупційного комплаєнсу перебуває у зародковому стані. Більшість продуктів у цій галузі, що позиціонуються як рішення з використанням ШІ, насправді є достатньо вузьким симбіозом OCR та NLP технологій, що безумовно є корисним, але не дозволяє ШІ функціонувати автономно. Проблеми, що становлять перепони до повноцінного впровадження технологій ШІ у практику антикорупційного комплаєнсу, достатньо очевидні, проте, потребують значних зусиль. До них можна віднести: 1. *Обмеженість даних*. Машинне навчання, як правило, вимагає значного набору прикладів того, що здійснити моделювання та формування шаблонів. Проте, ситуації корупційних проявів по-перше, надрізнопланові для систематизації, по-друге, недостатньо задокументовані для того, щоб вважати відповідні дані достатніми. 2. *Питання інтерпретації результатів роботи ШІ, їх прозорості, справедливості, достовірності і т.д.* Навіть у сфері розваг пояснити алгоритми роботи ШІ (в ігровій індустрії, обробці фото і т.п.) є складним завданням

(і це можна вважати перевагою), проте коли це впливає на життя окремої людини та життєдіяльність всього суспільства – це набагато більш загрозлива особливість. 3. *Проблематика застосування відповідальності.* Сфера покарання – одна з тих, де використання ШІ піддається серйозній критиці через потенційну можливість включення так званих «системних упереджень» (певних нахилів алгоритму в той або інший бік через переважання окремих видів інформації, використовуваних як база) закладених як алгоритмічна справедливість.

Тому, слід об'єктивно розуміти названі особливості при оцінці перспектив, меж та можливостей впровадження ШІ у практику антикорупційного комплаєнсу. В майбутньому безумовно аналітика даних та ШІ стануть «найкращою практикою», проте «мета повинна полягати в покращенні результатів, вкладаючи більше інтелекту у вже існуючий процес – комбінуючи машини, щоб розширити інтелектуальні можливості людини, а не замінити їх» [10].

Що має бути орієнтиром в розглядуваній сфері насьогодні? Визначення конкретних сфер, де використання ШІ у практиці антикорупційного комплаєнсу дійсно має сенс; розуміння того, що ШІ не є самостійним засобом подолання корупції; впровадження технологій ШІ призведе до змін на ринку праці, перерозподілу його сфер; необхідність врахування етичних аспектів та оцінки відповідних ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Офіційний сайт DeepMind. URL: https://deepmind.com/blog/article/alphago-zero-starting-scratch.

2. Mobile app usage – Statistics & Facts. URL: https://www.statista.com/topics/1002/mobile-app-usage.

3. Building an AI World: Report on National and Regional AI Strategies URL: https://www.cifar.ca/cifarnews/2018/12/06/building-an-ai-world-report-on-national-and-regional-ai-strategies.

4. ДЕРЖЗАКУПІВЛІ ОНЛАЙН. URL: https://www.dzo.com.ua.

5. An Anti-Corruption Ethics and Compliance Programme for Business: A Practical Guide URL: https://www.unodc.org/documents/corruption/Publications/2013/13-84498_Ebook.pdf.

6. Рекомендації ОЕСР щодо подальшої боротьби з хабарництвом іноземних державних службовців у міжнародних бізнес-операціях. URL: https://www.oecd.org/investment/anti-bribery/anti-briberyconvention/oecdantibriberyrecommendation2009.htm.

7. Стандарт ISO 37001 Системи управління хабарництвом. Загальні вимоги щодо використання. URL: https://www.iso.org/standard/65034.html.

8. Guidelines on non-financial reporting (methodology for reporting non-financial information). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017XC0705%2801%29.

9. Anti-Money Laundering and Countering Financing of Terrorism Act 2009. URL: http://www.legislation.govt.nz/act/public/2009/0035/latest/DLM2140720.html.

10. Using Artificial Intelligence and Machine Learning to Help Financial Institutions Increase Compliance with Know Your Customer (KYC) Regulations URL: https://www.h2o.ai/wp-content/uploads/2017/06/Know-Your-Customer_v3_pages.pdf.

Гуртовенко С. І.,
асистент кафедри адміністративного права і процесу ДВНЗ «Київський економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ОСОБЛИВОСТІ КОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ

Як відомо, боротьба з корупцією завжди пов'язана з державним сектором, який характеризується відносинами «влада-народ», «влада-бізнес». Дослідження показали, що переважна більшість громадян вважає за необхідне посилити участь громадськості у запобіганні корупції у публічному та кримінальному законодавстві. Зрозуміло, що головна мета громадських антикорупційних організацій – запобігання та боротьба з корупцією в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Бусол О. Ю. зазначає, що основним інструментом подолання цього виду корупції вважається систему комплаєнс – система заходів, що застосовуються в компанії, установі чи організації для запобігання їхніми працівникам чи керівникам вчинення корупційних та пов'язаних із ними злочинів, а також з метою забезпечення відповідності діяльності підприємства, установи, організації вимогам антикорупційного законодавства та вимогам запобігання конфлікту інтересів [1, с. 91].

Погоджуємося з автором, оскільки ця концепція потрапила до національної мови та правового простору через досвід закордонних країн. Міжнародні компанії, які дбають про захист власної репутації та запобі-

гають можливості накладення на них будь-якого виду відповідальності, розвивали та наслідували існуючі у світі практики систем комплаєнс, що призвело до накопичення значного світового досвіду, який згодом і запозичила наша країна.

Як ми знаємо, найбільші світові компанії, які мають свої представництва на території нашої держави, впровадили цю систему в українських дочірніх підприємствах. Законодавчо система комплаєнс закріплена в Законі України «Про запобігання корупції». Так, ст. 62 цього Закону встановлює обов'язковість затвердження антикорупційних програм на підприємствах, які бажають взяти участь у процедурах державних закупівель, якщо вартість закупівлі товару (товарів), послуги (послуг), робіт дорівнює або перевищує 20 млн гривень [4].

Це означає, що на підприємствах, які не бажають брати участі в державних закупівлях, комплаєнс не є обов'язковим. Таким чином держава лише обмежила корупцію на стику публічного та приватного секторів. І, на нашу думку, таке положення законодавства хибне. Тому пропонуємо внести зміни до ч. 2 ст. 62 Закону України «Про запобігання корупції», а саме: в обов'язковому порядку антикорупційна програма затверджується керівниками підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності. Ця система здатна знівелювати потенційні корупційні ризики, з якими може стикнутись компанія: правові, комерційні та репутаційні [4].

Законодавство не закріплює вичерпний перелік складників системи комплаєнс. Експерти, які є авторами «Методичних рекомендацій щодо розробки та впровадження системи заходів щодо запобігання та протидії корупції» вказують, що комплаєнс є складною системою, елементи якої зумовлені особливостями кожної конкретної організації, однак наступні елементи є *обов'язковими*:

– антикорупційна програма компанії та особа, відповідальна за її реалізацію, комплаєнс-спеціаліст;

– система внутрішнього аудиту; оцінка корупційних ризиків;

– заходи запобігання порушенням третіх осіб, які діють в інтересах чи від імені підприємства; засоби інформування про готування чи вчинення корупційних і пов'язаних з ними порушень;

– заходи реагування з боку керівництва на факти повідомлення про корупційні та пов'язані з ними порушення; захист осіб, які повідомляють про вчинення корупційних та пов'язаних з ними порушень (викривачів);

– правила взаємодії з правоохоронними органами в питаннях розслідування корупційних та пов'язаних з ними порушень;

– правила врегулювання конфлікту інтересів [2, с. 128].

Як бачимо, система комплаєнс покликана безпосередньо протидіяти корупції у таких приватноправових відносинах:

а) відносини з агентами та представниками;

б) перебування у партнерських відносинах, спільних проектах (наприклад, здійснення спільної діяльності) із суб'єктами, що вчиняють корупційні правопорушення з метою забезпечення вигоди для спільного проекту;

в) надання постачальниками/підрядниками підприємства неправомірної вигоди працівникам підприємства з метою перемогти у тендері підприємства з вибору такого постачальника/підрядника певних товарів чи послуг [3, с. 418].

Отже, вважаємо, що залишається відкритим питання, чи слід суспільству негайно інформувати правоохоронні та спеціалізовані органи про випадки корупції? Чи потрібно надати приватній компанії можливість вирішити цю проблему самостійно? На наш погляд, може бути прийнятний наступний підхід: у разі виявлення корупційного правопорушення компанія зможе провести внутрішнє розслідування та покарати винних. У разі виявлення факту корупційного злочину необхідно повідомити про це відповідні органи та структури.

Тому приватні підприємства повинні дотримуватися описаних вище способів боротьби з корупцією. Більшість із цих заходів можуть покращити імідж компанії серед потенційних партнерів, збільшити іноземні інвестиції в компанію, покращити корпоративне управління. Західні вчені також вважають, що якщо суспільство активно виступає борцем проти корупції, воно може збільшити попит на продукцію, товари, послуги, які виробляє компанія. Крім того, у підприємств є можливість стати сильним донором для українських неурядових організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бусол О. Ю. Антикорупційна культура суспільства та індивідууму в мінімізації проявів корупційної злочинності. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. Кишинев, Молдова. 2015. №3. Т. 1. С. 91–95.

2. Головкін Б. М. Поняття злочинності у сфері економіки. *Форум права*. 2013. №3. С. 128–133.

3. Попова О. О. Громадський контроль у сфері надання адміністративних послуг органами внутрішніх справ: проблемні питання. *Форум права*. 2014. №1. С. 418–421.

4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 №1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700–18.

Гуторова Н. О.,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Пашков В. М.,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного, господарського та фінансового права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ДОНОРСТВА КРОВІ ТА ЇЇ КОМПОНЕНТІВ

Діяльність у сфері донорської крові та її компонентів є невід'ємною складовою забезпечення громадського здоров'я, а тому належить важливих соціальних функцій держави. У певних випадках від наявності донорської крові або її компонентів залежить можливість врятувати життя пацієнта. Слід зазначити, що у сфері охорони здоров'я має місце клінічне застосування як донорської крові і її компонентів (еритроцитів, лейкоцитів, тромбоцитів, плазми), так і препаратів крові. Останні є лікарськими засобами, які виробляться фармацевтичними підприємствами, у тому числі розташованими на території України.

Йдеться, перш за все, про групу компаній Biopharma, до якої входить ТОВ «Біофарма-інвест», ТОВ «Біофарма-плазма-інвест», ТОВ «Біофарма плазма», ТОВ «ФЗ «Біофарма». Зазначена група компаній динамічно розвивається, постійно розширюючи та вдосконалюючи свою діяльність. 20 вересня 2019 р. в м. Біла Церква, Київської області відбулося офіційне відкриття заводу-фракціонатору з виробництва препаратів з плазми крові. Проєктна потужність виробництва передбачає можливість переробки до 1 млн літрів плазми на рік За словами президент групи компаній Biopharma Костянтин Єфименко це дозволить Україні виходити на світовий ринок з медичними препаратами, виробництво яких потребує власної науково-дослідницької бази, високої культури виробництва, розвитку інфраструктури

донорства за найвищими стандартами. При цьому, за словами Єфименка, українські препарати будуть в кілька разів дешевше, ніж імпортні аналоги, зокрема американський імуноглобулін коштує приблизно 60 доларів за грам, то наш коштуватиме 15 доларів [1].

Відкриття в Україні високотехнологічного підприємства світового рівня з іноземними інвестиціями можна лише вітати. Але виникає питання: де взяти 1 млн. літрів плазми на рік лише для забезпечення потреб одного із підприємств групи компаній Biopharma та чи не вплине це на поглиблення дефіциту донорської крові та її компонентів, якої і зараз не вистачає для задоволення потреб охорони здоров'я України? Немає відповіді і ще на одне питання – за рахунок чого українські препарати плазми крові, вироблені у повній відповідності зі світовими стандартами, стануть у чотири рази дешевше американських?

Зазначимо, що у світі спостерігається гостра нехватка донорської крові [2], а тому країна, яка має значну кількість населення, що можуть бути потенційними донорами, а також не дотримується принципів біоетики у цій сфері, стає привабливою для виробництва відповідних фармацевтичних препаратів.

Обіг донорської крові та її компонентів має відбуватися у відповідності з принципами біоетики, оскільки йдеться про використання частини тіла живої людини. *Загальна декларація прав людини* (ООН, 1948), *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод* (Рада Європи, 1950), виходять із безперечності визнання гідності кожної людини та необхідності захисту людської гідності з боку держави.

Ці основоположні принципи отримали подальший розвиток у *Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини*: *Конвенції про права людини та біомедицину* (Рада Європи, 1997). Відповідно до ст. 21 Конвенції «Тіло людини та його частини як такі не повинні бути джерелом отримання фінансової вигоди.

Принцип добровільного, безоплатного донорства міститься і в Директиві 2002/98/ЄС Європейського парламенту та Ради від 27 січня 2003 р., що встановлює стандарти якості та безпеки збору, тестування, обробки, зберігання та розподілу людської крові та її складових, а також вносить зміни до Директиви 2001/83/ЄС, яку Україна має імплементувати в рамках виконання своїх зобов'язань згідно із Додатком XLI до глави 22 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

До теперішнього часу це міжнародно-правове зобов'язання Україною не виконане. Чинний закон Про донорство крові та її компонентів від 23.06.1995, хоча і є багато в чому застарілим, але містить певні запобіжники щодо порушення принципів біоетики у цій сфері. Так, відповідно до ч. 1 ст. 15 цього Закону взяття донорської крові та її компонентів здійснюють спеціалізовані установи і заклади переливання крові та відповідні підрозділи закладів охорони здоров'я, що належать до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, інших державних органів та органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері охорони здоров'я, обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій. Виходячи з цього положення, суб'єкти господарської діяльності, які не підпадають під цей перелік, у тому числі і суб'єкти підприємницької діяльності, не мають право здійснювати взяття донорської крові та її компонентів.

Разом із тим, незважаючи на законодавчу заборону групою компаній Biopharma в Україні створена і активно розвивається мережа центрів заготівлі та переробки плазми, які всупереч чинному законодавств здійснюють взяття такого компоненту донорської крові, як плазма. Йдеться, зокрема, про ТОВ «Дніпропетровський обласний центр заготівлі та переробки плазми «Дніпро-Плазма» та ТОВ «Харківський обласний центр заготівлі та переробки плазми «Харків-Плазма», ТОВ «Сумський обласний центр служби крові» та інші.

Відповідно до ч. 3 ст. 46 Основ законодавства України про охорону здоров'я донорам надаються пільги, передбачені законодавством України. Такий підхід пов'язаний, з одного боку, з тим, що держава виходить з того, що розвиток донорства є важливим і соціально необхідним, з іншого – з необхідності відновлення фізичного стану донора.

Аналіз Закону «Про донорство крові та її компонентів» показує, що особи, які є донорами крові або її компонентів, мають значну кількість пільг, які надаються за рахунок коштів держави, органів місцевого самоврядування, а також роботодавців. Пільги, які надаються донорам, можуть бути поділені на 2 групи: 1) пільги, які надаються лише донорам, які безоплатно здають кров та(або) її компоненти; 2) пільги, які надаються будь-яким донорам незалежно від того, здають вони кров та(або) її компоненти за плату або безоплатно. Тому навіть у випадках, якщо суб'єкт підприємницької діяльності здійснює оплату донору за здану ним кров або компонент крові, такий донор має право виплати, які здійснюються за рахунок інших осіб.

До пільг, які надаються будь-яким донорам незалежно від того, здають вони кров або її компоненти за плату або безоплатно, на підставі ст. 9 Закону «Про донорство крові та її компонентів» належать: 1) звільнення від роботи в день давання крові та (або) її компонентів та в день медичного обстеження, а також додатковий день відпочинку після кожного дня давання крові та (або) її компонентів зі збереженням середнього заробітку – за рахунок коштів власника підприємства, установи, організації, де працює донор, або уповноваженого ним органу. Зазначені кошти належать до таких, що спрямовані на благодійну діяльність; 2) забезпечення в день давання крові та(або) її компонентів безкоштовним сніданком та обідом, а у разі неможливості забезпечити таке харчування – відшкодування готівкової вартості відповідного набору харчування – за рахунок коштів закладу охорони здоров'я, що здійснює взяття у донора крові та (або) її компонентів.

Окрім пільг, які надаються донорам, держава передбачає гарантії захисту прав донора та охорони його здоров'я. Зазначені гарантії розповсюджуються на всіх донорів незалежно від того, здають вони кров та(або) її компоненти за плату або безоплатно. Такими гарантіями відповідно до ст. 8 Закону «Про донорство крові та її компонентів» є: на випадок зараження донора інфекційними хворобами або виникнення у нього інших хвороб чи розладу здоров'я у зв'язку з виконанням донорської функції донор підлягає обов'язковому державному страхуванню; донору в порядку, встановленому законодавством, відшкодовується шкода, заподіяна йому ушкодженням здоров'я у зв'язку з виконанням донорської функції, з урахуванням додаткових витрат на лікування, посилене харчування та на інші заходи, спрямовані на його соціально-трудову та професійну реабілітацію; інвалідність донора, що настала у зв'язку з виконанням ним донорської функції, прирівнюється до інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання; у разі смерті донора, що настала внаслідок виконання донорської функції, членам сім'ї померлого, які перебували на його утриманні, призначається пенсія у зв'язку з втратою годувальника. Призначення такої пенсії здійснюється у порядку та на умовах, встановлених законодавством для призначення пенсії сім'ї годувальника, який помер внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання.

Реалізація зазначених гарантій в разі заподіяння шкоди здоров'ю або життю донора у зв'язку з виконанням ним донорської функції здійснюється за рахунок бюджетних коштів.

З викладеного випливає, що суб'єкт господарювання, який здійснює незаконну діяльність з взяття донорської крові та (або) її компонентів, безпідставно використовує кошти, які спрямовані роботодавцями на благо-

дійну діяльність і за рахунок яких виплачується середньомісячна заробітна плата донору, який звільняється від роботи в день медичного обстеження, в день здавання крові та (або) її компонентів, а також якому надається один вихідний день після кожного здавання крові та (або) її компонентів. В разі виникнення підстав для реалізації гарантій в разі заподіяння шкоди здоров'ю або життю донора, матеріальна шкода заподіюється державі.

Таким чином, у сфері донорства крові та її компонентів існують суттєві корупційні ризики, запобігання яким потребує вдосконалення чинного законодавства шляхом імплементації положень Директиви 2002/98/ЄС Європейського парламенту та Ради від 27 січня 2003 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. В Україні запустили інноваційне виробництво препаратів з плазми крові. Бізнес, 20 вересня 2019 р. URL: https://business.ua/company-news/6516-biofarma-vidkrila-najkrashchij-u-skhidnij-evropi-zavod.

2. WHO. Blood safety and availability. 10 June 2020. URL: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blood-safety-and-availability.

Данильченко Ю**. Б.,**
доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

РОЛЬ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ У БОРОТЬБІ З КОРУПЦІЄЮ

Відомо, що національні інтереси України у тривалій перспективі полягають у розвитку демократії та громадянського суспільства, підвищенні конкурентоздатності національної економіки. Однак багато представників політичної і бізнес-еліти, чиновники і керівники господарюючих суб'єктів у своїй практичній діяльності не сприяють підвищенню стійкості та захищеності національної фінансової системи, а навпаки, – стурбовані особистим збагаченням і отриманням надприбутків, збереженням умов для корупції та криміналізації господарсько-фінансових відносин.

Аналіз інформації про стан законності в країні за останні роки дозволяє стверджувати, що прокурорами виявляється мізерна кількість злочинів, що пов'язані з приватизацією державного, муніципального майна, зловживаннями при емісії цінних паперів, порушеннями законодавства про фінансову неспроможність (банкрутство), заняттям незаконним підприємництвом, перешкоджанням законній підприємницькій діяльності. А з урахуванням значної поширеності порушень в ході здійснення злиття і поглинання господарюючих суб'єктів кількість розпочатих кримінальних проваджень також є незначною.

Так, за результатами дослідження «Індексу сприйняття корупції» (Corruption Perceptions Index), що розраховується міжнародною організацією Transparency International, на 2019 р. Україна отримала мінус 2 бали порівняно із 2018 р. (30 балів зі 100 можливих). Ми повернулися на рівень 2017 року і тепер посідаємо 126 місце зі 180 країн. Поруч з нами у рейтингу – Киргизстан, Азербайджан та Джибуті. Оцінка України сформувалася з 9 різних досліджень. Три показали незначне зростання, три нульову динаміку, а три – зниження. Найбільший мінус – 13 пунктів у дослідженні Global Insight Country Risk Ratings. Ідеться про ризик, що люди/компанії в країні зіткнуться з хабарництвом чи іншими корупційними практиками ведення бізнесу, від отримання великих контрактів до повсякденної роботи [1].

За даними дослідження «Рейтинг сприйняття корупції в бізнесі 2017», проведеного міжнародною консалтинговою компанією «Ernst & Young Global Limited» (2017 р.), Україна займає перше місце рейтингу корумпованості серед 41 країни з Європи, Близького Сходу, Індії та Африки (88% респондентів вважають, що корупція широко розповсюджена в діловій практиці, а 37% респондентів готові запропонувати грошову винагороду, щоб допомогти бізнесу вижити) [2].

Експерти Світового Банку вважають корупцію головною економічною проблемою сучасності. За їх даними, 40% підприємців у всьому світі вимушені давати хабарі. У розвинутих країнах цей показник становить 15%, в азіатських – 30%, в країнах СНД – 60% [3].

За результатами дослідження Американської торгівельної палати (2017 р.) переважна більшість (91%) українських компаній зіштовхуються з корупцією під час ведення бізнесу [4].

На думку експертів Європейської бізнес асоціації корупція та недовіра до судової системи вже третій рік поспіль очолюють рейтинг найголовніших перешкод для іноземних інвесторів. На думку опитаних, не сприяє залученню інвестицій також обтяжливе та мінливе законодавство, репре-

сивні дії правоохоронних органів й обмеження на рух капіталу та валютні операції. Про це свідчать результати традиційного опитування іноземних інвесторів про перепони та бар'єри, що заважають залученню капіталу в Україну, яке Dragon Capital, Європейська Бізнес Асоціація (ЄБА) та Центр економічної стратегії (ЦЕС) провели у серпні – вересні 2018 р. [5].

За Індексом економічної свободи Україна належить до країн із переважно невільною економікою (134 місце із 180 країн світу станом на 2020 р.). За показниками економічних свобод Україна посідає останнє – 45-е місце в Європі, а загальний індекс економічних свобод в Україні поступається середньоєвропейському й середньосвітовому. Одна з причин низького рейтингу – високий рівень корупції та переважання монополій в економіці [6].

Констатуємо безпрецедентне зниження «коефіцієнта корисної дії» правоохоронних органів. Швидше за все спостерігається не втеча злочинності з економічної сфери, а залишення «поля битви» державними органами правопорядку – внаслідок чого відбулося закріплення злочинності в економіці, перетікання капіталів у її тіньовий сектор, вишукування нових форм і джерел вилучення кримінальних доходів.

Причина надзвичайно низьких результатів боротьби з корупцією, в тому числі в економічній сфері, криється не тільки в ослабленні реагування правоохоронних органів на певні види суспільно небезпечних посягань. Посилюється ще один детермінуючий фактор – організований опір боротьбі із злочинністю, у механізмі якого корупційна складова стала грати все більш помітну роль.

У структурі причинного комплексу чільне місце посідають і низькі результати прокурорської діяльності у сфері протидії організованій злочинності та корупції. Уявляється, що з метою мінімізації негативної дії останніх слід зробити:

1. Ретельна конспірація, виділення частини злочинних доходів для корупції, лобіювання свого кримінального інтересу і випередження законодавця, вміле використання його прорахунків дозволяють злочинним формуванням не тільки виживати, але навіть наступати, «здобуваючи перемоги» у протиборстві з державною системою. У своєму розвитку злочинні організації та їх лідери прагнуть спиратися не тільки на власні кримінальні структури, а й структури держави, громадянського суспільства. При цьому останні криміналізуються за рахунок використання наступних механізмів: корупції; дискредитації службовців та інших осіб; шантажу, погроз, фізичного усунення конкурентів.

2. Масштаби корупції є настільки значними, що можуть певною мірою характеризувати негативний її вплив на кримінальну ситуацію не тільки

у сфері правоохоронної діяльності, а й на загальну кримінальну ситуацію в Україні.

Корумпованість державного апарату, в тому числі правоохоронних органів і судів, є домінантним криміногенним чинником, що детермінує організований опір правоохоронної діяльності та правосуддю.

3. Офісу Генерального прокурора варто розглянути питання про можливість перевірки законності та обґрунтованості прийнятих рішень органами досудового слідства та судами при початку, припиненні, розслідуванні та судовому розгляді кримінальних проваджень про злочини корупційної спрямованості за останні шість років.

4. Результативність прокурорської діяльності з виявлення та припинення корупційних діянь поки що залишається низькою і неефективною. Мають місце негативні для законності наслідки запізнення держави в корекції небажаних форм суспільно небезпечної поведінки, які негативно впливають на результативність правоохоронних заходів.

5. Статистичний аналіз результатів прокурорської діяльності необхідно доповнювати вибірковими дослідженнями – узагальненням практики процесуального керівництва та розслідування кримінальних проваджень через призму достатності підстав для кримінального переслідування, розслідування або судового розгляду, причин допущених помилок, доцільності розслідування незначних подій, або, навпаки, тих, що мають особливе значення з урахуванням стану законності та ін.

6. Необхідно зосередити основну увагу в ході прокурорської діяльності у сфері протидії організованій злочинності та корупції на виявленні суспільно резонансних злочинів, що посягають на громадську та економічну безпеку, пов'язаних з корупцією та заподіянням майнової шкоди державним, комунальним підприємствам, установам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Індекс сприйняття корупції – 2019. Transparency International Ukraine. URL: https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2019.

2. Украина заняла первое место в рейтинге восприятия коррупции в бизнесе Ernst & Young. ГОРДОН. URL: https://gordonua.com/news/worldnews/ukraina-zanyala-pervoe-mesto-v-reytinge-korrupcii-v-biznese-ernst-young-182688.html.

3. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, ознаки, заходи протидії: монографія. Київ: Атіка, 2001. 304 с.

4. Svitlyk I. Results of Chamber Corruption Perception Survey 2017. American Chamber of Commerce in Ukraine. URL: https://chamber.ua/wp-content/uploads/2020/01/chamber_cps_2017.pdf. 5. Корупція та недовіра до судової сис-

теми очолюють рейтинг перешкод для інвесторів третій рік поспіль. Центр економічної стратегії. URL: https://ces.org.ua/foreing_investor_survey_results_2018.

6. Ukraine. 2020 Index of Economic Freedom. URL: https://www.heritage.org/index/country/ukraine.

Дудоров О. О.,
доктор юридичних наук, професор, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем попередження, припинення та розслідування злочинів територіальними органами Національної поліції України Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

КЕЙС ЧЕРНЕНКА, АБО ЯК НАБУ ДІЇ НАРОДНИХ ОБРАНЦІВ КВАЛІФІКУВАЛО

З'ясовуючи питання про соціальну обумовленість криміналізації порушень податкового законодавства і наголошуючи на необхідності комплексного застосування превентивних і репресивних заходів задля скорочення масштабів ухилення від сплати податкових внесків, я свого часу писав, що кожен їхній платник, кожен громадянин України вправі розраховувати на те, що сплачені ним податки і збори використовуватимуться державою за належним призначенням, ефективно, раціонально, розумно. Відсутність впевненості у взаємозв'язку між сплатою податкових внесків і зміцненням держави, проведенням нею ефективної економічної і соціальної політики, незадоволення низькою якістю послуг, що надаються державою, вкрай негативно позначаються на функціонуванні системи оподаткування. Суспільні потреби, для задоволення яких за допомогою податкових механізмів формується державна скарбниця, здебільшого не сприймаються платниками, якщо в країні відсутній ефективний контроль за бюджетними видатками [5, с. 71]. Якби в Україні (за прикладом Німеччини) було започатковано видання «Чорної книги» – щорічної збірки найбільш одіозних випадків марнотратства під час використання податкових надходжень, то, мабуть, одне з чільних місць у такій збірці зайняла б пов'язана з діяльністю Верховної Ради України (далі – ВРУ) попереднього (VIII) скликання ганебна практика безпідставного отриман-

ня народними депутатами України компенсацій вартості оренди житла або винайму готельного номеру за рахунок бюджетних коштів. Завдяки зусиллям НАБУ вдалось не лише істотно зменшити бюджетні видатки (йдеться про мільйони гривень), частково повернути до бюджету незаконно одержані кошти, а й вдосконалити механізм отримання відповідних компенсацій: наразі для цього парламентарії мають подавати до Апарату ВРУ не тільки заяви, а й договори оренди житла та оригінали документів про оплату користування ним, а також підтверджувати факт відсутності житла в столиці і передмісті Києва [7].

Робота НАБУ і САП із кримінального переслідування нечесних народних обранців не може не сприйматись схвально. Постає, однак, питання про правильність кваліфікації вказаної неправомірної поведінки. Для його розгляду пропоную звернутись до «першої ластівки» – вироку ВАКС, яким затверджено угоду про визнання винуватості між прокурором САП і колишнім народним депутатом України О. Черненком, а останнього засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 364 Кримінального кодексу України (далі – КК) [4].

ВАКС визнав екс-депутата винуватим у тому, що той у період з 22 лютого 2016 р. по 31 грудня 2018 р., будучи представником колегіального органу законодавчої влади, тобто службовою особою, умисно, з корисливих мотивів, зловживаючи владою, всупереч інтересам служби отримав неправомірну вигоду для себе, а саме грошові кошти за рахунок бюджетних коштів, передбачених на забезпечення діяльності ВРУ, чим спричинив тяжкі наслідки охоронюваним законом державним інтересам в особі юридичної особи публічного права – Управління справами Апарату ВРУ. За версією органу обвинувачення, підтриманою ВАКС, О. Черненко, не маючи права на виплату передбаченої ст. 35 Закону «Про статус народного депутата України» компенсації вартості оренди житла або винайму готельного номеру і будучи обізнаним про те, що у співробітників Апарату ВРУ немає повноважень перевіряти наявність у нього підстав для отримання такої компенсації і що видача грошових коштів здійснюватиметься лише внаслідок подання ним заяви, з метою отримання неправомірної вигоди за рахунок грошових коштів державного бюджету подав на ім'я керівника Апарату ВРУ відповідну заяву, внаслідок чого йому було безпідставно нараховано і сплачено грошові кошти для компенсації вартості оренди житла та/або винайму готельного номеру в сумі 582 430 грн.

Знайомлячись із вироком ВАКС, звернув увагу на те, як докладно і розлого (за кожним елементом інкримінованого обвинуваченому складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 364 КК) суд обґрунтував правильність, на

його переконання, кваліфікації зазначених дій як зловживання владою, що спричинило тяжкі наслідки. Так, ВАКС наголосив на тому, що дії обвинуваченого із подання ним заяви про виплату грошової компенсації за оренду житла або винайм готельного номеру спрямовувались на реалізацію тієї соціально-економічної гарантії, яка обумовлювалась його (обвинуваченого) статусом як народного депутата України і нерозривно пов'язувалась з посадою, яку він обіймав. Будучи забезпеченим місцем проживання у м. Києві та місцем реєстрації у межах 30-ти кілометрової зони від нього (смт. Бородянка Київської області), тобто маючи можливість належним чином виконувати свої депутатські функції, обвинувачений подав заяву для отримання відповідної грошової компенсації, на яку не мав права згідно з чинним законодавством. Тим самим він використав можливості, обумовлені виконанням функцій представника влади, всупереч тим цілям і завданням, для яких вони надавались. Це, вирішив ВАКС, свідчить про наявність в діях обвинуваченого ознак зловживання своєю владою, тобто використання влади (можливостей і гарантій, пов'язаних із займаною посадою) всупереч інтересам служби, що підпадає під ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 364 КК. Діяння обвинуваченого, зазначив ВАКС, заподіяло шкоди як основному об'єкту (суспільні відносини, які виникають з приводу забезпечення належного порядку службової діяльності), так і додатковому об'єкту (власність юридичної особи публічного права); причому останньому шкоду було завдано опосередковано, в результаті досягнення обвинуваченим своєї мети в одержанні неправомірної вигоди за рахунок бюджетних коштів. Стверджуючи, що обвинувачений діяв із прямим умислом і корисливою метою, ВАКС, серед іншого, вказав на те, що колишній народний обранець був ознайомлений із нормативно-правовими актами, які регулювали його діяльність, зокрема з положеннями Закону «Про статус народного депутата України» та Порядку видачі народним депутатам України коштів для компенсації вартості оренди житла або винайму готельного номеру, затв. розпорядженням Першого заступника керівника Апарату ВРУ 29 січня 2016 р. № 12.

Перший мій сумнів у правильності кваліфікації аналізованих дій пов'язаний з тим, що у цьому кримінальному провадженні не ставилось питання про оцінку скоєного О. Черненком як заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Проте це слід було робити, щонайменше враховуючи дві взаємопов'язані обставини: 1) усталений алгоритм кримінально-правової кваліфікації, згідно з яким вибір потрібної норми КК здійснюється шляхом поступо-

вого «відкидання» ознак складу певного злочину, що не відповідають виявленим фактичним обставинам; 2) характер заподіяної шкоди: у безпідставному вибутті з державного бюджету і перерахуванні на банківський рахунок обвинуваченого грошових коштів у сумі 582 430 грн. вбачається притаманна розкраданням пряма дійсна майнова шкода. Остання, як слушно зазначає О. Бойцов, виражається у зменшенні обсягу наявного майна власника і, відповідно, незаконному збагаченні злочинця в розмірі вартості вилученого майна [3, с. 258]. Оскільки вилучення з державного бюджету грошових коштів у вигляді компенсації вартості оренди житла і винайму готельного номеру не супроводжувалось наданням рівноцінного еквіваленту (інше майно, грошові кошти, людська праця), позицію ВАКС, який, перевіряючи у порядку застосування п. 1 ч. 7 ст. 474 КПК України правильність правової кваліфікації кримінального правопорушення, «перестрибнув» услід за НАБУ і САП через ст. 191 КК (а точніше її ч. 4 – за ознакою великих розмірів), мушу оцінити критично. Сказане, до речі, стосується і низки інших подібних кримінальних проваджень, які наразі розслідуються НАБУ і передаються на розгляд ВАКС.

З приводу проігнорованого правозастосувачами у справі О. Черненка положення про розмежування складів злочинів, передбачених ст. 191 і ст. 364 КК, вважаю за доречне навести класичні висловлювання М. Мельника про те, що зловживання службовою особою своїм службовим становищем при вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК, виступає способом заволодіння чужим майном, утворюючи спеціальний склад службового зловживання. При зловживанні владою або службовим становищем (ст. 364 КК) службова особа не заволодіває чужим майном, а, діючи всупереч інтересам служби і протиправно отримуючи вигоду зі свого службового становища, заподіює власникові майна майнову шкоду. Остання може полягати в упущеній вигоді. На відміну від злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК, зловживання владою або службовим становищем може супроводжуватись оплатним вилученням чужого майна, за якого відбувається заміна останнього на рівноцінний еквівалент. Умисне і безпідставне отримання службовою особою з використанням свого службового становища чужого майна як премій, надбавок до заробітної плати, допомоги, інших виплат слід кваліфікувати не за ст. 364, а за ст. 191 КК [8, с. 601].

Цікаво, що, не погоджуючись з інкримінуванням О. Черненку ч. 2 ст. 364 КК і вважаючи неправильним затвердження угоди про визнання винуватості за цією кримінально-правовою нормою, суддя ВАКС Л. Задорожна в окремій думці до аналізованого вироку [9] пригадала співзвучний міркуванням М. Мельника висновок Верховного Суду України

про те, що дії суб'єкта охоплюються диспозицією ст. 364 КК у випадку, якщо службове зловживання не супроводжується розкраданням чужого майна в будь-якій формі, не пов'язується з протиправним вилученням та безоплатним оберненням його у свою власність чи власність третіх осіб, а призводить до набуття іншої вигоди. Труднощі розмежування вказаних суміжних складів злочинів змушують Є. Письменського вести мову про невиправдану конкуренцію між ч. 2 ст. 191 і ст. 364 КК, коли одне і те саме діяння може отримати різну кримінально-правову оцінку [10, с. 191]. Водночас наступність судової практики в частині вказаного розмежування демонструє одне з рішень Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі – ККС ВС), в якому із посиланням на системний аналіз норм кримінального закону зроблено такий слушний висновок: якщо зловживання службовою особою своїм службовим становищем виступає способом розкрадання чужого майна, при якому винний незаконно вилучає та безоплатно обертає майно на свою користь чи користь третіх осіб, то такі дії утворюють спеціальний склад зловживання службовим становищем і мають кваліфікуватись за ст. 191 КК [12].

Розмірковуючи над тим, чи могло вчинене О. Черненком розцінюватись як заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, висловлю ще один сумнів у правильності міркувань, відображених у вироку ВАКС. Цей черговий сумнів пов'язаний зі специфікою вказаної форми злочину проти власності, яка полягає в тому, що, на відміну від привласнення і розтрати, предметом альтернативного їм заволодіння чужим майном шляхом службового зловживання виступає майно, яке не ввірене винному, не перебуває в його віданні, але яким службова особа може заволодіти, бо в силу займаної посади (службового становища) наділена повноваженнями щодо управління чи розпорядження ним. На такій специфіці наголошують і науковці [2, с. 97], і ККС ВС [11]. На мою думку, звернення О. Черненка до Управління справами Апарату ВРУ із заявою про видачу йому грошової компенсації вартості оренди житла та/або винайму готельного номеру, що призвело до перерахування бюджетних коштів на банківський рахунок депутата, немає підстав розглядати як реалізацію відповідних службових повноважень. Нагадаю, що у вітчизняній судовій практиці ключовою ознакою поняття представника влади як одного з різновидів службових осіб традиційно визнається наявність повноважень ставити у межах своєї компетенції вимоги і приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості. Фактично у розглядуваній ситуації мало місце зловживання – проте не повноваженнями,

наданими обвинуваченому як народному депутату України, а недосконалим (на момент вчинення аналізованих протиправних дій) законодавством, яке уможливлювало автоматичне надання компенсацій без перевірки значущих обставин.

Складно не погодитись із суддею ВАКС Л. Задорожною у тому, що у пред'явленому О. Черненку обвинуваченні не зазначено, які владні повноваження були ним як народним депутатом України реалізовані для отримання неправомірної вигоди для себе (натомість вказано, що ним було подано заяву з проханням видачі грошових коштів з усвідомленням того факту, що співробітники Апарату ВРУ не мають повноважень перевіряти наявність у народного депутата житла в м. Києві та його околицях). Водночас стосовно загалом справедливого твердження Л. Задорожної про те, що вибуття із державної власності грошових коштів у сумі 582 430 грн. й отримання їх у свою власність обвинуваченим сталося не внаслідок зловживання ним владою, а в результаті створення умов у вигляді прийняття керівництвом Апарату ВРУ розпорядження, яке не передбачало інструментів контролю за використанням бюджетних коштів, хотів би зауважити: обвинувачений не отримав би компенсації, якби не подав відповідної заяви, тим самим задіявши (питання, чи умисно – див. про це нижче) недосконалий механізм компенсування вартості оренди житла або винайму готельного номеру. Невипадково ВАКС у вироку зазначив, що головною умовою настання вказаних в обвинувальному акті суспільно небезпечних наслідків (втрати державним бюджетом грошових коштів) стало звернення народного депутата із заявою про видачу йому грошової компенсації.

Таким чином, навіть якщо не сприймати оригінальну позицію В. Навроцького, згідно з якою вилучення представником влади чужого майна шляхом зловживання владою та звернення його на свою чи інших осіб користь не охоплюється ч. 2 ст. 191 КК і підлягає кваліфікації (залежно від способу посягання на власність) як крадіжка, грабіж, розбій, вимагання або шахрайство [6, с. 25–26], слід констатувати відсутність у вчиненому О. Черненком зловживання владою (службовим становищем), а отже, ознак складів корупційних злочинів, передбачених ст. 191 і ст. 364 КК.

Рухаючись далі в межах алгоритму кримінально-правової кваліфікації, відзначу, що у не поєднаному із зловживанням владою (службовим становищем) і при цьому обманному заволодінні бюджетними коштами під виглядом компенсації вартості оренди житла або винайму готельного номеру вбачаються ознаки складу злочину «шахрайство» (ст. 190 КК). Як вже зазначалось, обвинувачений не мав права ні на звернення із заявою, ні на одержання відповідної компенсації, оскільки на момент подання

заяви був забезпечений житлом як у м. Києві, так і в Київській області. Відтак, звернувшись до Управління справами Апарату ВРУ із заявою про одержання компенсації і приховавши факт забезпечення житлом, О. Черненко (на перший погляд) умисно ввів в оману представників держави, уповноважених розпоряджатись бюджетними коштами.

До адресатів обману при вчиненні шахрайства, як відомо, належать не лише власники (законні володільці) майна, а й інші особи, уповноважені на вчинення юридично значущих дій стосовно майна. Введення таких осіб в оману дозволяє вести мову про опосередковане вчинення шахрайства. ст. 190 КК не вимагає, щоб особа, яка вводиться в оману при шахрайстві, і той, кому внаслідок вчинення цього злочину заподіюється майнова шкода, збігались. Далі. Обман як спосіб шахрайства може набувати вигляду як активної (вчинення будь-яких дій щодо повідомлення неправдивої інформації), так і пасивної поведінки винного (неповідомлення тієї інформації, яка відповідно до закону або договору мала бути повідомлена), що призводить до введення іншої особи в оману або закріплює вже існуючу помилку цієї особи. Суб'єктивна сторона шахрайства характеризується прямим умислом: особа усвідомлює, що заволодіває чужим майном або придбаває право на майно шляхом обману чи зловживання довірою, передбачає спричинення майнової шкоди власнику (володільцю) майна і бажає настання такої шкоди. Відповідно, наявність в обвинуваченого усвідомлення того, що він не має права на отримання компенсації вартості оренди житла або винайму готельного номеру, свідчитиме про те, що його дії у вигляді звернення з відповідною заявою і подальшого отримання грошових коштів є умисними, утворюючи склад злочину «шахрайство». У такому разі є підстави для твердження про те, що суб'єкт усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, що полягає в заволодінні чужим майном (надані гроші), та передбачає суспільно небезпечні наслідки у вигляді настання шкоди, яка завдається державі. Тобто правильність кримінально-правової оцінки поведінки особи, яка одержує певне майно, не маючи на це права за законом, залежить від з'ясування суб'єктивної сторони вчиненого діяння.

Відтак застереження «на перший погляд» щодо можливості інкримінування О. Черненку ст. 190 КК зроблено вище невипадково, і зумовлено це ще одним сумнівом, породженим вивченням вироку ВАКС, ухваленого щодо екс-депутата. Адже в цьому документі зазначається, що обвинувачений «усвідомлював суспільно небезпечний характер свого діяння, а саме, що своїми діями він порушує охоронювані кримінальним законом об'єкти, а вчинювані ним діяння мають протиправний характер» і «в повному обсязі

розуміє характер обвинувачення та погоджується з його формулюванням, зазначеним в угоді та обвинувальному акті, беззастережно визнає свою вину у вчиненому кримінальному правопорушенні та щиро розкаюється» [4]. Якщо ж вірити ЗМІ, то у судовому засіданні О. Черненко заявив таке: «Незнання законодавства не звільняє мене від відповідальності, тому я визнаю себе винуватим… Я дійсно знав, що не нараховують компенсації тим, хто живе або має місце для проживання у 30-кілометровій зоні. Я зареєстрований у Бородянці. Я був певен, що це 50 км, але рахувати потрібно не від центру, а від меж Києва, і Бородянка належить до цієї зони. Якби я на той момент усе це знав, я б не звертався по компенсацію» [1].

Шахрайство є умисним злочином, а тому факт використання обману (зловживання довірою) як способу заволодіння чужим майном (правом на майно) має усвідомлюватись винним. Натомість із наведеної заяви обвинуваченого, яка, на жаль, зазнала у вироку своєрідної (насправді – обвинувальної) інтерпретації, випливає відсутність як зазначеного усвідомлення з боку обвинуваченого, так і цілеспрямованості його дій щодо заволодіння бюджетними коштами. І цей висновок навряд чи здатна поколивати та обставина, що екс-депутат не використовував отримані у вигляді компенсації гроші за цільовим призначенням (для оренди житла/винайму готельного номеру).

Принагідно зауважу, що у сучасній судовій практиці суперечливо вирішується питання про наявність чи відсутність складу злочину, передбаченого ст. 190 КК, у діях особи, яка отримала соціальну допомогу внаслідок подання недостовірних відомостей про доходи та майновий стан, у зв'язку з чим це питання кваліфікації найближчим часом вирішуватиметься Об'єднаною палатою ККС ВС [13]. У висновку Є. Письменського як члена НКР при ВС із приводу кримінально-правової оцінки зазначених дій (особа при зверненні до органу соціального захисту з метою отримання державної соціальної допомоги зазначила недостовірні відомості в документах, на підставі яких за нею встановлюється право на одержання такої допомоги та її розмір) знайшов втілення виважений диференційований підхід. По-перше, якщо особа достовірно знала про наявність обставин, передбачених ч. 1 ст. 7 Закону «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», однак у відповідному документі, що подається, відбила неправдиву інформацію стосовно них, то подальша її поведінка, пов'язана з отриманням матеріальної допомоги, може оцінюватись як заволодіння чужим майном зі спричиненням відповідної шкоди державі (шахрайство). У такому випадку має місце умисел на заволодіння чужим майном із використанням обману, що утворює підставу для настання

кримінальної відповідальності за ст. 190 КК. По-друге, якщо особа не усвідомлювала того факту, що подана нею інформація є недостовірною (вчиняє діяння з необережною формою вини через неправильне уявлення про зміст даних), то її подальша поведінка, пов'язана з отриманням матеріальної допомоги, не може оцінюватись як заволодіння чужим майном зі спричиненням відповідної шкоди державі. За цих обставин кримінальна відповідальність за ст. 190 КК виключається, оскільки шахрайство – це злочин, який може бути вчинений лише з умислом.

Друге правило, як видається, цілком може бути екстрапольоване на поведінку О. Черненка, який помилився у відповідних розрахунках. Принаймні така його заява, судячи з вироку ВАКС та інформації у ЗМІ, залишилась неспростованою.

Таким чином, обвинувальний вирок, винесений щодо екс-депутата, зайвий раз демонструє характерну для сьогоднішнього правозастосування невтішну тенденцію, яка полягає в тому, що неправильна кримінально-правова оцінка вчиненого діяння нерідко «прикривається» угодою в кримінальному провадженні, зокрема угодою про визнання винуватості. Звичайно, колишньому народному депутату України, обвинуваченому в безпідставному отриманні понад півмільйона гривень бюджетних коштів, було дискомфортно від уваги з боку ЗМІ і громадськості, і, мабуть, останнє, чим він переймався під час судового засідання, – це точність кримінально-правової кваліфікації. Проте в її нюансах зобов'язані розбиратись професіонали – судді, прокурори і слідчі. На це я як пересічний платник податків розраховувати вправі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антикорсуд затвердив угоду між прокурором та обвинуваченим – екснародним депутатом. URL: https://sud.ua/ru/news/publication/167828-antikorsud-zatverdiv-ugodu-mizh-prokurorom-ta-obvinuvachenim-eks-narodnim-deputatom.

2. Биков К. Г. Привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем як корупційний злочин за кримінальним правом України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 3 березня 2017 року). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2017. С. 96–99.

3. Бойцов А. И. Преступления против собственности. Санкт-Петербург: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. 775 с.

4. Вирок Вищого антикорупційного суду від 30 квітня 2020 р. у справі №991/2904/20. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/89036195.

5. Дудоров О. О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 528 с.

6. Дудоров О. О., Житний О. О., Задоя К. П. та ін. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Москаленко О. М., 2019. 464 с.

7. НАБУ розслідувала незаконні компенсації нардепам. URL: https://ukrainepravo.com/law-practice/pravookhoronnykh-organiv/nabu-rozsliduvala-nezakonni-kompensatsiyi-nardepam.

8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

9. Окрема думка судді Задорожної Л. І. до вироку Вищого антикорупційного суду від 30 квітня 2020 р. у справі № 991/2904/20. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/89033315.

10. Письменський Є. О. Підстави кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем: проблеми, тенденції, перспективи. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 2. С. 179–197.

11. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28 лютого 2019 р. у справі № 456/1181/15-к. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/80181431.

12. Ухвала колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 23 серпня 2018 р. у справі № 0912/1638/12. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76207261.

13. Ухвала колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 січня 2020 р. у справі № 159/3357/18. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/87517534.

Жаровська Г. П.,
доктор юридичних наук, доцент, завідувачка кафедри кримінального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

КОРУПЦІЯ: ФРЕЙМВОРК ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Прийнявши Конституцію, Україна задекларувала побудову правової, демократичної та соціальної держави. У дійсності країна розбудується як олігархічно-кланова, де, на жаль, немає справжнього поділу влади на

законодавчу, виконавчу й судову, справжнього верховенства права, де культивується низька правова культура та процвітає правовий нігілізм, корупція в усіх сферах суспільного життя. Масштаби, стабільність і системність корупційних процесів українського суспільства у ключових сферах організації суспільного життя свідчать про їх глибоко проникаючий, комплексний характер. Вона породила серйозні диспропорції як у самому суспільстві, так і у відносинах між державою і суспільством, провокує невизначеність для ділового клімату та змушує переходити в «тінь», руйнує українську державу зсередини. Суспільна тінь перетворилась не лише на цілком актуальну, паралельну щодо офіційних процесів та інституцій реальність, але й досить результативно виявляє організуючі, стуктуротворчі амбіції, активно торуючи дорогу організованій злочинній діяльності.

Сучасні реалії розвитку організованої злочинності засвідчують, що вона набула принципово нової якості, виходить за межі країн, трансформується не просто у злочинні організації різного ступеня організаційної складності, численності та міри впливу, але й здатна утворювати квазідержавні утворення кримінальної спрямованості. Це дає підстави нам стверджувати, що транснаціональна організована злочинність, виникла не на основі плавного переходу від організованої злочинності, а на основі трансформації. Транснаціональний характер злочинної діяльності – це не плаваюча ознака організованої злочинності, а окрема форма злочинності – вищий рівень злочинності. Науковці неодноразово звертали увагу на тісний взаємозв'язок поняття корупції та організованої злочинності і, вірно вказує О. О. Кваша, на обов'язкове місце корупції в структурі злочинних об'єднань вищого рівня організованості [с. 340].

Корупція для транснаціональних злочинних угруповань є каркасом, по якому вибудовується захист від соціального контролю, власна безпека та масштаби впливу.

В залежності від статусу суб'єктів транснаціональних угруповань, рівня формалізації її організаційної структури можна виокремити три рівні транснаціональних злочинних організацій.

1. Транснаціональні злочинні організації, до складу яких входять особи, які не мають відповідно оформленого юридичного статусу, водночас ці об'єднання мають усі ознаки організації. Вони, як правило, пов'язані з владними та правоохоронними структурами на рівні простих корупційних схем. Про транснаціональний характер їх діяльності свідчать переміщення людей, товарів, інших предметів та грошей через державні кордони, наявність за кордоном співучасників, банківських рахунків і нерухомості. Вони користуються корупційними зв'язками з посадовими особами нижчого та середнього рівня в структурах митниці та прикордонної служби.

2. Транснаціональні злочинні організації, які мають певний юридичний статус. Ці організації за ступенем криміналізації можуть являти собою злочинні об'єднання, які прикриваються назвами легальних бізнес-організацій, підприємств. Суттєвою відмінністю таких організацій від звичайних суб'єктів легального бізнесу є непрозорість ділової та фінансової діяльності, ухилення від оподаткування, використання кримінальної логістичної інфраструктури (підпільних складів, спеціально обладнаних транспортних засобів, транспортних маршрутів, розроблених відповідно до злочинних схем тощо).

Проникнення в легальну підприємницьку діяльність є важливим механізмом захисту цих злочинних організацій від соціального контролю, що забезпечує видимість респектабельності та їх високу життєздатність [2, с. 181]. У практичній площині ці злочинні організації схожі з транснаціональними корпораціями, що діють на легальних ринках різних країн. Проте засоби, до яких ці два види організацій вдаються для досягнення поставленої мети, – отримання прибутку, істотно різняться. У пошуках глобальних ринків легальні корпорації отримують дозвіл для ведення операцій на будь-якій суверенній території під час переговорів з урядами. Злочинні організації отримують доступ на відповідні ринки, не заручившись їхньою згодою, а намагаючись не потрапляти до поля зору правоохоронних органів, покликаних виявляти, відстежувати та припиняти їх операції. Крім того, транснаціональні злочинні організації використовують гнучкість і плинність своїх низових мережевих структур, їх здатність долати державні кордони і нейтралізувати діяльність правоохоронних органів за допомогою корупції. Такі організації мають корупційні зв'язки з працівниками митниці, службовцями, які відповідають за прикордонний режим, державними службовцями на рівні середньої управлінської ланки, використовують достатньо складні корупційні схеми.

Таким чином, до цього рівня належать організації, які здійснюють злочинну діяльність під прикриттям створених бізнес-структур, які за своєю формою та сферою діяльності нагадують традиційні комерційні структури, але відрізняються від цих організацій злочинною спрямованістю, методами ведення бізнесу, непрозорістю, мають корупційні зв'язки з високопосадовцями, не виходячи на політико-державний рівень.

3. Транснаціональні злочинні організації, які створюються та функціонують під прикриттям державних або ж політичних інститутів. У таких організаціях держава, політичні партії фактично самі створюють транснаціональні злочинні організації, керують їх діяльністю, або ж, навпаки, ці організації цілком підкорюють собі владні структури, фактично стають «тіньовою вла-

дою». Така ситуація призводить до деградації державного апарату, держава перетворюється на інструмент прикриття злочинної діяльності, сприяє легалізації доходів, державні службовці стають провідниками злочинної ідеології, при цьому всебічно ухиляються від будь-якого співробітництва в боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю.

Третій рівень транснаціональних злочинних організацій можна визначити як державно-політичний, коли ці організації стають учасниками політичних процесів, впливають на зовнішню та внутрішню політику держави, а у сфері економіки беруть на себе місію головних «донорів», забезпечуючи існування і прибутки політичних, державних діячів та їх родин.

Створений таким шляхом кримінальний механізм діє достатньою мірою ефективно, забезпечує надприбутки як самим злочинцям, так і високопосадовцям, які співпрацюють з цими організаціями. У правовій площині злочинці діють безкарно, оскільки держава звільняє їх від свого правового контролю, ігноруючи, по суті, свою правоохоронну функцію. У своїх найвищих виявах впливу на державу та органи державної влади транснаціональні злочинні організації сприяють виникненню режимів клептократії (коли влада розглядається виключно як інструмент для збільшення особистого багатства і політичного впливу).

Як зазначає М. Г. Вербенський, ця форма транснаціональної злочинності має тенденцію до розширення в нашій державі, сама транснаціональна злочинна діяльність перетворюється на вагому політичну силу, починаючи з другої половини 90-х років XX ст., коли представники криміналітету через виборчий механізм проникали в органи законодавчої влади, і депутатський мандат дозволяв лобіювати інтереси кримінального бізнесу [3, с. 105].

Транснаціональні кримінальні структури сьогодні безпосередньо стосуються всіх ключових напрямів розвитку економіки України. Найбільш великі транснаціональні кримінальні структури корпоративного типу, що об'єднують підприємства, які ми відносимо до кримінального підприємництва, – це фінансово-промислові групи, олігархічні групи, кримінальні клани, а також більш дрібні об'єднання галузевого або територіального характеру і формували фреймворк зрощення влади та великого бізнесу. На цьому тлі українські олігархи не лише не підпорядковувалися «силовикам», а й, навпаки, «наймали» їх для обслуговування власних інтересів, були більш впливовим чинником, завдяки чому їм вдалось поставити державну машину собі на службу для реалізації власних незаконних інтересів. Кримінальні корпорації нині є майже монопольним постачальником «безпеки від правоохоронних органів» для підприємств кримінального підприємництва. Два ключових елементи цієї монополії – глобальна фі-

нансова перевага з урахуванням фактично безконтрольного використання фінансових ресурсів, а також стійкий фреймворк зв'язків з корумпованими чиновниками у вищих ешелонах влади.

Таким чином, на сьогодні в Україні актуальним є питання, чи існує елітарна надбудова злочинців, орієнтованих на зовнішні ринки у своїх злочинних устремліннях? Вочевидь така надбудова існує, але переважна більшість цих злочинців мають іноземне походження. Результативність боротьби з транснаціональними організованими угрупованнями залежить від політичної волі найвищого керівництва держави у негайній максимальній нейтралізації її корупційного каркасу. У метафоричному вигляді це можна виразити через образ підводної частини айсберга, без якої і рівновага, і можливість руху, і саме існування цього об'єкту неможливі. Можемо констатувати, що корупція є несучою конструкцією якісних змін транснаціональної організованої злочинності і її рушійною силою. Діяльність транснаціональних злочинних угруповань без корупції та її схем неможлива.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кваша О. О. Корупція та організована злочинність: обґрунтування взаємозв'язку. *Правова держава.* Щорічник наук. праць. 2010. Вип. 21. С. 335–342.

2. Жаровська Г. П. Способи мінімізації ризиків кримінальної діяльності суб'єктами транснаціональної організованої злочинності. *Вісник Запорізького національного університету.* Серія «Юридичні науки». 2015. №2 (1). С. 179–186.

3. Вербенський М. Г. Тенденції транснаціональної організованої злочинності в Україні. *Право і суспільство.* 2010. №2. С. 101–106.

Забуга Ю. Ю.,
асистент кафедри кримінального права
№1 Національног юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Інститут заходів кримінально-правового характеру (далі – ЗКПХ) щодо юридичних осіб є одним із молодих інститутів кримінального права України. З'явившись у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК

України) у зв'язку із прийняттям та набранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 р № 314-VIII, він одразу викликав численні дискусії серед науковців, які в переважній більшості велися навколо визначення його правової природи. Нині цей інститут діє майже 6 років, а тому можна зробити деякі висновки щодо ефективності застосування його норм на практиці.

Як відомо, у КК України (ст. 96^6 КК України) передбачено три види ЗКПХ, які можуть бути застосовані до юридичної особи. Це – (1) штраф, (2) ліквідація, як основні види заходів, а також додатковий захід у виді (3) конфіскації майна, який застосовується лише у разі ліквідації юридичної особи. Підстави застосування цих заходів зазначені у ст. 96^3 КК України. Аналіз судової практики свідчить про те, що сьогодні застосування ЗКПХ до юридичних осіб на практиці так і не набуло значного поширення. Зокрема, відповідно до даних Єдиного державного реєстру судових рішень станом на 25.06.2020 р. є *лише два* (!) обвинувальних вироки, резолютивна частина яких містить вказівку на застосування поряд із покаранням особі, яка була визнана винною у вчиненні корупційного злочину, передбаченого ст. 369 КК України, і такого заходу кримінально-правового характеру до юридичної особи від імені та в інтересах якої було вчинено цей злочин як штраф [Див.: 1; 2] та *жодного* (!) обвинувального вироку, яким би до юридичної особи були застосовані такі заходи кримінально-правового характеру, як ліквідація та конфіскація майна. Окрім цього, відсутні і вироки із застосуванням таких заходів і за т. зв. «корупційні злочини» у приватній сфері. В чому ж причини такої ситуації?

Видається, що корені проблеми потрібно перш за все шукати в правосвідомості самих практичних працівників. Інститут заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є не просто молодим інститутом, норми якого порівняно нещодавно з'явилися у чинному Законі про кримінальну відповідальність, але й дещо нетрадиційним і певною мірою «чужим», не характерним для раніше існуючої системи кримінального права, утворенням. Традиційно в кримінальному праві України суб'єктом злочину (а з 01.06.2020 р. – кримінального правопорушення) визнавалися виключно фізичні особи, а отже, вся система норм та інститутів кримінального права була побудована із розрахунку на те, що за вчинення злочину/кримінального правопорушення відбуватиметься (або за певних підстав, не відбуватиметься) примусове обмеження прав і свобод особи, винної у його вчиненні, тобто *людини*. Ця парадигма закладалася при вивченні

кримінального права майбутнім слідчим, прокурорам, суддям у вищих навчальних закладах, а вже згодом і достатньо успішно реалізовувалася на практиці. І саме практикам важче за всіх змінювати свій світогляд, особливо у світлі новітніх західних тенденцій, на які таким багатим стало сучасне кримінальне право. Яскравою ілюстрацією для цього слугує не лише кількість обвинувальних вироків, якими до юридичних осіб застосовані ЗКПХ, в тому числі і за корупційні злочини, але й аналіз судової практики в частині застосування до особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 126^1 КК «Домашнє насильство», норм Розділу XIII-1 КК «Обмежувальні заходи», який також є новелою у кримінальному праві: станом на 31.12.2019 р. не було жодного обвинувального вироку, в якому би зазначалося про їх застосування до винної особи. Отже, можна говорити про певну недовіру практичних працівників до новел у кримінальному праві, що зумовлюють їх обережне і поодиноке застосування. Несприятливим фактором, як вбачається, є також надзвичайна завантаженість правоохоронних та судових органів, яка призводить до браку часу, який потрібний правозастосовувачам для ретельного та уважного ознайомлення із новелами КК України. Показовою є ухвала Апеляційного суду Тернопільської області, якою була задовільнена апеляційна скарга представника підприємства щодо скасування ухвали слідчого судді Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області про накладення арешту на майно юридичної особи . Як слідує зі змісту оскарженої ухвали, слідчий суддя керувався положеннями п. 1 ч. 1 ст. 96^3, п. 2 ч. 1 ст. 96^6 КК України, які передбачають, що підставою для застосування до юридичної особи ЗКПХ є вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи злочину, передбаченого ст. 209 КК України. При цьому, одним із таких заходів є конфіскація майна *з метою забезпечення якої* і накладено арешт у даному випадку. Однак Апеляційний суд цілком правильно зазначив, що «з такою позицією погодитись неможливо, оскільки відповідно до ст. 96^8 КК України конфіскація майна … застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з цим Кодексом». Разом із тим, аналіз положень цієї норми свідчить, що вчинення уповноваженою особою юридичної особи кримінальних правопорушень, за які їй була пред'явлена підозра (йдеться про ч. 5 ст. 191 КК України та ч. 1 ст. 209 КК України), *не утворює підставу для застосування судом її ліквідації*, а отже, і виключає можливість конфіскації майна як додаткового заходу [3]. Загалом, вивчення ухвал судів першої інстанції свідчить про те, що здебільшого суди відмовляють у застосуванні ЗКПХ щодо юридичних осіб у зв'язку з тим, що слідчі-судді та прокурори зазвичай їх пропонують застосовувати, по-перше, за *ті злочини, які не*

входять до переліку ст. 96³ КК [4]. Виходом із цієї ситуації може стати приділення більшої уваги для ознайомлення із підставами застосування ЗКПХ до юридичних осіб, у тому числі і за корупційні злочини, під час проходження курсів підвищення кваліфікації для практиків, а також доцільність більш поглибленого вивчення цих питань у межах навчальних дисциплін при підготовці майбутніх практичних робітників за рахунок розширення годин при вивченні такої дисципліни як «Кримінальне право України (Загальна частина)».

Наступною проблемою, на нашу думку, є невиправдано вузький перелік правопорушень, вчинення яких уповноваженою особою є підставою для застосування до юридичної особи ЗКПХ. Зокрема, невідомо, за яким критерієм було визначено коло тих кримінальних правопорушень, за які до юридичної особи можна застосувати ЗКПХ, вичерпний перелік яких передбачено у ст. 96³ КК. Взяти хоча б ті корупційні злочини, які потрапили до цієї норми, а саме злочини, передбачені у частинах 1 і 2 ст. 368³, частинах 1 і 2 ст. 368⁴, статтях 369, 369², 262 КК України. Як відомо, вичерпний перелік усіх корупційних злочинів міститься у примітці до ст. 45 КК України (до якої серед дослідників теж є окремі справедливі зауваження). Науковці ці злочини поділяють на дві великі групи: 1) «безумовно корупційні злочини» – це такі злочини, всі ознаки яких вказують на корупційний характер[1] та 2) «умовно корупційні злочини» – злочини, вчинення яких лише за додаткових умов, свідчить про те, що вони набули деяких ознак корупції[2] [5, с. 22–23]. Проте аналіз положень ст. 96³ КК свідчить, що лише вчинення 4 безумовно корупційних злочинів (йдеться про злочини, передбачені у частинах 1 і 2 ст. 368³, частинах 1 і 2 ст. 368⁴, статтях 369 і 369² КК України) із 11 є передумовою застосування до юридичної особи ЗКПХ. Видається незрозумілим такий підхід: чому до таких злочинів не було віднесені діяння, відповідальність за які встановлені, приміром, у частинах 1 та 2 ст. 354 КК та ст. 364 КК? Адже диспозиція цих статей передбачає те, що внаслідок вчинення цих злочинів, уповноважена особа юридичної особи може одержати для останньої неправомірну вигоду або створити умови для одержання такої вигоди, або ухилитися від відповідальності за такі дії. Тому потрібно погодитися із пропозицію тих науковців, які раніше висловлювались за розширення переліку злочинів, встановленого у ст. 96³ КК [6]. До того ж, не зовсім чітко законодавець

[1] Відповідно до примітки ст. 45 КК України такими злочинами є злочини, передбачені ст. 210, 354, 364, 3643, 3652, 368-369-2 КК України.

[2] У примітці до ст. 45 КК України, до них належать злочини, передбачені у ст. ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК.

у примітці 2 до ст. 96^3 КК роз'яснив, що потрібно розуміти під «вчиненням кримінальних правопорушень в *інтересах* юридичної особи». Вказівка при цьому на те, що «кримінальні правопорушення, передбачені статтями… визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели *до отримання нею* (тобто власне юридичною особою – авт.) *неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди*…» вочевидь створюють проблеми із тлумаченням у правозастосовувачів. Особливо якщо згадати, як визначається поняття «неправомірна вигода» у КК України, та врахувати той факт, що підставою застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, про які йдеться у п. 1 ст. 96^3 КК України, є вчинення від імені та в інтересах юридичної особи таких корупційних злочинів, що полягають *у підкупі службової особи юридичної особи публічного права або особи, яка надає публічні послуги*.

Отже, підсумовуючі вищевикладене можна стверджувати, що ми маємо певну недовіру до ЗКПХ до юридичних осіб з боку працівників правоохоронних органів та суду, які з великою обачністю підходять до їх застосування, в тому числі за корупційні злочини, що в деякій мірі підкріплюється браком відповідних знань. До того ж, ми погоджуємось із тими науковцями, які пропонують розширити перелік корупційних злочинів, вчинення яких уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи, може виступати підставою для застосування до неї ЗКПХ шляхом внесення відповідних змін до п. 1 ст. 96^3 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вирок Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області від 01 вересня 2019 року, судова справа № 263/9687/16-к. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/60185433.

2. Вирок Хмельницького міськрайонного сууд Хмельницької області від 31 травня 2017 року , судова справа № 686/10280/16-к. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67709206.

3. Ухвала Колегії суддів судової палати в кримінальних справах апеляційного суду Тернопільської області від 23 липня 2018 р., судова справа №№ 607/8704/18. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75518638.

4. Ухвала Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 03 жовтня 2019 року, судова справа № 203/3527/19. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84742164.

5. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика) : навч. посіб. Київ, 2016. 168 с.

6. Михайліченко Т. О. Питання переліку злочинів, за вчинення яких можливе застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (12–13.10.2016 р., м. Харків) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2016. С. 314–319. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2019/02/zbirnik_konf_2016.pdf.

Калюга К.В.,
к.ю.н., заступник завідувача кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Інституту права імені Володимира Сташиса, Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна

Узунова О.В.,
к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС СТЕЖЕННЯ, ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ТА ВИЯВЛЕННЯ КОРУПЦІЇ

Однією з найвідоміших та найпоширеніших негативних ознак XXI століття стала корупція. Як економічне, політичне, соціальне явище вона створює «гальмівний ефект» як для світового, так і для національного економічного прогресу. Корупція є однією з найбільших перешкод на шляху економічного зростання і розвитку. Економічні наслідки цього явища полягають у щорічних втратах значних коштів, що могли бути спрямовані на розвиток освіти, медицини та загалом соціального забезпечення населення. Корупція не лише становить загрозу соціально-економічного розвитку держави, стабільності й безпеці суспільства та добробуту населення, а й сприяє підриву її демократичних інститутів та цінностей в суспільстві [1].

Метою даного дослідження є правоохоронний аспект протидії корупції та обґрунтування дієвих інструментів запобігання, боротьби та протидії їй засобами методу «стеження у відкриту».

На сьогодні, підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, мають право здійснювати спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо -, відео контроль місця згідно з положеннями, передбаченими ст.ст. 269, 270 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України та п. 11 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

У відповідності до ч.ч. 1–2 ст. 269 КПК України для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях може проводитися візуальне спостереження за зазначеними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження. За результатами спостереження складається протокол, до якого долучаються отримані фотографії та/або відеозапис. А відповідно до ч. 1 ст. 270 КПК України такий аудіо-, відеоконтроль місця може здійснюватися під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину і полягає у здійсненні прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, власника або присутніх у цьому місці осіб, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

Як відомо (після вступу в силу діючого КПК України), реєстрація заяви, крім іншого, дає можливість правоохоронцям проводити негласні слідчі дії. Проте, підозрюваний може дізнатися про свій статус набагато пізніше, ніж дані про нього будуть внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань. І весь цей час правоохоронці зможуть «приховано» проводити слідчі дії без його відома (стеження, прослуховування тощо). Якщо пізніше виявиться, що заява про вчинення злочину була помилковою, отримані в ході оперативних заходів дані не можуть бути доказом у даному провадженні. Однак, таким чином, правоохоронцям вдасться практично легально отримати багато іншої «цікавої інформації».

Теорія оперативно-розшукової діяльності метод «стеження у відкриту» визначає його як самостійний метод [2].

Змоделюємо таке «стеження у відкриту». Для цього потрібно дві (а в деяких випадках і більше) особи оперативників. Спочатку один знайомиться з особою, якою цікавляться (так званий, об'єкт). Можлива ситуація, коли йому не вдається розговорити її. Надалі, вибирають час і відповідне місце, і з нього починається «стеження у відкриту» із відповідного сигналу, який дає оперативник. Це нічим не привабливий (найчастіше не примітний) хлопець, який практично не маскується, у нього немає ніяких

особливих відмінностей, має невинний вигляд, він просто випадковий свідок; щоб не відбувалося, він ніколи нікуди не несеться стрімголов, не пірнає в двері, що відкриваються/закриваються; він виглядає так буденно, що особа, якою цікавляться завжди сприймає його як частину загального фону, але ніколи – як особистість. До такого «стеження у відкриту» можуть залучатися жінки, діти чи навіть особи похилого віку (в історії та й в сучасності є такі приклади). До цього часу підісланий оперативник вже у певних стосунках з об'єктом, однак, об'єкт ніяк не хоче розмовляти на ті теми, які необхідно обговорити оперативнику. На цьому етапі залучається ще один оперативник, щоб вже стежити за цими двома. Спочатку, їх «хвіст» діє професійно, але в потрібний момент починає працювати грубо: не ховається або ж невміло намагається сховатися й показує низку інших «аматорських трюків» Природно, що об'єкт зауважує, що за ним стежать, відразу ж починає хвилюватися, зазвичай, прискорює крок, весь час озирається, нервує, стає дуже дратівливим. Через якийсь час об'єкт звертається до оперативника і повідомляє, що за ним встановлене стеження і йому б хотілося його позбутися. Коли прохання задоволено, то особа, якою цікавляться розслабляється і вибовкує все оперативнику, що допоміг. Припустимо, особа, якою цікавляться так нічого і не говорить «супроводжуючому». Тоді, перший оперативник повідомляє, що нібито його переслідують за вчинене в минулому (наприклад, повідомляє про вчинення подібного злочину й про те, що його вистежили) або за ними двома стежать; благає про допомогу об'єкта, який в цей час вже наляканий й готовий на допомогу та відверті розмови. Крім того, під час такого «стеження у відкриту» можливе задіяння автомобілів. При стеженні на авто задіяні як мінімум дві-три машини, підготовлені «наружники» не одноразово міняються місцями. Навряд чи варто боятися раптового з-за рогу чорного позашляховика; як правило, на таких не стежать, зазвичай використовують прості непомітні автомобілі. Іноді для відвернення уваги встановлюють «шашечки» таксі (як у випадку з Арсенієм Яценюком такі виявили в багажнику «Ланоса»), рекламу, значок розвезення піци тощо.

Способи виявлення стеження в кожному конкретному випадку теж різноманітні та індивідуальні. Перш за все, треба переконатися на 100%, що за вами дійсно ведеться стеження (наприклад, спробувати змінити маршрут руху, зайти куди-небудь тощо). В той же час, до універсальних способів виявлення стеження належать: раптові зупинки або прискорення кроку; різка зміна маршруту; відвідування і раптове залишення громадських місць (особливо через запасний вихід). Іншими словами, будь-яка дія, що викликає необхідність у переслідувача здійснювати різкі, часом

незаконні дії (порушення правил дорожнього руху, розштовхування людей, рух проти потоку тощо).

Згідно з Рішенням Конституційного суду України проведення оперативно-розшукових заходів або використання засобів для отримання фактичних даних повинно відбуватися виключно з дотриманням прав і свобод людини і громадянина, у передбачених законом випадках та у відповідному процесуальному порядку особами або підрозділами, які уповноважені здійснювати оперативно-розшукову діяльність. Недотримання Конституції України та порушення особами, уповноваженими здійснювати оперативно-розшукову діяльність, вимог діючого законодавства України при одержанні фактичних даних є підставою для визнання зібраних у такий спосіб доказів недопустимими. В той же час, при оцінюванні на предмет допустимості як доказів у кримінальному провадженні фактичних даних, що містять інформацію про вчинення злочину чи підготовку необхідно враховувати ініціативний або ситуативний (випадковий) характер дій фізичних або юридичних осіб, їх мету та цілеспрямованість при фіксуванні зазначених даних [3].

На практиці, системи стеження за людиною (системи технічних засобів для забезпечення функцій оперативно-розшукових заходів) правоохоронними органами не застосовуються (або застосовуються не часто) тому що громіздкі, фінансово, матеріально та організаційно затратні. Перешкоджає також технічна неграмотність працівників правоохоронних органів. Більш використовуваним залишається «точкове шпигунство».

Об'єктивність і вірогідність інформації, отриманої за допомогою методу «стеження у відкриту» можна перевірити в ході окремих слідчих дій (наприклад, під час допиту особи як свідка у провадженні, проведення між нею і підозрюваним очної ставки) або під час експертизи [4, с. 224].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Соболева А. В. Інструменти запобігання корупції в публічному секторі економіки. Інновації в управлінні публічним сектором економіки : науковий інтернет-портал. Дата оновлення: 20.06.2020. URL : https://conferencekneu.wordpress.com/2019/05/08/sobileva-2019/

2. Оперативне розпізнавання : монографія / Некрасов В. А., Мацюк В. Я., Філіпенко Н. Є., Родинюк Л. В. [та ін.] ; Держ. податкова адмін. України, Нац. ун-т держ. податкової служби, М-во внутр. справ України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Київ: КНТ, 2007. 213 с.

3. Щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України у справі за конституційним поданням Служби безпеки

України: Рішення Конституційного суду України від 20.10.2011 р. № 12-рп/2011. Дата оновлення: 20.06.2020. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11

4. Оперативно-розшукова діяльність : навчальний посібник / Є. М. Моісеєв, О. М. Джужа, Д. Й. Никифорчук та ін. / за ред. проф. О. М. Джужи. Київ : Правова єдність, 2009. 310 с.

Карчевський М. В.,
доктор юридичних наук, професор, тимчасово виконуючий обов'язки ректора Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, полковник поліції

BLOCKCHAIN ТА BITCOIN В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Розповсюдження технологій блокчейн та криптовалют разом з оновленням способів отримання неправомірної вигоди, надає нові можливості у протидії корупції. Спробуємо дослідити сутність криптовалюти в контексті кримінально-правового регулювання. Найбільш вдалою систематизацією ознак криптовалюти буде традиційна для кримінально-правового регулювання система ознак предмета злочину: фізична, економічна, юридична.

Фізична ознака дає відповідь на питання, що криптовалюта представляє собою з технічного боку. Для цілей правового регулювання достатньо описати принципову схему роботи системи. Щоб мати можливість здійснювати операції з криптовалютою особа, як правило безкоштовно, реєструється у відповідній мережі та отримує так званий «електронний гаманець», у системі Bitcoin він називається також біткоїн-адреса. Для реєстрації в системі не використовуються персональні дані, транзакції здійснюються між деперсоніфікованими «електронними гаманцями». Одна особа може реєструвати невизначену кількість гаманців.

На підставі роботи алгоритму системи «гаманець» отримує позначення з букв та символів, яке криптографічно пов'язане з публічним ключем[1], є ідентифікатором «гаманця» у мережі. Публічний ключ представляє со-

[1] Наприклад, Bitcoin адреса технічно представляє собою 160-бітний хеш від публічного ключа ECDSA ключової пари [5].

бою відкриту інформацію, використовуючи його інші учасники системи можуть здійснити транзакцію до даного «гаманцю», а також переглянути його стан та транзакції, здійснені на нього або з нього. Крім публічного ключа система генерує цифровий підпис особи, яка реєструє «гаманець», його ще називають приватний ключ. Це теж послідовність знаків та цифр, але на відміну від публічного ключа доступ до цієї інформації обмежений. Маючи публічний та приватний ключі певного «гаманця» можна здійснити транзакцію криптовалюти з цього гаманця.

Хеші є засобом, що об'єднують дані про транзакції у криптовалютній системі у єдину послідовність чим забезпечують їх цілісність. Хешем називають послідовність цифр отриману в результаті криптографічного алгоритму. Алгоритм називається хеш-функція. Використовуючи її будь який текст, набір букв та цифр можна перевести у послідовність цифр заданої довжини. Перевести у зворотному напряму неможливо, але зміна вхідного повідомлення навіть на один символ та повторне використання для нього хеш-функції приведе до обчислення такого хешу, який принципово відрізнятиметься від хешу оригінального повідомлення.

В результаті транзакції у системі криптовалюти створюється оригінальний набір даних, що складається з кількості входів, їх хешів, кількості та суми виходів (публічні ключі адресатів), часової мітки, приватного ключу гаманцю з якого здійснюється транзакція та службової інформації.

Накопичення даних про транзакції здійснюється наступним чином. Відомості про транзакції учасників системи об'єднуються у певні групи, які називаються блоками. Коли блок заповнюється, його хеш обчислюється на основі хешу попереднього блоку та всіх хешів транзакцій даного блоку. У такому вигляді блок закривається, дані про подальші транзакції накопичуватимуться у наступному блоці. Аргументом обчислення хешу наступного блоку стане хеш даного закритого блоку. Таку технологію зберігання даних називають Blockchain.

Стабільність, захист даних та залучення достатньої для функціонування кількості обчислювальних ресурсів забезпечується організацією криптовалютних систем за принципом піринговой мережі (p2p, pear to pear – рівний рівному). Блоки зберігають всі учасники системи, що долучилися до неї як «майнери», єдиний центр координації мережі відсутній, у вільному доступі представлено інформацію щодо всіх здійснених транзакцій. Програмне забезпечення для функціонування системи криптовалюти є програмою з відкритим кодом, тобто всі зацікавлені мають можливість ознайомитися з алгоритмом роботи системи.

Через необхідність здійснення великої кількості обчислень для забезпечення функціонування системи необхідним є постійне залучення обчислювальних потужностей. Тому алгоритм функціонування криптовалюти передбачає винагородження для тих, хто такі потужності надає. Таких осіб називають «майнери». Коли накопичується достатня кількість транзакцій для створення чергового блоку, алгоритм системи генерує транзакцію у сумі винагороди за блок (станом на липень 2020 у системі Bitcoin становить 6,25 одиниць) та всіх комісій транзакцій блоку. Після цього пропонує всім «майнерам» підібрати такий додаток до змісту блоку (у системі Bitcoin він називається nonce і представляє собою певне число), який дозволить отримати хеш блоку із заданою кількістю нулів на початку. Обчислити nonce неможливо, завдання розв'язується шляхом перебору можливих варіантів. Складність завдання перебору визначається системою залежно від кількості «майнерів» та швидкості реєстрації у мережі нових транзакцій. Коли один з учасників встановив nonce, він закриває блок, а всі інші «майнери» після перевірки додають цей блок до своїх копій блоків і наступний рахуватимуть на підставі створеного. Станом на червень 2020 р. в системі Bitcoin блок генерувався приблизно кожні 10 хвилин, а за 1 добу здійснювалося близько 300 тисяч транзакцій[1]. Розмір всієї бази даних Bitcoin, яку зберігають та доповнюють всі «майнери» складав близько 330 GB, кількість блоків – близько 650 тисяч.

Такий метод накопичення робить захист інформації щодо транзакцій дуже надійним. Для того, щоб додати до системи недостовірні дані необхідно змінити вміст блоків у більш ніж половини «майнерів». Зміна інформації одним «майнером» приведе до того, що інші учасники отримають сигнал системи про невідповідність хешів, об'єктивна інформація буде встановлена автоматично. Навіть якщо комусь вдасться отримати контроль над більшою частиною майнерів, такій особі (групі осіб) економічно вигідно буде не змінювати якійсь окремий платіж, а отримувати як мінімум половину «легальних» винагород, що система надає «майнерам».

---

[1] Звичайна арифметика підказує, що блок містить інформацію приблизно про 2000 транзакцій, але це не так. Такий показник як кількість транзакцій у блоці не індексується оскільки транзакції можуть містити різну кількість входів та виходів. Відповідно блок з «простими» транзакціями (один вхід, один або два виходи) буде містити набагато більше транзакцій ніж блок з «складними» транзакціями (більше двох виходів). Тому крім інформації про кількість блоків на годину та кількість транзакцій на добу індексується інформація про середній розмір блока у байтах. На червень 2020 він складав близько 900 КВ.

В результаті роботи такої системи маємо ситуацію, коли на кожний конкретний момент часу система містить захищену, відкриту для ознайомлення інформацію щодо стану кожного «електронного гаманця», більше того кожен «гаманець» буде містити оригінальний вміст оскільки він буде результатом поступового додавання інформації про всі транзакції, що передували даному моменту часу. Таким чином, фізична ознака криптовалюти полягає у тому, що технічно криптовалюта представляє собою інформацію про стан певного «електронного гаманця» даної системи криптовалюти, яка згенерована за допомогою криптографічних методів на підставі всіх попередніх транзакцій, відповідає фактично здійсненим транзакціям та зберігається у достатньої кількості учасників системи.

Економічну ознаку криптовалюти визначає ціна, яку за нею можуть заплатити зацікавлені особи. Ключова позиція тут полягає у тому, що вартість криптовалюти нічим не забезпечена і визначається ситуативно на підставі попиту та пропозиції, єдиний орган, що встановлює курс до національних валют, відсутній. Тим не менше, корисні властивості криптовалюти (захищеність, конфіденційність, децентралізація, майже миттєвий переказ у будь-яку частину світу) забезпечують стабільний попит на неї.

Юридична ознака криптовалюти може бути встановлена на підставі послідовного аналізу передбачених чинним законодавством видів об'єктів цивільних прав. Очевидно, що криптовалюта не може бути віднесена до речей. Вона не є грошима і не є електронними грошима (в контексті Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»). Криптовалюта не може бути віднесена й до майнових прав. Наведене описання фізичної ознаки дозволяє стверджувати, що криптовалюту не можна відносити до результатів інтелектуальної або творчої діяльності. В контексті чинного правового поля, на нашу думку, криптовалюта є інформацією, даними, які відображені в електронному вигляді[1].

Таким чином, *з точки зору чинного законодавства криптовалюта представляю собою дані у електронному вигляді, що мають ціну та є предметом реалізації права на інформацію*. Разом з цим, означені специфічні риси криптовалюти порушують цілу низку питань, пов'язаних із недостатністю національного правового регулювання в цій сфері. Найбільш згадуваним документом в контексті питання правового статусу криптовалюти в Україні є лист Національного банку України від 8 грудня 2014 р. №29–208/72889 у якому Bitcoin розглядається як «грошовий сурогат, який

[1] Відповідно до визначення, що наводиться у закон України «Про інформацію» та Цивільному кодексі.

не має забезпечення реальною вартістю і не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це протирічить нормам українського законодавства». Знайдено ситуативні рішення у питаннях декларування та оподаткування криптовалюти. Також зареєстровано низку законопроєктів (7183 від 6.10.2017, 7183–1 від 10.10.2017 від 7246 30.10.2017), але активності щодо них не спостерігається. Маємо ситуацію, коли фактично існуючі та динамічні суспільні відносини опиняються поза межами правового регулювання за умови очевидної необхідності такого. Через такий статус криптовалюти стають достатньо привабливим інструментом для злочинців[1]. Наприклад, особа вимагає незаконне винагородження у Bitcoin. Яким чином встановити ознаки предмета злочину? Чи можна розглядати відомості інтернет-джерел щодо курсу Bitcoin як достатній доказ для встановлення економічної ознаки відповідного предмету злочину? Як здійснити вилучення криптовалюти? Що вважати доказом отримання чи передачі криптовалюти? На сьогодні чіткої відповіді на поставлені питання не має…

Наприкінці варто зазначити, що як будь який соціальний процес поширення криптовалюти та технології BlockChain має діалектичні наслідки. З одного боку криптовалюти активно використовуються для незаконного обігу наркотиків та зброї, легалізації майна, здобутого злочинним шляхом, вчинення корупційних діянь, фінансування тероризму тощо. З іншого – наявність у відкритому доступі всієї бази даних транзакцій в системі криптовалюти, дає правоохоронцям принципово нові інструменти боротьби зі злочинністю[4]. Крім цього BlockChain, який забезпечує наднадійне зберігання вважливих даних, розглядається як один з ефективних засобів протидії корупції[3], створює нові можливості для реалізації проектів електронної демократії.

Так, у листопаді 2018 року повідомлялося про успішне завершення експерименту з віддаленого голосування за допомогою BlockChain платформи Voatz. Експеримент відбувся у Західній Вірджинії. Зазначалося, що в процесі проміжних виборів віддалено змогли проголосувати 144 військових, які знаходилися в 24 країнах[12]. Крім США подібні електоральні платформи використовують у Японії, Швейцарії, Південній Кореї[8], Каталонії [15], Таїланді [9] тощо. Влада Канади запустила тестову версію системи,

[1] Даний факт визнають провідні спільноти правоохоронців. Так, лише у червні 2020 р. криптовалюти були предметом кількох освітніх заходів для поліцейських Євросоюзу на платформі професійної освіти CEPOL (Webinar AdHoc 17/2020: Cryptocurrencies – Asset Management, 08.06.2020; Online Course 09/2020: Darkweb and Cryptocurrencies, 02.06.2020–22.06. 2020).

яка через BlockChain забезпечує прозорість розподілу державних грантів[18]. Австрія використовує дану технологію для організації аукціону державних облігацій[13].

Дуже важливо і те, що очевидні переваги BlockChain одночасно слід розглядати й як недоліки, що обмежують використання даної технології[5]. Так, відсутність єдиного центру вимагає значно більших витрат на етапі розробки та висуває принципово інші вимоги до якості продукту, проект неможливо буде «полагодити» або оперативно вдосконалити. Дані накопичуються надійно, але послідовно і без можливості корегування. Зрозуміло, що послідовний принцип накопичення даних не завжди є доцільним. Наприклад, у разі накопичення персональних даних складно забезпечити повноту реалізації прав суб'єкта даних, зокрема так званого «права на забуття». Після запису даних у блок їх неможливо видалити з системи. До того ж, розподілене зберігання копій бази даних робить систему надзвичайно коштовною[5].

Очевидно, що можливості використання технології BlockChain для розв'язання соціальних проблем є темою самостійного наукового дослідження. В свою чергу, здійснений нами аналіз дає можливість відповісти на питання щодо кримінально-правової кваліфікації посягань, пов'язаних з криптовалютою. Так, її вимагання правильно буде кваліфікувати за ст. 189 КК як вимога вчинення дій майнового характеру, заволодіння криптовалютою може містити ознаки складу злочину, передбаченого ст. 192 КК. В той же час, якщо особа, наприклад, здійснила «злам» електронної поштової скриньки, знайшла дані щодо реєстрації «електронного гаманця» та використовуючи їх ініціювала транзакцію в системі криптовалюти, вчинене слід кваліфікувати як несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерної мережі, яке привело до підробки інформації (ст. 361 КК). Є підстави розглядати криптовалюту і в контексті таких посягань як ухилення від сплати податків, незаконне збагачення, неправомірна вигода тощо.

Приклад криптовалюти наочно демонструє можливості юридичного відображення новітніх технологічних тенденцій за допомогою наявних загальних норм. Швидкість розвитку технологій вимагає відмовлятися від законодавчих формулювань, що вказують на певні види технологій. Наприклад, криптовалюта або електронно-обчислювальна машина. Будь який закон, пов'язаний із конкретною технологією матиме дуже обмежений час корисного існування. Саме тому подальше законодавче відображення наукового прогресу має бути максимально технологічно нейтральним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Antonopoulos M. Mastering Bitcoin: Programming the Open Blockchain. O'Reilly Media. 2017.

2. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. *Bitcoin project*. URL: https://bitcoin.org/bitcoin.pdf.

3. Santiso C. Can blockchain help in the fight against corruption? *World Economic Forum*. 12.03.2018. URL: https://www.weforum.org/agenda/2018/03/will-blockchain-curb-corruption.

4. Sedgwick K. Bitcoin is Great for Criminals. It's Even Better for Law Enforcement. *Bitcoin.com*. 16.07.2018. URL: https://news.bitcoin.com/bitcoin-is-great-for-criminals-its-even-better-for-law-enforcement.

5. Song J. Why Blockchain is Hard. *Medium*. 14.05.2018 URL: https://medium.com/@jimmysong/why-blockchain-is-hard-60416ea4c5c.

6. Адреса Bitcoin. Часть I, теория. *Bits.media*. URL: https://bits.media/bitcoin-address-theory.

7. Базанов С. Биткоин за 5 минут: Блок. *Bitcoin Review*. URL: https://medium.com/bitcoin-биткоин-за-5-минут-блок-321984df178c.

8. Бердникова Д. В. Южной Корее испытают систему голосования на блокчейне. *Хайтек+*. 30.11.2018. URL: https://hightech.plus/2018/11/30/v-yuzhnoi-koree-ispitayut-sistemu-golosovaniya-na-blokcheine.

9. В Таиланде создали систему для проведения выборов с помощью технологии блокчейн. *Anycoin.news*. 04.01.2019. URL: https://anycoin.news/2019/01/03/v-tailande-sozdali-sistemu-dlya-provedeniya-vyborov-s-pomoshhyu-tehnologii-blokchejn.

10. Валовой внутренний продукт. *Minfin.com.ua* URL: https://index.minfin.com.ua/economy/gdp.

11. Верланов С. Коментар до рішення. *Право України*. № 1. 2018. С. 170–171.

12. Власти Западной Виргинии объявили об успешном эксперименте с блокчейн-голосованием. *ForkLog*. 17.11.2018. URL: https://forklog.com/vlasti-zapadnoj-virginii-obyavili-ob-uspeshnom-eksperimente-s-blokchejn-golosovaniem-na-promezhutochnyh-vyborah.

13. Горулько Д. Австрия выпустит гособлигации на сумму €1,15 млрд на блокчейне. *Hash Telegraph*. 27.09.2018 URL: https://hashtelegraph.com/avstrija-vypustit-gosobligacii-na-summu-e115-mlrd-na-blokchejne.

14. Гребенюк М. В., Лук'янчук Р. В. Правовий режим криптовалют: досвід ЄС. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4 (105). С.310–323.

15. Каталония переведет выборы на блокчейн. *LetKnow*. 20.11.2018. URL: https://letknow.news/news/kataloniya-perevedet-vybory-na-blokcheyn-13827.html.

16. Криптовалюта поки не загрожує світовій економіці – аналітики. Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2431069-kriptovaluta-poki-ne-zagrozue-svitovij-ekonomici-analitiki.html.

17. Курс биткоина: последние новости. *Кореспондент.net.* URL: https://korrespondent.net/business/financial/3912444-kurs-bytkoyna-poslednye-novosty.

18. Окашин Р. Канада применит блокчейн для контроля за правительственными грантами. *Хайтек.* 29.01.2018. URL: https://hightech.fm/2018/01/29/blockchain_canada.

19. Правовое регулирование криптовалютного бизнеса. *Axon partners*. 21.02.2017. URL : http://axon.partners/wp-content/uploads/2017/02/Global-Issues-of-Bitcoin-Businesses-Regulation.pdf.

20. Прасти Н. Блокчейн. Разработка приложений. Перевод В. Яценковой. БХВ-Петербург. Санкт-Петербург. 2016. 256 с.

21. Свон М. Blockchain: Blueprint for a New Economy. *Олимп-Бизнес.* М. 2017. 240 с.

Коваленко Л. П.,
доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ

Сферу корупції не обмежено державним сектором. Аналогічні зловживання відбуваються у громадських організаціях (профспілках, церквах, благодійних, волонтерських організаціях тощо). У приватних комерційних підприємствах керівники використовують свою дискреційну владу під час укладання контрактів, найманні нових працівників, нагляді над підлеглими тощо. Це відкриває можливості для дій щодо отримання особистої вигоди, які до того-ж, можуть завдавати економічного збитку власникам або акціонерам компанії.

Задля того щоб сформувати у суспільстві негативну думку по відношенню до корупції в приватному секторі необхідно використовувати інформаційно-правові засади: висвітлювати проблеми корупції, корупційних схем через засоби масової інформації (далі – ЗМІ); на постійній основі про-

водити інформаційні роз'яснення, спрямовані на формування у суспільстві усталеної думки щодо неприйняття корупції як повсякденного явище, яке укорінилось у сучасному суспільстві та допомогою якого можливе вирішення особистих проблем; інформувати населення щодо антикорупційних заходів, які проводяться у державі; проводити інформаційні роз'яснення щодо наявних нормативно-правових актів щодо положень законодавства про запобігання та протидію корупції; за допомогою спеціальних заходів сформувати у населення позитивне ставлення до викривачів; проводити спеціальні лекцій у закладах освіти, вищих навчальних закладах для формування у учасників освітнього процесу правильної поведінки (антикорупційної) під час певних ситуацій та обізнаність їх про наслідки; впровадити антикорупційну дисципліну у вищих навчальних закладах по всій території України [3, с. 21].

Всі вищезгадані заходи мають бути націлені на подолання у суспільстві пасивної поведінки щодо протидії та запобігання корупції, усвідомлення населенням наслідків корупційних правопорушень або порушень пов'язаних з корупцією.

Проведення інформаційних заходів та роз'яснювальної роботи щодо основних положень антикорупційного законодавства, допоможе попередити ймовірність вчинення корупційних правопорушень або порушень пов'язаних з корупцією. Також важливим є уважність при підборі персоналу відповідного державного органу, оскільки залучення до роботи осіб з правильними цінностями допоможе зміцнити кадровий потенціал та запобігти можливим порушенням.

Необхідно вживати інформаційних заходів щодо виховання культури ведення бізнесу, поваги до контрагентів, до приватної власності, роз'яснювати вигоди доброчесної конкуренції і невигоди корупційної поведінки. Підґрунтям для такої роз'яснювальної роботи мають стати результати досліджень економічної невигідності корупційної поведінки для власника бізнесу або для рядового підприємця. За великим рахунком власник бізнесу має бути зацікавлений у недопущенні корупційної поведінки найманого персоналу або швидкому та ефективному виявленні та припиненні такої поведінки, адже у приватному секторі шкода спричиняється саме бізнесу. Необхідно також пам'ятати і про те, що підприємці є частиною суспільства і на них впливають існуючі стереотипи розуміння та сприйняття корупції в суспільстві. Тому важливим впливом на зменшення рівня корупції у приватному секторі буде зміна ставлення до цього феномену у суспільстві в цілому [2, с. 5].

Важливим для боротьби з корупцією є громадянська свідомість, яка має вплив на життя у нашій державі, оскільки досліджуване негативне явище гальмує розвиток України [1, с. 201].

Задля того щоб населення не боялось говорити про корупційні правопорушення, з якими вони стикаються, необхідно державі вивести захист викривачів на новий рівень, заохочувати таких осіб. З боку держави має бути належний рівень контролю за можливим вчиненням корупційних діянь, щоб суспільство могло відчувати реальний захист та підтримку, допомогу. Необхідно забезпечити таким особам належну правову допомогу та можливість отримання винагороди за певну надану інформації, у формі фінансових заохочень. При цьому, якщо особа надала завідомо неправдиву інформацію, то вона має нести відповідальність, до неї можуть бути застосовані певні санкції.

Вважаємо, що державі необхідно прийняти спеціалізований закон про захист прав викривачів не лише, які повідомляють про корупційні правопорушення, а й щодо порушень інших сферах, з урахуванням особливостей національного законодавства та правової системи держави. Також можна говорити про необхідність створення спеціального уповноваженого органу, який буде надавати допомогу саме викривачам та проводити розслідування щодо питань про які було повідомлено.

Отже, завданням держави має бути формування у населення неприйняття корупції, як звичаю та подолання схильності до корупційної поведінки населення нашої держави. Україна має сприяти підвищенню рівня правової обізнаності та правової свідомості громадян. Кожному з дійсних викривачів, інформаторів повинен бути забезпечений захист від переслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / автор. кол.; В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, В. Л. Федоренко (кер.) та ін.; за ред. проф. Ю. В. Ковбасюка і проф. В. Л. Федоренка. Київ: Видавництво Ліра-К, 2016. 524 с.

2. Нестерович В. Ф. Роль громадськості у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 3. С. 5–13.

3. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2015.

Колодяжний М. Г.,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

СТРАТЕГІЇ ОБМЕЖЕННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ[1]

Поширення корупції в Україні, у тому числі у публічному та приватному секторах, різних галузях й сферах, у діяльності державних органів влади й органах місцевого самоврядування, має перманентний характер. Відверто кажучи, стан цього негативного явища української соціальної дійсності та ступінь його відтворення ніколи за роки незалежності нашої держави не був на рівні, безпечному для державності та економічної незалежності, який би забезпечувався високим сприйняттям корупції з боку пересічних громадян. Особливість усталених національних традицій запобігання корупції в Україні полягають у тому, що про неї багато говорять, при цьому відсутні вагомі результати її протидії.

Напевно, високий рівень корупції в Україні зумовлений існуванням неофіційної суспільної угоди, вигідної усім прошаркам українського суспільства. Для багатіїв (олігархів, яких іноді у нейтральних тонах називають представниками фінансово-промислових груп) корупція є інструментом збереження існуючих активів й накопичення свого капіталу. Це здійснюється завдяки підкупу політиків, створенню підконтрольних політичних партій і громадських організацій, різноманітним маніпуляціям законотворчого процесу, недобросовісній конкуренції, монополізації окремих галузей і сфер.

Для вищого і середнього прошарку корупціонерів (службових осіб органів державної влади, які обіймають посади категорії «А» і «Б» державної служби), деяких службових осіб органів місцевого самоврядування корупція набула ознак невід'ємного атрибуту їх діяльності. Він сформувався за довгі роки існування бюрократії і службових зловживань

[1] Примітка. Тези наукового повідомлення підготовлені в межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: теорія і практика» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України.

на усіх щаблях державного управління, став результатом деформованої чиновницької психології, що існує в умовах специфічної корпоративної солідарності й кругової службової поруки. Незаконні корупційні доходи для цієї категорії осіб є здебільшого засобом задоволення завищених соціальних і матеріальних потреб.

Для мільйонів пересічних громадян корупція також стала по-своєму вигідною. Для службових осіб, які обіймають посади категорії «В» державної служби, одержання незначних неправомірних вигод є можливістю задоволення вітальних (нужденних) потреб у їжі, одязі, оплаті необґрунтовано завищених тарифів житлово-комунальних послуг, оплаті навчання дітей, здійсненні витрат на лікування тощо. Для цих осіб незаконні корупційні доходи, образно виражаючись, є певною компенсацією низького і соціально несправедливого рівня їх грошового забезпечення. Що ж до інших категорій громадян, то для них корупційні практики також є зручними з огляду на ухилення від сплати податків для суб'єктів малого підприємництва, пришвидшення процесів надання деяких адміністративних послуг та ін.

Доказом існування корупції у багатьох сферах управління є результати багатьох соціологічних й кримінологічних досліджень. Так, за даними міжнародної організації Transparency International, у 2019 р. Україна за індексом сприйняття корупції перебувала на 126 місці серед 180 країн світу [1]. Це означає, що громадяни України у цілому толерантно ставляться до корупційних практик, а громадянське суспільство у нашій країні досі не сформовано, а відтак – не має достатнього впливу на політичні та інші суспільні процеси. Відповідно до результатів дослідження «Світові показники управління» (Worldwide Governance Indicators) упродовж 2008–2018 рр. контроль корупції в Україні знизився з 19,9% до 18,3%. Для порівняння зазначимо, що контроль корупції у Польщі наразі сягає 74,5%, а у США перебуває на рівні 88,5% [2].

Для руйнації описаної злочинної багатоланкової національної корупційної системи, що має, на жаль, місце в Україні, виникає необхідність у здійсненні продуманої, багатокомпонентної та науковообґрунтованої державної антикорупційної політики. Кінцевою метою останньої має стати не ліквідація, повна нейтралізація чи інші подібні утопічні цілі, а обмеження явища корупції. Акцентуація уваги саме на обмеженні як злочинності взагалі, так й корупції, зокрема, має важливе методологічне значення. Адже якщо ставити за мету всебічне подолання корупції, то не виключаються деякі негативні наслідки. Вони можуть виявитись у такому:

а) суспільство через нетривалий час розчарується в неефективній антикорупційній політиці (доказом є дорікання новим політикам, що прийшли

до влади у 2019 р., у відсутності резонансних кримінальних проваджень, реально притягнутих до кримінальної відповідальності так званих ТОП-корупціонерів);

б) посиленні недовіри громадян до інститутів державної влади;

в) збільшенні чисельності українців, які вважатимуть корупцію закономірним супутником суспільно-політичних та економічних процесів у нашій державі, яку неможливо побороти, та ін.

Мета обмеження корупції не обов'язково має пов'язуватись із пасивністю держави у вирішенні цієї соціальної проблеми. Навпаки, обмеження корупції передбачає, з одного боку, застосування комплексного підходу щодо поєднання різних запобіжних (обмежувальних) стратегій. З другого – цей процес має бути позбавлений зайвого популізму і штучних інформаційних маніпуляцій з тим, щоб штучно не завищувати очікування і соціальні запити суспільства. Це у кінцевому підсумку може стати причиною певного суспільного розчарування.

Державна антикорупційна політика має спиратись на науковий потенціал сучасної кримінологічної науки, а також ураховувати досвід провідних країн світу, яким удалось досягти значних успіхів у сфері обмеження корупції. Звідси в Україні пропонується застосовувати кілька дієвих антикорупційних стратегій. У розумінні західної кримінологічної теорії й згідно із нормативними документами ООН під стратегією слід розуміти певний напрям запобігання, який, у свою чергу, включає різні запобіжні заходи.

Стратегія соціальної превенції. У контексті обмеження корупції вона виражається у достойному грошовому, соціальному, матеріально-технічному та іншому забезпеченні державних службовців. Адже корислива мотивація корупціонерів спрямована на задоволення їх матеріальних, хоча здебільшого і завищених, потреб. Тому у разі фінансування діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування на належному рівні й, відповідно, забезпечення високої оплати праці їх службових осіб істотно зменшуватимуться корупційні ризики. У державних службовців, які отримуватимуть високу заробітну плату, природно відпадатимуть спокуси одержати неправомірну вигоду.

Соціально-превентивний напрям обмеження корупції може включати й довічне грошове утримання окремих категорій державних службовців. Прикладом є судді, які відповідно до чинного законодавства, управі отримувати пенсійне грошове забезпечення на рівні до 90% їх попередньої заробітної плати на посаді судді. Є думка, що для багатьох категорій державних службовців, у діяльності яких є великими корупційні ризики, має

передбачатись особливий порядок їх пенсійного забезпечення. Зрозуміло, що його рівень має бути більш-менш соціально справедливим й корелювати із мінімальним розміром пенсійного забезпечення в країні та темпами розвитку її економіки. Крім цього, висока оплата праці службових осіб має поєднуватись із суворим фінансовим контролем їх майнового стану.

Стратегія участі громадськості. Прогресивною частиною світового співтовариства уже давно доведено, що неможна успішно обмежувати корупцію, як і злочинність у цілому, без належного рівня державно-приватного партнерства і взаємодії із населенням. До справи обмеження корупції мають долучатись різноманітні громадські організації, у тому числі ті, що мають міжнародний статус та фінансуються з боку урядових й неурядових організацій. До речі, саме завдяки таким організаціям в Україні суспільство дізнається про службові зловживання на мільярди гривень при будівництві доріг, у діяльності митної й податкової служби, при тендерних закупівлях товарів і послуг в інших державних структурах.

В Україні уже давно назріло питання широкого залучення громадян до справи обмеження корупції шляхом їх грошового стимулювання. Недарма у 2019 р. було внесено доповнення до Закону України «Про запобігання корупції» (2014 р.) у частині роботи викривачів корупції. Хоча діяльність таких осіб не укладається у звичні стереотипи та вітчизняний менталітет українців, однак це є вимогою часу. Ефективність викривачів корелює із рівнем їх грошової винагороди та популяризації цього напряму громадської антикорупційної активності.

Стратегія зменшення можливостей учинення корупційних правопорушень [3]. Указаний напрям діяльності включає цілу низку заходів ситуаційного та іншого запобігання: монтаж камер відеоспостереження у службових кабінетах державних службовців (досвід Грузії та інших країн); посилення процесів діджиталізації, що супроводжуються запровадженням багатьох електронних сервісів, повноцінним запуском системи e-government (електронної держави); розширення електронного документообігу в роботі органів державної влади і місцевого самоврядування тощо.

Результативність державної політики України з обмеження корупції залежить від застосування указаних стратегій та деяких інших напрямів діяльності: реалізація принципу невідворотності кримінального покарання за вчинення корупційного правопорушення; удосконалення методик виявлення та розслідування корупційних діянь; усунення дублювання функцій ДБР, НАБУ, САП, НАЗК; розширення міжнародного співробітництва у вказаній сфері та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Індекс сприйняття корупції – 2019. URL: https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2019.

2. Worldwide Governance Indicators. URL: https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports.

3. Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні: моногр. Харків: Право, 2018. 228 с.

Кришевич О. В.,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

На сьогодні корупція не тільки підриває демократичний устрій та нівелює всі правові інститути, загрожує верховенству права, підриває соціальну справедливість, легітимність публічних інституцій. Конфіскація активів поза кримінальним процесом наявна у таких країнах, як Австралія, Ізраїль, Ірландія, Канада, Ліхтенштейн, Литва, Південно-Африканська Республіка, Словенія, Сполучене Королівство, Таїланд, Фіджі, Філіппіни, Швейцарія. Цивільна конфіскація допускається Директивою ЄС 2014/42/EU. Першою серед міжнародних організацій, яка визначила невідповідність доходів і видатків посадовців займаним посадам, виконуваним функціям як незаконне збагачення та необхідність його криміналізації, стала Організація Американських Держав. У ст. IX Міжамериканської конвенції про боротьбу з корупцією встановлюється вимога визнання як злочину суттєвого збільшення майна урядового чиновника, що він не може зрозуміло пояснити у відношенні до його законних заробітків під час здійснення своїх функцій [4]. Докорінно інший підхід до розуміння терміну «незаконне збагачення» містить Конвенція Африканського союзу про недопущення корупції та боротьбу з нею. Згідно із ст. 1 Конвенції, *незаконним збагаченням* визнається не лише значне збільшення активів державної посадової особи, яке він або вона не може раціонально обґрунтувати по відношенню до його або її доходу, а й будь-якої іншої особи [1].

Та встановлює обов'язковість визнання та імплементацію в національне законодавство країн-учасниць Конвенції «незаконного збагачення», як акту пасивної корупції. Таким чином, у випадку наявності у громадянина майна значно більшого за його офіційні доходи незалежно від належності державній службі, це буде визнаватися актом корупції та вимагатиме відповідного розслідування. На теренах європейського континенту в рамках Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією та Конвенції складеної на основі Договору про Європейський Союз по боротьбі з корупцією, яка стосується посадових осіб Європейських Співтовариств або посадових осіб держав-членів Європейського Союзу взагалі відсутні будь-які згадки про таке кримінальне діяння як «незаконне збагачення». ст. 20 Конвенції ООН проти корупції встановлює можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисне незаконне збагачення, тобто значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи та які вона не може раціонально обґрунтувати, за умови дотримання своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи[3]. Незаконне збагачення, як корупційний злочин за своєю природою є факультативною нормою, тобто кожна країна-учасниця відповідно до своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи визначає можливість впровадження даного складу злочину у своє національне законодавство. Україною 11 грудня 2003 р. в місті Меріда було підписано, а 18 жовтня 2006 р. ратифіковано Конвенцію Організації об'єднаних націй проти корупції, саме даний факт став причиною введення норми про незаконне збагачення, при цьому виконавши формально свої міжнародні зобов'язання, пов'язані з ратифікацією Конвенції, а не відображає належним чином ознаки незаконного збагачення як діяння, визначеного в ст. 20 («Незаконне збагачення») Конвенції ООН проти корупції 2003 р. Американський підхід полягає у його використанні як інструменту кримінального чи цивільного переслідування за неподання фінансової звітності разом з обвинуваченням в ухиленні від сплати податків, отже, незаконне збагачення використовується, як інструмент розслідування корупції. Відповідно до Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), країни повинні створювати механізми, які б дозволяли без винесення обвинувального вироку конфіскацію доходів, отриманих злочинним шляхом, або інструментів злочину (Рекомендація 4).

Кримінальну відповідальність за незаконне збагачення в Україні ввели в 2015 р. в рамках виконання Плану дій з візової лібералізації ЄС, також було включена в меморандум співпраці з Міжнародним валютним

фондом. Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» (№ 263-IX) доповнює у 2019 р. Кримінальний кодекс новою статтею 368^5 «Незаконне збагачення», оскільки 26 лютого Конституційний суд визнав неконституційною статтю 368^2 Кримінального кодексу, яка передбачала покарання для чиновників за незаконне збагачення, узаконену Верховною Радою 8 скликання, а одним із аргументів суду була презумпція невинуватості, закріплена в Конституції. Під дію закону підпадатимуть топ-посадовці, судді та інші чиновники або політичні діячі, однак тепер до цієї категорії додали керівника Офісу президента, його першого заступника і посадовців патронатної служби, крім тих, хто виконує свої обов'язки на громадських засадах, а також помічників суддів. термін «незаконне збагачення» був упроваджений у 2014 р. прийняттям Закону України від 14.10.2014 року № 1698-VII «Про систему спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції». Й саме тоді ст. 368^2 КК отримала нову редакцію, яка набула чинності з 26.01.2015 року. Так, із зазначеної дати «незаконним збагаченням» було визначено «набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність майна, вартість якого значно перевищує доходи особи, отримані із законних джерел, або передача нею такого майна близьким родичам». Тобто, ця норма не містила положень, які б прямо чи опосередковано перекладали тягар доказування законності суттєвого збільшення активів на саму цю особу. Доведення того, що вартість набутого публічним службовцем у власність майна, що значно перевищує його доходи, отримані із законних джерел, покладалося на сторону обвинувачення.

Але, варто зазначити, що ця норма Кримінального кодексу проіснувала приблизно трішки більше одного місяця (до 04.03.2015) і вже з березня 2015 р. (до скасування цієї норми КСУ 26.02.2019) ст. 368^2 КК діяла в редакції Закону України № 198-VIII від 12.02.2015, яка передбачала зовсім інше, а саме: незаконним збагаченням стало «Набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі». Саме така редакція і впровадила фактично обмеження дії принципу презумпції невинуватості, знівелювала право особи не доводити свою невинуватість у вчиненні злочину та не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, порушила такі засади

правосуддя, як змагальність та рівність сторін, свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості.

Згідно зі ст. 368[5] КК України набуття посадовими особами активів, вартість яких більш ніж на 6,5 тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує їхні законні доходи. У той же час, якщо сума непідтверджених статків певного посадовця менша за 6,243 млн гривень, то все одно доведеться відповісти і за це, хоча і не в межах кримінального процесу. Тобто, якщо фактичні доходи особи перевищують законні на 500+ прожиткових мінімумів працездатних осіб (наразі це близько 1 млн гривень), то САП зможе домогтися через суд визнати такі активи необґрунтованими та стягнути їх в дохід держави. Притягати до відповідальності НАБУ та САП, хоча з початку НАЗК займається первісною перевіркою електронних декларацій чиновників та у випадку виявлення у деклараціях відомостей про набуття останніми права власності на необґрунтовані активи НАЗК має звернутися до правоохоронних органів із відповідним повідомленням, але поновити кримінальні провадження з незаконного збагачення, закриті через визнання відповідної статті неконституційною, не вдасться. Є й інший шлях відкриття кримінального провадження. Це або інформація із загальнодоступних джерел про наявність у чиновника активів, які явно неспіврозмірні із його статками, або безпосередньо заява про вчинення кримінально правопорушення, але тут уже детективи повинні довести зв'язок майна із чиновником як прямий, так і через будь-яких інших осіб, якщо буде доведено, що таке набуття було здійснено за дорученням самого можновладця.

Під *набуттям активів* слід розуміти набуття їх особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність, а також набуття активів у власність іншою фізичною або юридичною особою, якщо доведено, що таке набуття було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними. *Предмет* незаконного збагачення досліджуватимуть наступні активи, серед яких готівка, кошти на рахунках у банках, фінансових установах; нерухомість та інше майно; майнові права; немайнові права, в т.ч. криптовалюти; обсяг зменшення фінансових зобов'язань; роботи чи послуги, надані особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Також слід зважати на те, що при визначенні різниці між вартістю набутих активів та законними доходами

не враховуються активи, які є предметом проваджень та їх стягнення в дохід держави. Крім того, вводиться поняття законних доходів, під якими розуміються доходи, правомірно отримані особою із законних джерел, зокрема визначених пунктами 7 і 8 частини першої статті 46 Закону про запобігання корупції. Це отримані доходи суб'єкта декларування або членів його сім'ї, у тому числі доходи у вигляді заробітної плати (грошового забезпечення), отримані як за основним місцем роботи, так і за сумісництвом, гонорари, дивіденди, проценти, роялті, страхові виплати, благодійна допомога, пенсія, доходи від відчуження цінних паперів та корпоративних прав, подарунки та інші доходи, а також наявні у суб'єкта декларування або членів його сім'ї грошові активи, у тому числі готівкові кошти, кошти, розміщені на банківських рахунках або які зберігаються у банку, внески до кредитних спілок та інших небанківських фінансових установ, кошти, позичені третім особам, а також активи у дорогоцінних (банківських) металах. Таким чином, щодо «незаконного збагачення», то це *обов'язок доведення відсутності законних підстав набуття активів покладатиметься на органи досудового розслідування*, що відповідатиме конституційним приписам презумпції невинуватості особи і неприпустимості притягнення особи до відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Окрім того, у ст. 59 КК передбачать, що за вчинення незаконного збагачення, незалежно від його тяжкості, відбуватиметься конфіскація майна (визначає засади застосування конфіскації майна, передбачивши, що конфіскація майна може застосовуватися за вчинення незаконного збагачення, незалежно від його тяжкості, а не лише у випадках, коли такий злочин є тяжким чи особливо тяжким).

Внесено зміни до Цивільного процесуального кодексу, згідно з якими справи про визнання активів необґрунтованими та їхнє стягнення в дохід держави розглядає Вищий антикорупційний суд. Позивачами виступають представники Національного антикорупційного бюро України або прокурори Генеральної прокуратури України. Позов про визнання необґрунтованими активів може подаватися без наявності обвинувального вироку стосовно особи. Конфіскація незаконних активів посадових осіб відбуватиметься за рішенням суду в цивільному процесі. Стаття 290 Цивільного процесуального кодексу України передбачає, що позов про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави пред'являється щодо активів, набутих після дня набрання чинності цим законом, якщо різниця між їхньою вартістю та законними доходами особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого

самоврядування, у 500 і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а також щодо доходів від цих активів. Термін позовної давнини щодо необґрунтованих активів становить 4 роки від дня набуття таких активів у власність. Цивільна конфіскація – потенційний інструмент стягнення у дохід держави незаконно набутого за останні роки чиновниками майна, це спосіб вилучення в особи у державну власність майна, яке не стало предметом конфіскації і спеціальної конфіскації, і щодо якого не встановлено законності підстав його набуття. Пошук та встановлення незаконних активів здійснюватиметься в межах кримінального досудового розслідування, під час якого відбуватиметься виявлення, фіксація, арешт грошових коштів та інших незаконних активів. Тобто, доведення відсутності законних підстав для набуття особою… у власність активів покладатиметься на органи досудового розслідування, що ґрунтуватиметься на конституційних приписах, які гарантують презумпцію невинуватості особи і неприпустимість притягнення особи до відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (статті 62, 63 Конституції УкраїниЄвропейський суд з прав людини визнає конфіскацію активів поза кримінальним провадженням такою, що не суперечить презумпції невинуватості, не порушує майнові права та заборони покарання без закону. Незаконне збагачення, вчинене у формі «переадресації», буде доказане, якщо предмет злочину набутий будь-якою іншою особою з відома особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. А також із метою запобігання незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення близькі особи або особи, які спільно проживають з особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, повинні повідомляти про наявні у них активи, або набуття ними активів у власність упродовж періоду службової діяльності особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція Африканського союзу про недопущення корупції та боротьбу з нею. Мозамбік. URL: http://www.africaunion.org/root/au/Documents/Treaties/Text/Convention%20on%20Combating%20Corruption.pdf.

2. Конвенция Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 49. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001 р. № 25–26. ст. 131.

4. Міжамериканська конвенція проти корупції, прийнята на третій пленарній сесії держав-членів Організації Американських Держав № B-58. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_089.

5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України.* 2014 р. № 49. ст. 2056.

Куковинець Д. О.,
молодший науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ЩОДО ДЕЯКИХ ПРОБЛЕМНИХ МОМЕНТІВ ЗАСТОСУВАННЯ ШТРАФУ ДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

В умовах гармонізації українського законодавства з нормами права інших європейських країн та права Євросоюзу, а також невпинного пошуку нових форм боротьби із корупцією, особливої актуальності набувають заходи кримінально-правового характеру, застосування яких щодо юридичних осіб передбачено розділом XIV1 Загальної частини Кримінального кодексу України (далі – КК). Так, до юридичних осіб за вчинення їх уповноваженими особами корупційних злочинів, окреслених у статті 96^3 КК, можуть бути застосовані штраф, конфіскація майна, ліквідація. З них на теперішній час реальне застосування має штраф. Законодавець у ст. 96^7 КК штраф визначає як грошову суму, що сплачується юридичною особою на підставі судового рішення [3]. При цьому штраф як захід кримінально-правового характеру слід відрізняти від штрафу як виду покарання. Не зважаючи на певне зовнішнє співпадіння, зазначені форми кримінально-правового впливу різняться за змістовним наповненням. Як справедливо з цього приводу зауважує Н. Орловська, підставою застосування штрафу та інших заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є не склад злочину, а факт причетності до нього [5].

За загальним правилом штраф призначається виходячи із двократного розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди. У тому випадку, коли її не було одержано або не можливо обчислити, суд застосовує штраф у тому розмірі, що відповідає тяжкості вчиненого діяння. Такий підхід до визначення меж штрафу, на думку О. Провоторова, зводить вчинений злочин у розряд невигідного для самого злочинця [7, с. 117]. Варто наголосити на тому, що, хоча КК і передбачає норму, яка регламентує застосування штрафу з розстрочкою виплати певними частинами, проте логічно виникає запитання чи дійсно на практиці всі без виключення юридичні особи зможуть його сплатити у повному обсязі, адже річні доходи останніх можуть суттєво різнитись. За текстом Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією 27.01.1999 (ратифікована Україною 18.10.2006) передбачено, що до юридичних осіб мають застосовуватись адекватні заходи, а Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (ратифікована Україною 18.10.2006) зазначає, що санкції повинні бути *домірними*. З огляду на ці положення можна припустити, що навряд чи розміри штрафів, що перевищують річний дохід тієї чи іншої юридичної особи, будуть вважатись адекватними або домірними. Тому у даному випадку було би доцільно враховувати річний дохід при застосуванні цього заходу кримінально-правового характеру. Таку точку зору виголошують, зокрема, Р. Міхєєв, А. Корчагін, О. Шевченко [4, с. 35].

На даний час судова практика з досліджуваного питання дуже мізерна. Так, у Єдиному державному реєстрі судових рішень зустрічаються лише поодинокі рішення, у яких хоча б згадується про можливість призначення такого заходу [1]. Але як діяти у тій ситуації, коли судом визначений розмір штрафу і юридичну особу зобов'язано його сплатити, однак з якихось причин рішення не виконується? На жаль, законодавець, на противагу положенням ст. 53 КК, у ст. 96^7 КК не визначає, яким чином має вирішуватись це питання. Рядом науковців наголошувалось на наявності такої проблематики і висловлювалась думка щодо передбачення у КК норм, що регламентували би можливості та умови заміни у такому випадку штрафу на інший вид заходу кримінально-правового характеру [6, с. 260], [2, с. 208], [10, с. 126].

Звертаючись до зарубіжного досвіду, слід зазначити, що у деяких кримінальних кодексах вже передбачена така можливість. Так, у Республіці Молдова у разі злісного ухилення юридичної особи від сплати встановленого штрафу судова інстанція може замінити несплачену суму *зверненням стягнення на майно* [9]. КК Франції передбачає, що за будь-яке порушення 5-го класу штраф може бути замінений одним або декількома покараннями,

що позбавляють або обмежують права. Це, зокрема, заборона терміном не більше одного року: а) *пускати до обігу чеки*, відмінні від тих, які дозволяють отримувати кошти векселедавцем у присутності платника за переказним векселем, або ті, які засвідчені, б) або *користуватися кредитними картками; конфіскація речі*, яка служила або була призначена для вчинення злочинного діяння, або речі, яка отримана в результаті злочинного діяння [11]. У КК Грузії зазначено наступне: якщо стягнути штраф з юридичної особи в якості основного виду покарання не представляється можливим, то цей вид покарання заміняється *позбавленням права займатися певним видом діяльності* або *ліквідацією* [8].

Таким чином, питання призначення штрафу юридичним особам у якості заходу кримінально-правового характеру за вчинення їх уповноваженими особами корупційних злочинів становить неабиякий інтерес. Однак, підхід законодавця до його закріплення виявляється дещо неопрацьованим. Для більш ефективного застосування штрафів убачається доцільним дослідити досвід тих країн, які вже мають цінний практичний багаж і, враховуючи національні особливості, – внести відповідні зміни до вітчизняного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 31 травня 2017 року у справі № 686/10280/16-к. *Єдиний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67709206.

2. Грищук В. К., Пасєка О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: моногр. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 248 с.

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Верховна Рада України*: веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14.

4. Михеев Р. И, Корчагин, А. Г., Шевченко А. С. Уголовная ответственность юридических лиц: за и против. Владивосток, Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. 76 с.

5. Орловська Н. А. Штраф щодо юридичних осіб: проблеми кримінально-правової регламентації. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2015* : зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2015. С. 26–29.

6. Пасєка О. Ф. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: окремі проблемні питання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2014. Вип. 4. С. 253–263. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2014_4_28.

7. Провоторов О. В. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як інститут кримінального права України : дис. … канд. наук. Київ, 2019.

8. Уголовный кодекс Грузии от 22 июля 1999 года. *Законодательный вестник Грузии*: веб-сайт. URL: https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf.

9. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апреля 2002 года № 985-XV: *Информационная система Континент*: веб-сайт. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923#pos=5; – 142.

10. Ященко А. М. Штраф і конфіскація майна як покарання та заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю* : Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (8–10 червня 2017 р., м. Івано-Франківськ) ; ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника»; кафед. кримінального права навч.-наук. ін.-ту; Навч.-наук. лаборат. дослідж. політ. в сфері боротьби зі злочинн. Наук.-дослід. ін-ту вивч. пробл. злочинн. ім. акад. В. В. Сташиса НАПрНУ; СБУ; Львівський форум з криміналь. юстиц.; Ів.-Франківський осередок Всеукраїнської громадської організації «Асоціаціації кримінального права». Івано-Франковськ, 2017. С. 123–126. URL: http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/1251.

11. Code pénal, 1 janvier 1992: *Légifrance*: веб-сайт. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=21A6E2FB8BC563157F5CEF9AEDE63B8C.tplgfr30s_2?idSectionTA=LEGISCTA000006181735&cidTexte=LEGITEXT000006070719&dateTexte=20200622.

Кулик К. Д.,
кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ У ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ

Запобігання та протидія корупції в приватній сфері є одним із основних напрямів національної Антикорупційної стратегії. Передумовами активізації антикорупційної діяльності у цьому секторі є фактичне зрощення бізнесу та влади, незаконне лобіювання, ускладнені процедури

регулювання підприємницької діяльності та системність корупційних практик. Все це призвело до того, що підприємницька діяльність не може належним чином розвиватися у нашій державі. У зв'язку з цим, комплексна протидія корупції в приватній сфері, на сьогодні, набуває особливої актуальності.

Держава має стимулювати розвиток антикорупційного менеджменту у приватній сфері, зокрема шляхом упровадження системи «комплаєнс», що належить до інструментів корпоративного управління і забезпечує запобігання, виявлення та усунення корупційних ризиків та кримінальних практик, які завдають шкоди діловій репутації підприємства чи організації [1, с. 63]. Антикорупційний комплаєнс є системою заходів, що застосовується на підприємстві, в установі чи організації з метою запобігання вчинення їх працівниками чи керівництвом корупційних та пов'язаних з ними правопорушень, а також з метою забезпечення відповідності діяльності підприємства, установи, організації вимогам антикорупційного законодавства [2].

Структура антикорупційного комплаєнсу має певні особливості та включає як обов'язкові, так і додаткові елементи. До обов'язкових елементів належить наявність: антикорупційної програми юридичної особи; особи, відповідальної за її реалізацію (Уповноваженого); внутрішній контроль та звітність; комунікація та тренінги; системи оцінки корупційних ризиків, а також антикорупційних практик, стандартів та процедур. Додаткові елементи та форми їх впровадження залежать від сфери діяльності юридичної особи та особливостей корупційних ризиків у галузі [3, с. 66].

На сучасному етапі розвитку системи антикорупційного комплаєнсу в Україні її основою є антикорупційна програма юридичної особи. Чинне законодавство не передбачає вичерпного переліку складових антикорупційної програми, проте ст. 63 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII визначає базові положення, які вона має містити. Однією з її обов'язкових положень є вимога інформування працівниками про виникнення реального та потенційного конфлікту інтересів, а також порядок врегулювання виявленого конфлікту інтересів (п. 10 ч. 1 ст. 63 Закону). Ця вимога узгоджується з міжнародною практикою створення антикорупційних програм [4, с. 46].

Конфлікт інтересів (conflict of interest) представляє собою ситуацію, за якої ділові, фінансові, родинні, політичні або особисті інтереси можуть вплинути на прийняття рішень особами під час виконання ними своїх обов'язків на підприємстві [5, с. 7]. Українське законодавство розрізняє реальний та потенційний конфлікт інтересів, а також надає їх визначення

в ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції». Зважаючи на складний та комплексний характер конфлікту інтересів, доцільно приділяти йому увагу не тільки в публічній, але й в приватній сфері.

Проблема існування конфлікту інтересів в приватній сфері характеризується певними особливостями. Відомо, що сам по собі конфлікт інтересів не є порушенням, однак його наявність може істотно підвищити ризик вчинення працівником корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із ними. Конфлікт інтересів збільшує ризики порушення як антикорупційного, так і антимонопольного законодавства, фальсифікації звітності, неправомірного використання конфіденційної інформації, несправедливих кадрових рішень у сфері призначень, звільнень, винагород та штрафів. Негативними наслідками існування у працівників конфлікту інтересів є не тільки матеріальна шкода, завдана юридичній особі, але й юридичні санкції та псування ділової репутації.

Причинами виникнення конфлікту інтересів найчастіше є: бажання отримати неправомірну вигоду; монополізація влади; родинні та дружні стосунки; тісні особисті зв'язки між працівниками, тощо. У зв'язку з цим, уповноваженим особам підприємства доцільно проводити постійні моніторинги з метою виявлення у працівників потенційного та реального конфлікту інтересів.

Головним джерелом первинної інформації про потенційні та реальні конфлікти інтересів є декларації працівників. Вимога повідомляти про конфлікт інтересів повинна обов'язково міститися в антикорупційній програмі. Залежно від виду конфлікту інтересів будуть прийматися відповідні рішення щодо його врегулювання. Зазвичай, такі рішення мають право приймати керівники, кадрова служба або уповноважений з антикорупційного комплаєнсу. З метою недопущення виникнення як потенційного, так і реального конфлікту інтересів, доцільно вчасно виявляти можливі внутрішні та зовнішні ризики, проводити їх оцінку та створити систему заходів недопущення їх реалізації з елементами контролю.

Також важливо проводити аналіз ризиків у діяльності працівників підприємства. При цьому повинна враховуватися посада, структурний підрозділ, покладені обов'язки, функції та завдання, надані повноваження, рівень відповідальності, доступ до інформації тощо. Аналіз, зазвичай, проводять шляхом класифікації ризиків за рівнем імовірності, ступенем впливу і характером прийнятності. Заходами запобігання збільшенню ризиків виникнення конфлікту інтересів, а також переростання потенційних в реальні конфлікти інтересів є: додаткові рівні узгодження рішення; атестація працівників на доступ до певних видів інформації; регулярні

навчання та заходи, які нагадуватимуть працівникам про антикорупційну політику компанії [4, с. 48].

Врегулювання та запобігання виникненню конфлікту інтересів у діяльності працівників підприємства є важливою складовою будь-якої антикорупційної програми підприємства. При розробці змісту цього розділу рекомендується включити до нього наступні положення: цілі та завдання запобігання конфлікту інтересів; коло осіб, на яких поширюється дія розділу; основні принципи управління конфліктом інтересів на підприємстві; порядок розкриття конфлікту інтересів працівником підприємства; порядок врегулювання конфлікту інтересів, в тому числі можливі способи вирішення потенційного чи реального конфлікту інтересів; обов'язки працівників у зв'язку з розкриттям наявності і врегулюванням у них конфлікту інтересів; визначення осіб, відповідальних за прийом і розгляд інформації про конфлікт інтересів; дисциплінарна відповідальність працівників за недотримання положення про конфлікт інтересів [6]. Вказані елементи, включені до антикорупційної програми приватного підприємства повинні бути роз'яснені працівникам та перебувати у постійному відкритому доступі.

Доцільно зазначити, що для формування сильної антикорупційної політики, недостатньо формально виконати всі вимоги антикорупційного законодавства, адже такі заходи, самі по собі, не забезпечать реального зниження рівня корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією в приватній сфері. Поряд із запровадженням комплаєнс політики слід формувати й бізнес-культуру, щоб етична поведінка керівників та працівників, передбачена програмою, стала невід'ємною частиною культури підприємства в повсякденному житті.

Таким чином, існування конфлікту інтересів як публічній, так і в приватній сфері, значно підвищує ризик вчинення працівниками корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією. Тому вчасне виявлення та врегулювання потенційного конфлікту інтересів може не допустити матеріальних та репутаційних втрат підприємства. Суттєву роль на шляху усунення корупційних передумов, відіграє формування сприятливої бізнес-культури та нетолератного ставлення бізнесу до усіх форм корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головкін Б. М. Антикорупційний менеджмент у митній справі. *Фіскальна політика в Україні в кримінально-правовому вимірі* : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції Фіскальна політика в Україні в кримінально-правовому вимірі», 26 квітня 2016 / Університет державної фіскальної служби України, Навчально-науковий інститут права;

кафедра кримінального права та кримінології. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. С. 60–65.

2. Методичні рекомендації щодо розробки та впровадження системи заходів щодо запобігання та протидії корупції. URL: https://pandia.ru/text/80/180/49645.php.

3. Новіков О. В., Симкіна А. Є. Комплаєнс підхід до запобігання корупції у приватній сфері. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2017. № 34. С. 63–75.

4. Окунєв О., Бойко О., Лукін С. Антикорупційний комплаєнс. Посібник для програми з підготовки осіб, відповідальних за реалізацію антикорупційної програми. Київ. 2018. 177 с.

5. Системы менеджмента противодействия коррупции. Требования и рекомендации по применению. Международный стандарт. ISO 37001–2016. 62 с.

6. Методичні рекомендації щодо розробки та впровадження системи заходів щодо запобігання та протидії корупції на державних підприємствах. URL: http://spov.com.ua/wp-content/uploads/2016/Documents/%D0%9C%D0%95%D0%A2%D0%9E%D0%94%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%86%20%D0%A0%D0%95%D0%9A%D0%9E%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%94%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%87_3.pdf.

Ландіна А. В.,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ В УКРАЇНІ

Будь-який негативний прояв у суспільстві не існує сам по собі, уособлено та відірвано від інших негативних явищ, які відбуваються у житті як окремо взятого члена цього суспільства, так і останнього у цілому. Корупція у державному та корупція у приватному секторах – це явища, які тісно пов'язані між собою, є невіддільними одне від одного і повинні мати, на наш погляд, приблизно однакові показники. Крім того, детермінанти вказаного явища у обох секторах теж співпадають, оскільки розвиток корупції обумовлений схожими процесами, що відбуваються у державі. Показники корупції у обох секторах складають загальну статистику щодо

корупційних проявів у країні в цілому. Тому і вироблення заходів протидії та запобігання корупції у приватному секторі (суспільні відносини типу «бізнес-бізнес» [1, с. 65]) є не менш важливим, ніж у державному секторі. А рівень та індекс сприйняття корупції в Україні вказує на те, що такі заходи повинні розроблятися якомога швидше (згідно із Corruption Perceptions Index 2019 Україна за 2019 р. значно погіршила свої позиції і зараз посідає 126 місце у світі за Індексом сприйняття корупції, тоді як у 2018 р. вона займала 120 місце [2]).

Але виникає питання: на кого саме повинні бути спрямовані заходи протидії корупції у приватному секторі? Хто є суб'єктом цих злочинів і на кому лежить вина за їх вчинення?

При вчиненні корупційних злочинів у державному секторі винний може бути як спеціальним (особи, наділені владними повноваженнями, а також у відносинах влада-влада, влада-бізнес), так і загальним суб'єктом злочину (особи, які пропонують чи дають хабар у випадку відносин влада-громадянин). У відносинах же бізнес-бізнес суб'єкт може бути лише спеціальним чи також може бути і загальним?

Як правило, у відносинах «бізнес-бізнес» беруть участь особи, які так чи інакше пов'язані із підприємницькою діяльністю. У такому випадку це можуть бути суб'єкти, які мають певні навички, мають відповідні посвідки (документи), що свідчать про їх причетність до вказаного виду діяльності. Це можуть бути як юридичні особи-підприємтсва, так і фізичні особи-підприємці. Вказане свідчить про те, що суб'єкти корупції у приватному секторі є спеціальними, оскільки мають певні навички, повноваження у чітко визначеній сфері діяльності (підприємницькій), що чітко визначає коло їх професійних занять.

Для вироблення ефективних заходів протидії корупції у приватному секторі потрібно чітко розуміти, які якості властиві суб'єктам вказаних злочинних проявів, і на які з них потрібно впливати у першу чергу. Визначити їх можна виходячи із визначених причин корупції у приватному секторі, оскільки, у переважній більшості випадків ці причини пов'язані саме із особистісними якостями корупціонерів у приватному секторі (окрім тих, які напряму залежать від державної політики у певних сферах і обумовлюються станом економіки, політики тощо на загальнодержавному рівні).

В першу чергу, серед причин корупції у приватному секторі називають низький рівень правової культури та культури здійснення підприємницької діяльності [3, с. 38]. Тобто, особи-підприємці, нехтуючи правовими заборонами, незважаючи на порушення підприємницької професійної етики намагаються йти найлегшим шляхом при здійсненні певних підприємницьких операцій, що неупинно збільшує рівень корупції у вказаній сфері.

Другою причиною корупції у приватному секторі називають вкоріненість, сталість і широку розповсюдженість корупційних проявів у приватному секторі [3, с. 38]. Це свідчить про те, що корупційні схеми вже настільки вкорінилися у підприємницьких відносинах, що підприємці вже не уявляють здійснення певних операцій, укладання угод тощо без застосування корупційних схем, без давання хабарів чи їх отримання. Аргументується така корупційна діяльність тим, що так роблять всі і без цього подальше здійснення підприємницької діяльності неможливе.

Наступною причиною корупції у приватному секторі є сприйняття корупції як рушійного механізму, певного функціоналу, який надає підприємницькій діяльності конкурентну перевагу [3, с. 39]. Це так звані «відкати», які гарантують отримання тієї чи іншої вигоди або переваги у здійсненні підприємництва у певній сфері. Мало того, практично ніхто із суб'єктів-підприємців не зацікавлений у викритті схем здійснення «відкатів», оскільки наявність останього – це гарантія швидкого розвитку власного підприємництва, а значить – і швидкого отримання прибутків.

Вказані вище причини корупції у приватному секторі можна охарактеризувати як типові характерні ознаки суб'єктів-корупціонерів у вказаній сфері. Усі ці причини у цілому свідчать про не лише лояльне, а навіть позитивне ставлення переважної більшості суб'єктів відносин «бізнес-бізнес». Таке вкорінення у свідомості осіб переконання, що корупція – це не завжди погано (погано – лише тоді, коли погіршує власну ситуацію), вона допомагає у провадженні певних видів діяльності, вирішенні справ на власну користь тощо. Як негативне явище у такому випадку корупція не сприймається. А це у свою чергу унеможливлює ефективність боротьби із цим явищем як на рівні підприємницької діяльності, так і на державному рівні.

Також не можна обійти увагою таку причину, як відчуття безкарності [3, с. 39]. Причому це стосується не лише безкарності корупційних проявів саме у приватному секторі, але і у державному секторі. Тобто з'являється ілюзія, що якщо корупція припустима на рівні держави, то чому вона не може бути припустимою, ба, навіть нормою у приватному секторі. І відсутність ефективних заходів і протидії, і відсутність реагування на корупційну діяльність з боку уповноважених органів сприяє вкоріненню такої позиції у свідомості великої кількості осіб-підприємців.

Таким чином, викладене вище дає можливість охарактеризувати з точки зору ставлення до корупції у приватному секторі суб'єктів вчинення корупційних діянь: це особа, яка здійснює підприємницьку діяльність, має низький рівень правової культури і культури здійснення підприємницької діяльності (відсутність професійної етики) і має не стільки лояльне, стільки позитивне ставлення до корупційних схем і «відкатів», що сприяє

сталості та широкій розповсюдженості корупції у вказаній сфері, а також має ілюзію безкарності за корупцію, обумовлену неефективністю антикорупційної діяльності на державному рівні.

Відповідно, вплинути на рівень корупції у приватному секторі щодо його зниження можливо лише вживаючи комплексні заходи запобігання, які включатимуть як індивідуальні (щодо окремих суб'єктів-підприємців), так і спеціальні (у сфері підприємницької діяльності), а також загальнодержавні заходи, які не повинні складатися лише із репресивно-каральних заходів – потрібно також запроваджувати культурно-просвітницькі, етико-моральні моральні програми у подоланні цього негативного явища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Новіков О. В. Сучасний стан та тенденції розвитку корупції у приватному секторі. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. №67. С. 65–71.

2. Україна погіршила свої показники в індексі сприйняття корупції. URL: https://www.dw.com/uk/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%80%D1%88%D0%B8%D0%BB%D0%B0-%D1%81%D0%B2%D0%BE%D1%97-%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8-%D0%B2-%D1%96%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96-%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B9%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97/a-52112769.

3. Природа та поширеність корупції. С . 38. URL: https://old.nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/nazk_files/doslidzhennya/5.pdf.

Лукашевич С. Ю.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРИНЦИПИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Складність і суперечливість соціально-економічного й політичного розвитку нашої країни зумовлюють потребу в теоретичному осмисленні

й розробці науково обґрунтованого інструментарію, за допомогою якого можна зробити ефективнішим процес державної розбудови. Без теоретичного знання, що безпосередньо слугує конкретній державотворчій практиці, неможливе виконання стратегічного завдання – побудови демократичної держави й громадянського суспільства на теренах України [2, с. 81].

Сьогодні відчувається гострий дефіцит узагальнюючих досліджень щодо концептуалізації засад державної політики в реальному соціально-економічному та соціокультурному середовищі, що характеризується високою динамікою соціальних процесів. Дотепер не створено розгорнутої теоретичної моделі державної політики, не повною мірою визначено її змістовні, структурні та функціональні особливості, не розроблено концептуальний механізм формування та здійснення ефективної державної політики в Україні. Це значно ускладнює проведення реформаційних суспільних перетворень, актуалізує проблему надання їм чіткішої соціальної спрямованості, динамізму й ефективності [3, с. 89].

Взагалі антикорупційна політика і антикорупційна діяльність є складовими запропонованому науковцями механізму запобігання корупції, тобто імплементації міжнародних антикорупційних стандартів у правову систему України, практичної реалізації державної антикорупційної політики, втілення антикорупційних ініціатив, міжнародної співпраці і діяльності громадських об'єднань у сфері запобігання та протидії корупції з метою захисту особи, суспільства, держави і бізнесу від корупційних посягань [1, с. 254].

Основним завданням будь-якої діяльності є, насамперед, досягнення поставленої мети найбільш ефективними засобами. Досягнути такої ефективності буде неможливо без додержання базових, основних принципів формування та функціонування системи заходів, спрямованих на досягнення поставлених цілей і завдань. До базових принципів антикорупційної політики нами віднесені:

1) Принцип науковості передбачає об'єктивний аналіз закономірностей розвитку суспільства та динаміки соціальних явищ, які сприяють існуванню, функціонуванню та відтворенню злочинності, та розробку на цьому підґрунті стратегії і тактики впливу. Цей принцип має реалізовуватись як на стадії законотворчості, так і на стадії правозастосування.

2) Принцип системності передбачає системну взаємодію наукових та практичних засобів і заходів на всіх стадіях розроблення, впровадження та реалізації антикорупційної політики й діяльності з її реалізації, встановлення інтегрованих зв'язків між різноманітними напрямками соціальної політики держави (кримінологічної в тому числі), об'єктами та суб'єктами реалізації державної політики, системної взаємообумовленості

та взаємодії різних цільових та стратегічних програм та напрямків діяльності. Принцип системності потребує, щоб заходи протидії корупції були взаємопов'язаними, мали певний субординаційний характер та порядок виконання (головні і другорядні, негайні для виконання і розраховані на перспективу, одноразові і такі, що мають здійснюватися постійно) і підпорядковувалися стратегічній меті антикорупційної діяльності.

3) Принцип законності передбачає, що всі антикорупційні заходи повинні базуватися на положеннях Конституції та законів України. Жодні міркування не можуть виправдати застосування антикорупційних заходів, які не відповідають закону. Відсутність законодавчої основи для вжиття таких заходів є підставою для розробки і прийняття відповідних нормативно-правових актівреалізує на практиці загальний для правової держави принцип верховенства права, верховенства закону по відношенню до інших видів правового реагування.

4) Принцип реальності випливає з вимоги базування державної антикорупційної політики на всебічному аналізі реального рівня корупції та оцінки її латентної складової, а також з оцінки реальних можливостей всіх суб'єктів реалізації такої політики з практичної можливості втілення в життя її стратегічних напрямків та тактичних завдань.

5) Принцип утилітаризму полягає в тому, що така політика повинна носити стійку прагматичну орієнтованість та бути спрямованою на вирішення не тільки нагальних, очевидних та невідкладних завдань, а й мати спрямованість на перспективний розвиток як самої політики, так і практичних заходів її втілення.

6) Принцип економічної доцільності передбачає впровадження таких заходів реагування, які були б достатніми і не відволікали значних матеріальних, фінансових та людських ресурсів при максимальній їх ефективності.

7) Принцип комплексності обумовлюється природою самого явища, на яке має бути спрямована така політика. Фактори, які впливають на існування та відтворення корупції, мають комплексний характер та самі по собі випливають з багатьох негараздів суспільного буття соціально-економічного, політико-ідеологічного, морально-психологічного та побутово-дозвільного характеру. Також цей принцип полягає в широкому застосуванні не тільки спеціальних методів та заходів реагування, розроблених кримінологією в рамках теорії попередження злочинності та фоновим для неї явищам, а й економічних, ідеологічних, моральних, організаційних, та інших важелів та передбачає собою органічне поєднання стратегічних і тактичних завдань, профілактичних (соціального, політичного, економіч-

ного, організаційно-управлінського, правового, соціально-психологічного та іншого характеру), оперативно-розшукових, процесуальних, репресивних та інших заходів, які здійснюються у різних соціальних сферах різними суб'єктами, з визначенням пріоритету профілактичних заходів загально-соціального і спеціально-кримінологічного характеру.

8) Принцип конкретності має на увазі виявлення найбільш актуальних стратегічних напрямків політики, визначення безпосередніх суб'єктів, форм і методів реалізації антикорупційної діяльності, строків виконання та форм контролю виконання запланованих заходів.

9) Принцип динамізму випливає з динамічної природи суспільного буття та з природи самої корупції, як явища, що перебуває в постійному динамічному розвитку, інтегрована в соціальне буття динамічного суспільства та його інститутів (а вони, в свою чергу, також перебувають не в статичному стані, а динамічно розвиваються виходячи з потреб соціального розвитку). Динаміка об'єкту впливу повинна корелюватись з заходами і засобами такого впливу, стратегія і тактика повинні корегуватись з заходами економічного, політичного, внутрішньо та зовнішньополітичного характеру.

10) Щільно пов'язаний із попереднім принципом наступний – принцип постійності, сутність якого полягає в вимозі, щоб практична реалізація стратегічних напрямків антикорупційної політики держави проводилась не кампаніями (переважно з гучними назвами, як повелось в Україні), з притаманними такому підходу фазами спадів і підйомів, а постійно, систематично і повсякденно.

11) Принцип стратегічної цілісності означає чітке визначення довгострокової стратегії діяльності держави, з якої випливали б як основні стратегічні її напрямки, так і конкретні тактичні заходи, в тому числі й окремі цільові програми і акції.

12) Принцип державності тлумачиться як спрямованість на посилення ролі держави як соціального інституту в формуванні, вдосконаленні та практичного втілення стратегічних напрямків та заходів реалізації антикорупційної політики держави.

13) Принцип взаємодії владних структур з інститутами громадянського суспільства і територіальниими громадами вимагає поєднання зусиль у протидії корупції владних структур і суспільних інституцій. Протидія корупції – це не лише справа держави, це справа всього суспільства. Кожен суспільний інститут у цій справі має виконати свою функцію, в межах повноважень вжити всіх можливих антикорупційних заходів. Обмеження протидії корупції правоохоронною діяльністю відповідних державних

органів виключає виконання основних завдань і досягнення мети антикорупційної діяльності [4, с. 62–64].

Названі принципи мають стати підґрунтям процесу формулювання, розробки, вдосконалення та практичного втілення антикорупційної політики держави. Це не означає, що запропонована система принципів є сталою і не може розвиватись та вдосконалюватись, особливо з огляду на багатоаспектність та складність такого процесу, як розробка довготривалої та узгодженої політики держави з протидії корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головкін Б. М. Механізм запобігання корупції. *Часопис Київського університету права.* 2018. №4. С. 254–260.

2. Лукашевич С. Ю. Концептуальні принципи розробки й реалізації кримінологічної політики. *Проблеми законності*: респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. акад. України, Вип. 93, 2008. С. 89–96.

3. Лукашевич С. Ю. Синергетичний підхід до системи запобігання злочинності. *Питання боротьби зі злочинністю*. Збірник наук. праць. Випуск 22 / Ред.. кол.: В. І. Борисов та ін. Харків: Право, 2011. С. 81–96.

4. Лукашевич С. Ю. Принципи формування та реалізації антикорупційної політики. *Світ без корупції: міф чи реальність?* : матеріали дискусійної панелі Першого Харк. міжнар. юрид. форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» (м. Харків, 3–6 жовтня 2017 р.). Харків : Право, 2017. 142 с.

Луценко Ю. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
співробітник Служби безпеки України

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Реформування правоохоронних органів України, створення нових правозастосовних підрозділів, удосконалення існуючої нормативно-правової бази у сфері протидії корупційній злочинності, вкотре підтвердила, що боротьба з корупцією є глобальною проблемою, яку неможливо вирішити на рівні окремої держави, правоохоронного органу чи нормативно-правового акту. Виклики і загрози, які йдуть від корупційної злочинності, можна усунути лише тоді, коли правоохоронні органи будуть виявляти належну

самоорганізованість, організаційну гнучкість, достатню ефективність, скоординованість, винахідливість, наступальність і додержання принципу розподілу функцій та відповідальності, тільки тоді правоохоронці зможуть володіти такою ж мобільністю й діяти так само ефективно, як і самі злочинці. Можна з повною відповідальністю стверджувати, що, незважаючи на колосальні зусилля міжнародної спільноти, такої організаційної керуючої моделі світ ще немає. У зв'язку з цим, ця обставина є провідним негативним чинником, який забезпечує високу ефективність і виживання організованої корупційної злочинності [1, с. 184].

Прийнята у 2014 р. політична частина угоди між Україною та ЄС, нові підходи до боротьби з корупційною злочинністю як у міжнародному, так і у національному масштабах, дають підстави для змін організаційної структури управління боротьбою з транснаціональною злочинністю за кращими європейськими практиками. Така обставина зобов'язує по-новому поглянути на організаційний принцип, згідно з яким має вибудовуватися транснаціональна система кримінальної юстиції в Україні. Таким провідним принципом може стати лише принцип координації, завдяки якому на сьогодні боротьба з транснаціональною злочинністю має бути скоординованою в межах певної системи [2].

Зважаючи на те, що корупційна злочинність є складним механізмом, боротьба з нею буде ефективною лише тоді, коли існуватимуть умови формування відповідної системи комплексних заходів (економічних, соціальних, правових, організаційних та ін.), які будуть спрямовані на блокування, нейтралізацію цих небезпечних явищ на засадах здійснення спеціальної правоохоронної діяльності. Головним центром такої діяльності має стати правоохоронна структура, яка здатна оперативно та ефективно реагувати на виклики і загрози, які існують з боку корупційної злочинності, зокрема на транснаціональному рівні. Зазначені обставини та реалії сьогодення вимагають трансформації організаційної моделі існуючих правоохоронних органів, з метою напрацювання нових підходів у роботі правозастосовних підрозділів, які, відповідно до національного законодавства, наділені повноваженнями боротьби з організованою злочинністю та корупцією на засадах врахування кращих зразків такої організації, які вже довели свою ефективність, а також у напрямі удосконалення та підвищення професіоналізму й відповідальності практичних співробітників, які задіяні в боротьбі зі злочинністю [3, с. 110–111].

Сьогодні, в умовах реформування економічної і політичної систем суспільства та формування правової держави все більшої актуальності набуває боротьба з корупційною злочинністю, яка завдає значної шкоди

суспільству та державі, негативно впливає на стан економіки, дестабілізує фінансово-кредитну систему, ускладнює криміногенну ситуацію. Нині ці негативні явища стали одним із чинників, які загрожують національній безпеці України. Концентрація значних матеріальних цінностей в руках керівників кримінальних угруповань зумовлює зростаючий інтерес до їх безпосередньої участі у політичних процесах держави.

Нині в Україні корупційна злочинність вже набула ознак міжнародної та поширює свій вплив і на фінансово-кредитну й банківську системи, і на сферу зовнішньоекономічної діяльності – вивіз стратегічної та інших видів сировини й матеріалів, відмивання грошових коштів та вкладання їх у нерухомість, цінні папери, валюту, коштовності, фінансування комерційної діяльності тощо. Також посилились процеси відмивання грошей шляхом вкладання їх у легальну економіку або вивозу за межі держави.

На сьогодні Україна як центральноєвропейська держава, яка посідає важливе геополітичне становище, перебуває в епіцентрі інтересів міжнародних організованих злочинних угруповань. Зарубіжні злочинні угруповання намагаються розширити сфери свого впливу за рахунок проникнення до нашої країни шляхом використання набутого кримінального досвіду, валютних коштів, ультрасучасного технічного забезпечення, апробації нових способів учинення кримінальних правопорушень і захисту своєї злочинної діяльності. Загалом організована злочинність на сьогодні вимиває величезні кошти з України, що, зі свого боку, посилює її стійкий розвиток.

Із наведеного очевидно, що корупційна злочинність нині є однією з найгостріших соціально-економічних проблем не лише українського суспільства, а й більшості сучасних країн світу. Це суспільно небезпечне явище перебуває у центрі уваги політиків, правоохоронців, засобів масової інформації та населення. Високий рівень корупційної злочинності в Україні завдає значної шкоди суспільству і державі. Такий стан речей перш за все призводить до падіння авторитету органів державної влади всіх рівнів, яке має своїми наслідками зменшення ефективності управління, зниження дисципліни в усіх сферах суспільного життя, розповсюдження випадків свавільної поведінки та альтернативних недержавних форм розв'язання конфліктних ситуацій. Також корупційні прояви за умови їх значного поширення завдають величезної матеріальної та моральної шкоди широкому колу громадян, негативно позначаються на економічній діяльності суб'єктів господарювання, особливо недержавних форм власності. Також корупція в правоохоронній сфері зменшує дієвість боротьби зі злочинністю, тим самим сприяє погіршенню кримінальної ситуації

в країні. Як слушно звертають увагу зарубіжні урядовці та бізнесмени, саме поширення корупційної злочинності є однією з основних перешкод для розвитку нормальних економічних відносин України з іншими державами, причиною їх небажання вкладати значні інвестиції у вітчизняну економіку. Сказане свідчить, що пошук ефективних шляхів протидії корупційній злочинності в Україні було і залишається актуальним завданням для нашого суспільства [4, с. 414].

Запобігання корупційній злочинності є комплексним організованим і науково обґрунтованим процесом впливу держави та інших спеціально уповноважених суб'єктів на негативні фактори цих протиправних явищ. Попереджувальний зміст таких запобігань зосереджено на нейтралізації причин та умов коруп-ційної злочинності, а також інших криміногенних чинників, які впливають на формування особистості [5, с. 129].

Не дивлячись не те, що з часів проголошення Акту незалежності України і до сьогодення на державному рівні приймаються відповідні закони та підзаконні нормативно-правові акти, розроблялися та затверджувалися концепції та програми боротьби з корупційною злочинністю. Однак масштаби корупційної злочинності залишаються досить високими. Законодавчий процес у сфері протидії корупційній злочинності у більшості випадків виглядав занадто повільним, непослідовним та заполітизованим.

Аналізуючи законодавство України у сфері боротьби з корупційною злочинністю можна зробити висновок, що починаючи з 1994 р. постійно розроблялася система заходів, які необхідно вжити центральним та місцевим органам виконавчої влади, правоохоронним органам у контексті забезпечення більш активної та ефективної боротьби з корупційною злочинністю [6, с. 65].

Досліджуючи досвід протидії корупційній злочинності, необхідно зазначити, що саме корупційна злочинність є тісно взаємопов'язана з організованою злочинністю. У зв'язку з цим, суб'єктам законодавчої ініціативи необхідно посилити боротьбу з цими негативними явищами сьогодення шляхом розробки нових нормативно-правових актів та удосконалення вже існуючих.

Як вже було зазначено вище, корупція в Україні є більше політичною і соціально-економічною проблемою, а тому не можна сподіватися, що її здолають спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції чи допоможуть тільки виховні і просвітницькі заходи. Кожен державний орган, орган місцевого самоврядування, політична партія і громадська організація мають виконувати комп-лекс антикорупційних заходів [7].

Взагалі, досвід протидії корупційній злочинності дає підстави звернути увагу й на те, що основним завданням всіх правоохоронних органів України є, перш за все, вживання заходів превенції суспільно небезпечних діянь, зокрема, пов'язаним з корупцією та організованою злочинністю. У зв'язку з цим, протидія корупційній злочинності повинна охоплювати чотири сфери суспільних правовідносин: 1) *загальна організація* – це сукупність організаційних (облік, реєстрація); 2) *управлінська* (про-гнозування, планування, координація, визна-чення стратегії і тактики); 3) *профілактична* (реалізація програм і планів, здійснення профілактичних заходів); 4) *контрольна* (вивчення практики, встановлення тенденцій злочинності), а також інших дій органів та установ, які взаємодіють із правоохоронними органами України для досягнення спільних результатів у протидії корупційній злочинності.

Залежно від ієрархії причин та умов корупційної злочинності, у структурі їх запо-бігання виокремлюють такі форми діяльності: загальносоціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуальна профілактика кримінальних правопорушень.

Загальносоціальна профілактика корупційної злочинності послідовно здійснюється усім прогресивним розвитком суспільства. Вона пов'язана з найбільш тривалими та значущими видами діяльності, заходами розвитку ринкової економіки, забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян, підтримки культури та моралі в суспільстві, зміцнення законності, соціальної захищеності населення. Ці заходи мають найбільш масштабні цілі, і так загально-соціальна профілактика правопорушень пов'язаних із корупційною злочинністю виходить за рамки інших видів профілактики злочинів [8, с. 82].

Таким чином, прийняття у найближчій перспективі нової Антикорупційної стратегії на наступні роки має стати результатом всебічного, ґрунтовного аналізу поточної ситуації в державі з урахуванням існуючих викликів та загроз, які завдає корупційна злочинність, базуватися на аналізі попередніх зусиль, кореспондуватися зі загальноєвропейськими тенденціями у сфері протидії корупції та організованій злочинності, а також зважати на позитивний досвід боротьби з корупційною злочинністю у зарубіжних країнах беручи до уваги напрацювання і вітчизняних, і міжнародних експертів.

Також основною метою державної політики у сфері протидії корупційній злочинності має стати створення ефективної системи запобігання і протидії цим явищам, виявлення і подолання їх соціальних передумов та наслідків, викриття корупційних правопорушень, обов'язкового при-

тягнення винних до відповідальності. Успішна протидія корупційній злочинності можлива за умови наявності належного законодавства, ефективного його застосування компетентними органами державної влади і координованості, поінформованості громадськості про здійснення заходів із запобігання і протидії корупційній злочинності, взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади у сфері формування та реалізації державної антикорупційної політики, підтримки антикорупційних заходів громадянським суспільством. Тому ефективність реалізації напрямів щодо запобігання корупційній злочинності не може бути досягнуто шляхом поодиноких і несистемних дій на різних рівнях, а потребує довгострокових соціально-економічних, полі-тичних та правових перетворень. Ця діяльність має ґрунтуватися на поєднанні низки запобіжних і репресивних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Луценко Ю. В. Поширення організованої злочинності та корупції в Україні: окремі теоретико-правові проблеми. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі:* зб. тез Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 12 груд. 2019 р.) Київ: у 2 ч., Ч. 2. С. 184–187.

2. Жаровська Г. П. Організаційні аспекти протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. URL: http://www.apdp.in.ua/v73/74.pdf.

3. Луценко Ю. В. Участь спеціальних служб іноземних держав у протидії організованій злочинності та корупції на прикладі Італійської Республіки. *Наше право.* 2017. №4. С. 110–116.

4. Кулик О. Г. Антикорупційна стратегія протидії корупційній злочинності в Україні: науковий погляд сучасника. *Часопис Київського університету права.* 2015. №3. С. 414–416.

5. Шевченко О. В. Основні принципи протидії корупції. *Вісник Вищої ради юстиції.* 2011. №1(5). С. 129–133.

6. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період: моногр. Київ: Ін Юре. 2014. 564 с.

7. Боротьба з корупцією навпомацки, або чому в Україні досі немає Антикорупційної стратегії на 2018–2020 роки. URL: http://www.pravo.org.ua/ua/news/20873157-borotba-z-koruptsieyu-navpomatski, – abo-chomu-v-ukrayini-dosi-nemaeantikoruptsiynoyi-strategiyi-na-20182020-roki.

8. Луценко Ю. В. Протидія злочинності в сучасних умовах. *Соціально-правові студії.* 2020. Вип. 1(7). С. 79–84.

Луцик В. В.,
кандидат юридичних наук, доцент, керівник управління захисту викривачів та обробки повідомлень про корупцію Національного агентства з питань запобігання корупції

ВИКРИВАЧ У СИСТЕМІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Термін – викривач корупції відносно недавно ввійшов в українське законодавство. Метою його введення було імплементація норм міжнародних конвенцій та кращих світових практик запобігання та виявлення корупції. В англомовній літературі викривач (whistleblower) був запроваджений з метою подолання негативної конотації до осіб, які повідомляли про виявлені ними порушення.

З січня 2020 р. вступили в силу зміни до ЗУ «Про запобігання корупції» (далі – Закон), які розширили компетенцію НАЗК у сфері захисту прав викривачів та запровадили нові гарантії прав викривача. Водночас ці зміни призвели до термінологічної невизначеності щодо того хто вважається викривачем, оскільки законодавець запровадив два різні визначення викривача у КПК і Законі.

Так, відповідно до п. 16^2 ст. 3 КПК викривач – це фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування, і згідно ст. 1 Закону викривач це фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних правопорушень, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання.

Таким чином, категорія осіб, які можуть бути викривачами у розумінні КПК є значно ширшою ніж тих, які передбачені в Законі. З одного боку, можна сприйняти такий підхід з мотивів підвищення ефективності викривання корупційних злочинів, однак з іншого боку законодавець мав би

притримуватися уніфікованої термінології запроваджуючи нового суб'єкта кримінального процесу.

Розглянемо тепер ознаки викривача у розумінні Закону.

Першою ознакою є наявність у викривача внутрішнього переконання, що інформація є достовірною, тобто упевненість особи, що інформацію, яку вона повідомляє може свідчити про факти вчинення корупційного правопорушення чи інших порушень Закону, яка випливає із її життєвого та професійного досвіду, віку та інших обставин.

Другою ознакою є те, що інформація стала відома викривачу у зв'язку з його трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням служби чи навчання або участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання.

Під видами діяльності, здійснюючи які викривач може отримати інформацію про корупційні правопорушення потрібно розуміти наступні.

Трудова діяльність – діяльність найманого працівника, фізичної особи, яка забезпечує себе роботою самостійно, зокрема надає послуги чи виконує роботи на підставі цивільно-правових договорів.

Професійна діяльність – участь фізичної особи у літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, приватних виконавців, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою – підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб.

Господарська діяльність – діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Громадська діяльність – діяльність інститутів громадянського суспільства, їх посадових осіб, членів, представників і волонтерів, щодо участі в формуванні і реалізації державної (місцевої) політики, реалізації статутних цілей та напрямів діяльності відповідних інститутів, яка пов'язана з їх офіційними відносинами із органами державної влади, місцевого

самоврядування, зокрема членство у громадських радах, поліцейських комісіях тощо.

Наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження.

Проходження служби – діяльність на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, інша державна служба, патронатна служба в державних органах, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування.

Навчання – це цілеспрямована діяльність учасників педагогічного процесу в системі освіти і професійного зростання, спрямована на максимальне засвоєння та усвідомлення навчального матеріалу і подальшого застосування отриманих знань, умінь та навичок на практиці.

Також викривачем буде вважатися особа, якій стала відома інформація під час участі у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, зокрема, стажування, участь в конкурсі на зайняття посади/прийняття/відбір на роботу/службу, обрання до членів громадської ради, вступ до навчального закладу, тощо.

Третьою ознакою викривача є те, що ним здійснено повідомлення про можливі факти корупційних правопорушень, вчинених іншою особою, через передбачені Законом канали повідомлень, тобто інформування про фактичні дані, що підтверджують можливе вчинення корупційного правопорушення, які можуть бути перевірені. Фактичні дані у повідомленні викривача мають складатися з інформації про конкретні факти порушення встановлених Законом вимог, заборон та обмежень, яке вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону.

Варто зазначити, що виокремлені ознаки відповідають європейським стандартам визначення викривача, зокрема Директиві Європейського Парламенту і Ради ЄС 2019/1937 від 23 жовтня 2019 року про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Союзу. Так, згідно ст. 5 цієї Директиви особа, яка повідомляє про порушення визначається, як фізична особа, яка повідомляє чи розкриває для громадськості інформацію про порушення, яку вона отримала в рамках виконання нею діяльності, що пов'язана з роботою.

Михайліченко Т. О.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Рак С. В.,
кандидат юридичних наук, викладач кафедри філософії та суспільних наук Української медичної стоматологічної академії, науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ПРОБЛЕМИ (НЕ)ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ДО ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ

Євроінтеграційний курс нашої держави поклав початок низці нововведень у кримінальному законодавстві України[1]. Одним із таких став інститут заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, який існує вже понад 7 років. Положення про них були внесені 23 травня 2013 р. до Загальної частини Кримінального кодексу України (далі – КК

[1] Саме мета виконання взятих міжнародно-правових зобов'язань стало їх закріплення у чинному законодавстві, оскільки в ряді конвенцій передбачена рекомендація щодо відповідальності юридичних осіб, зокрема за корупційні, екологічні злочини, а також злочини, вчинені організованою злочинністю, транснаціональною організованою злочинністю та ін.

України) окремим розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України щодо відповідальності юридичних осіб» №314-VII.

Впровадження цього інституту викликало жваві дискусії серед науковців (див. роботи приміром С. М. Гусарова, К. П. Задої, А. С. Нерсесяна, О. Ф. Пасєки, Ю. А. Пономаренка, О. П. Провоторова та ін.), які точаться й донині. Крім теоретичних дискусій, складнощі викликали і (не)застосування положень ст. 96^3 КК України на практиці. Зокрема, питання виникають щодо переліку тих злочинів, які є підставою застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Нами вже раніше зазначалося, що впроваджуючи такі заходи законодавець мав більш ретельно перераховувати види злочинів, вчинення яких матиме наслідком застосування цих заходів [1, с. 319]. Приміром, аналіз положень Конвенції ООН проти корупції та Конвенції Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я (Medicrime), які вже є ратифіковані Верховною Радою України, свідчать, що на держави-підписанти покладається обов'язок щодо забезпечення можливості ними притягнення до відповідальності юридичних осіб за більш широкий перелік злочинів, у тому числі й корупційних. На нашу думку, оскільки держава-Україна взяла на себе міжнародно-правові зобов'язання, то їх слід виконувати [2], але використовувати при цьому інструменти непрямої імплементації задля уникнення колізій, прогалин у законодавстві та появи в ньому нехарактерних нашій системі права положень.

Так, однією із таких проблем, як видається, стало застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб приватного права. Реформування системи охорони здоров'я у нашій державі [3], розширення повноважень закладів охорони здоров'я приватної власності (далі – приватні медзаклади), які згідно з положеннями чинного законодавства відтепер можуть видавати лікарняні листки непрацездатності, породжують системні корупційні ризики у приватній сфері.

Нині у приватних медзакладах медична допомога може надаватися працівниками, які працюють з ним (1) за трудовими або (2) цивільно-правовими договорами. Відповідно до ст. 33 Основ законодавства України про охорону здоров'я медична допомога має надаватися відповідно до медичних показань виключно професійно підготовленими медични-

ми працівниками, які перебувають у трудових відносинах із закладами охорони здоров'я, що забезпечують надання медичної допомоги згідно з одержаною відповідно до закону ліцензією, та фізичними особами-підприємцями (далі – ФОП), які зареєстровані та одержали відповідну ліцензію в установленому законом порядку і можуть перебувати з цими закладами у цивільно-правових відносинах. Тобто цивільно-правові договори згідно з чинними нормами можуть заключати лише з ФОП. Однак, як свідчить практика, приватні медзаклади іноді здійснюють переведення лікарів, особливо первинної ланки надання медичної допомоги, з трудових договорів на цивільно-правові, або ж відразу співпрацюють з ними на таких умовах [4]. Поряд із питанням стосовно правомірності таких дій виникає і проблема щодо можливості застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, якщо особа, яка виконує роботу чи надає послуги за цивільно-правовим договором, вчинить корупційний злочин в інтересах приватного медзакладу чи від його імені.

Ґрунтовний огляд положень ст. 96^3 КК України свідчить, що для застосування заходів кримінального-правового характеру до юридичної особи потрібна наявність таких альтернативних підстав: 1) вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 96^3 КК; 2) злочин вчиняється уповноваженою особою від імені юридичної особи; 3) злочин має вчинятися в інтересах юридичної особи. Також для усунення прогалини щодо розуміння хто є уповноваженими особами у ч. 1 ст. 96^3 КК Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 8 жовтня 2015 р. № 731-VIII у ч. 1 ст. 96^3 КК була внесені зміни до примітки 1 до ст. 96^3 КК України відповідно до яких суб'єктом злочину може визнаватися будь-яка *особа-працівник* юридичної особи, а не лише її службова особа, а сама юридична особа не обов'язково має бути вигодонабувачем вчиненого злочину. Отож, у випадку вчинення корупційного злочину особою, яка працює за трудовим договором, не лише вона буде нести кримінальну відповідальність за вчинене діяння (зокрема, за отримання неправомірної вигоди за видачу листка непрацездатності), а й до юридичної особи, де вона працює, можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру.

Коли ж робота (послуга) здійснюється за цивільно-правовим договором для юридичної особи (приватного медзакладу) ситуація є іншою, оскільки відповідно до положень Цивільного кодексу України особи, котрі виконують роботи чи надають послуги за цивільно-правовим

договором, не вступають у трудові відносини з роботодавцем, тому не є штатними і не підлягають внутрішньому трудовому розпорядку юридичної особи. Через те в разі вчинення такою особою будь-якого правопорушення чи злочину, в тому числі й корупційного, особа несе всю відповідальність самостійно. А тому на закономірне питання: чи можуть бути застосовані заходи кримінального-правового характеру до приватного медзакладу, де оформлювався, приміром, лікарняний листок, слід дати однозначно негативну відповідь. Це в свою чергу, як вбачається, підвищує рівень корупційних ризиків, адже засновник / власник приватного медзакладу може постійно змінювати лікарів, укладаючи з ними цивільно-правові угоди на надання ними медичної допомоги та послуг, та схиляти їх до вчинення корупційних діянь, уникаючи при цьому відповідальності. Адже довести такий вплив на лікаря буде дуже складно.

Отож, чинна сьогодні редакція ст. 96^3 КК України не вирішить питання можливості застосування заходів кримінально-правового характеру до приватного медзакладу, лікар якого вчинив корупційний злочин, виконуючи роботи чи надаючи послуги на умовах цивільно-правового договору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Михайліченко Т. О. Питання переліку злочинів, за вчинення яких можливе застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (12–13.10.2016 р., м. Харків) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2016. С. 314–319. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2019/02/zbirnik_konf_2016.pdf.

2. Рак С. В. Кримінальна відповідальність за службову недбалість: дис. … канд. юрид. наук. Харків, 2019. С. 104–105. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2019/06/Disser_Rak_2019–1.pdf.

3. Реформа системи охорони здоров'я. Урядовий портал. Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya.

4. Рішення Запорізького окружного адміністративного суду від 14 січня 2019 року, судова справа № 0840/3208/18. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79374577.

Новіков О. В.,
кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Шукалова Д. Д.,
студентка Слідчо-криміналістичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПРО СИСТЕМНІСТЬ ЯК ОЗНАКУ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Корупція в Україні, зазнавши з часом певних змін, від окремих, нерегулярних проявів у вигляді хабарництва, перетворилася на складне та всеохоплююче явище, що деформує базові засади національної економіки. На відміну від інших держав, в яких корупція продовжує залишатися нерегулярним явищем, в Україні – це вже системне явище, що ґрунтується на цілому комплексі протиправних дій і вчинків, спрямованих на отримання неправомірної вигоди та незаконне збагачення [1, с. 2]. Атрибутивною властивістю системною корупції є її внутрішня стійкість, що зумовлена жорсткими внутрішніми зв'язками її елементів, створенням тісних особистих відносин та кругової поруки чиновників, які продають власні адміністративні можливості. Внутрішня стійкість системної корупції забезпечується насамперед за рахунок ієрархізації, виділення рівнів корупційних зв'язків [2, с. 110].

Взагалі під системною корупцією у науковій літературі розуміють спосіб життя економічних агентів або ж спосіб функціонування системи, коли неетична діяльність є звичайною, глибоко вкоріненою у норми та очікування у політичному та соціальному житті, а покарання за неї – малоймовірне. Основними характеристиками такої ознаки корупції як системність, а, отже, і системної корупції, є ступені її ендемнічності (наявності

історичних, економічних, соціальних, політичних та інших сприятливих для розвитку корупції умов) та інституціоналізації (закріплення стереотипів корупційної поведінки у соціальних інститутах) [3, с. 58].

Фахівці Світового банку вирізняють такі ознаки системної корупції як: а) корупційна поведінка є нормою у державному та приватному секторах; б) формальні та неформальні норми суперечать одні одним; в) ймовірність покарання за корупційні трансакції невелика, а очікувана вигода висока; г) наявна висока толерантність населення до корупції [3, с. 58].

Розглянемо зазначені вище ознаки системної корупції скрізь призму українських реалій та спробуємо довести, що корупція в Україні має ознаку системності. Почнемо із питання, чи дійсно *корупційна поведінка є нормою у державному та приватному секторах в нашій країні*.

Слід зазначити, що корупційні відносини в Україні проникли у всі сфери суспільного життя та стали нормою як політичної, ділової, так й побутової активності населення. У засобах масової інформації майже щодня повідомляється про значні корупційні скандали, а журналістські розслідування викривають масштабні корупційні схеми у різних сферах публічного управління. Значний вклад в висвітлення проблем корупції вносять такі антикорупційні журналістські проекти як «Схеми» (https://www.radiosvoboda.org/p/5660.html), «Наші гроші» (http://nashigroshi.org), «Бігус Інфо» (https://bihus.info) та деякі інші. Для того, що уявити масштаби корупції в Україні, достатньо проглянути розслідування наведених вищі журналістських проектів. Окрім цього, результати Національного опитування щодо громадянського залучення, проведеного в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!» вказують, що у період з вересня 2017 року по січень 2020 року показник реального досвіду корупції залишається стабільним на рівні 40%. Саме стільки респондентів зазначили, що вони або члени їх сімей стикалися з корупцією протягом останніх 12 місяців [4]. До того ж, нова влада України за рік свого правління вже стала стороною кількох корупційних скандалів [5]. Таким чином, є всі підстави стверджувати, що корупція в Україні є нормою у державному та приватному секторах.

Стосовно такої ознаки як *формальні та неформальні норми суперечать одні одним*, то слід зазначити, що неформальні корупційні мережі, які функціонують в країні, створювалися для усунення неефективності держави як замінника ринку і виконували деякі функції останнього, а далі фактично почали заміняти ринкове регулювання [3, с. 59]. У зв'язку з цим, неформальні норми протиріччять формальному правовому регулюванню та засновані на незаконному збагаченні (зокрема, отриманні/

наданні неправомірної вигоди), а також непотизмі. Через це, в країні для розв'язання будь-якої проблеми є два шляхи: «важкий» – через слідування нормам законодавства, які використовуються уповноваженими особами для створення штучних перешкод громадянам з метою схиляння їх до надання неправомірної вигоди або надання переваги «своїм клієнтам»; та «легкий» – через безпосереднє надання неправомірної вигоди особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Також для України характерна *невелика ймовірність покарання за корупційні трансакції та дуже висока очікувана вигода для корупційних акторів*. Аналіз кримінальної та судової статистики свідчить про незначну кількість облікованих корупційних злочинів та значний розрив між кількістю облікованих корупційних злочинів та засуджених за них осіб. Проаналізуємо зазначену статистику щодо так званих «безумовно» корупційних злочинів (ст. ст. 210, 354, 364, 364^1, 365^2, 368, 368^3–369, 369^2, 369^3 КК України). Так, за 2013 р. було обліковано сумарно 6540 зазначених злочинів та засуджено 1259 осіб за їх вчинення, за 2014 р. – обліковано 5325 злочинів та засуджено 847 осіб, за 2015 р. – обліковано 5811 злочинів та засуджено 724 особи, за 2016 р. – обліковано 6307 злочинів та засуджено 584 особи, за 2017 р. – обліковано 7619 злочинів та засуджено 548 осіб, за 2018 р. – обліковано 7552 злочини та засуджено 611 осіб, за 2019 р. – обліковано 6626 злочинів та засуджено 761 особу. Отже, за сім років (2013–2019 рр.) в Україні було обліковано 45780 так званих «безумовно» корупційних злочинів та засуджено 5334 особи за їх вчинення, тобто засуджений був лише кожен десятий «корупціонер». Враховуючи високий рівень латентності корупційних правопорушень, тотальну корумпованість правоохоронної та судової системи, а також значний відсоток звільнення від кримінальної відповідальності та покарання осіб, що вчинили корупційні злочини, то можна стверджувати про мізерний шанс понести відповідальність за корупційні правопорушення в Україні. Слід зазначити й те, що в нашій країні відомі лише окремі одиничні випадки притягнення до кримінальної відповідальності високопосадовців за вчинення цих правопорушень.

Стосовно очікуваною вигоди від вчинення корупційних злочинів, то вона насправді є значною. Так, середня сума неправомірної вигоди за останні роки – 108 000 грн «Вилка корупції» в країні дуже широка – максимум 460 млн грн, а мінімум – 1900 грн [6]. Як бачимо, корупція є потужним джерелом незаконного збагачення для посадових осіб, що перевищує офіційні доходи в декілька разів, а то й більше.

Окрім всього зазначеного в Україні існує *висока толерантність населення до корупції*. Зазначене підтверджується як міжнародними, так й вітчизняними дослідженнями. Так, за даними міжнародної організації Transparency International станом на 2019 р. Україна займає 126 місце із 198 країн світу у Індексі сприяння корупції (30 балів із 100 можливих) [7]. В свою чергу, Індекс сприйняття корупції напряму залежить від толерантності до цього явища. Тобто чим більше людей у країні толерують корупцію, тим її в країні більше [8]. В цей же час, висновки дослідження громадської думки про стан корупції в Україні, презентованого в Українському кризовому медіа-центрі у кінці 2018 р. також вказують на значний відсоток (46,8%) дорослого населення, яке переконане, що надання хабара, неофіційних послуг чи подарунка за певних обставин може бути виправданим, якщо це необхідно для вирішення важливої для них справи [9].

Таким чином, підсумовуючи все вищенаведене, слід зробити висновок, що українській корупції притаманна ознаки системності. У зв'язку з цим, боротьба з цим явищем можлива лише за умови розгляду її як проблеми колективних дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волошенко А. В. Системна корупція: державні регуляторні імперативи протидії. *Ефективна економіка.* 2018. №6. С. 1–7.

2. Трепак В. М. Ідентифікуючі ознаки корупції: визначення й характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2015. Вип. 35(2.3). С. 109–112.

3. Копистира А. М. Особливості та причини корупції в економічних системах перехідних країн. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115. Ч. 1. С. 57–63.

4. Аналітична записка «Сприйняття та реальний досвід корупції в Україні: результати перших п'яти хвиль Національного опитування щодо громадянського залучення, проведеного в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!» (USAID/ENGAGE). URL : https://engage.org.ua/ukr/sprjyniattia-ta-realnyj-dosvidkoruptsii-v-ukraini.

5. Топ-15 коррупционных скандалов новой власти Украины. URL : https://112.ua/mnenie/top-15-korrupcionnyh-skandalov-novoy-vlasti-ukrainy-532673.html.

6. Українська корупція в цифрах: $5 млн для хабара – не межа. Рейтинг хабарництва. URL : https://ua-news.liga.net/politics/articles/ukrainska-koruptsiya-v-tsifrah-5-mln-dlya-habara---ne-meja-reyting-habarnitstva.

7. UKRAINE: CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2019. URL : https://www.transparency.org/en/cpi/2019/results/ukr.

8. Толерантність до корупції шкодить економіці та відчуттю щастя. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/27923287.html.

9. Громадяни дають хабарі, щоб не ризикувати здоров'ям чи відчуттям безпеки. URL : https://dif.org.ua/article/gromadyani-dayut-khabari-shchob-ne-rizikuvati-zdorovyam-chi-vidchuttyam-bezpeki.

Оболенцев В. Ф.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ У ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ЗАХОДІВ АНТИКОРУПЦІЙНОГО КОМПЛАЄНСУ

Сутністю заходів антикорупційного комплаєнсу суб'єктів приватної сфери (англ. compliance – відповідність вимогам чи нормам) є профілактика корупційних правопорушень у межах їх поточного функціонування. Вочевидь така робота є необхідною, оскільки підтримує легальну конкуренцію та убезпечує від санкцій учасників ринкових відносин.

Оскільки системність є обов'язковою властивістю будь-якої свідомої діяльності людей, тож системними мають бути і заходи антикорупційного комплаєнсу. Відтак теоретичне та практичне значення має їх системний аналіз. Вважається, що основною метою такої роботи є побудова узагальнюючої моделі взаємодії досліджуваного об'єкта з оточуючим середовищем у конкретній ситуації та розробка рекомендацій задля вирішення проблем у системах [1, с. 15]. Проблемою зазвичай прийнято вважати невідповідність бажаного або існуючого стану речей у системі. Йдеться про: 1) невідповідність цілям системи її структури, складу і процесів взаємодії окремих частин; 2) невідповідність функцій, параметрів та структури щодо призначення системи; 3) недоліки у взаємодії системи з середовищем [1, с. 27–28]. Вочевидь у приватній сфері корупційні прояви є проблемою взаємодії суб'єктів з оточуючим середовищем в умовах корупційних ризиків та/або при наявності конфлікту інтересів. Специфічним варіантом розв'язання вказаної проблеми можна вважати стан цих систем, при якому вони виконували б свої функції без корупціних проявів.

У контексті системного аналізу заходи антикорупційного комплаєнсу мають розглядатися як одна з функцій суб'єктів приватної сфери. Функція – це зовнішній прояв властивостей систем в існуючій системі відносин [1, с. 15]. Її ототожнюють із обов'язками, задоволенням потреб. Фактично мова йде про перетворення призначення системи в дії [1, с. 29]. Тож заходи антикорупційного комплаєнсу можуть розглядатися як механізми перетворення господарського, освітнього, інформаційного й іншого призначення суб'єктів-систем (визначається корпоративними статутами, нормативними актами) в конкретну діяльність їх підрозділів, уповноважених на запобігання корупційним проявам.

Маємо зауважити, що системний аналіз заходів антикорупційного комплаєнсу особливо конструктивним вбачається у зв'язку з можливістю використання отриманої інформації для моделювання корупційних ризиків та корупційних процесів. Моделлю вважається спеціально створений для зручності дослідження та вирішення проблеми матеріальний чи абстрактний об'єкт з потрібним ступенем подібності до модельованого об'єкта, адекватний цілям дослідження [3, с. 55]. Моделювання дозволяє наочно показати, як функціонує система, які процеси відбуваються в системі, як зробити, щоб система працювала найефективніше тощо. У моделюванні заходів антикорупційного комплаєнсу вбачається прийнятним використання SADT-технології (Structured Analysis and DesignTechnique) – методології структурного аналізу й проектування складних організаційних і технічних систем, яку ми раніше вже використовували у розробці моделей злочинності та діяльності з її запобігання [2].

Саме так, на наш погляд, можна обґрунтувати доцільність системного підходу у дослідженні корупції та окреслити засади системного аналізу заходів антикорупційного комплаєнсу. Результати застосування цієї методики на практиці стануть суб'єктам приватної сфери у нагоді задля виявлення корупційних ризиків та ситуацій конфлікту інтересів, сприятимуть запобіжній діяльності правоохоронців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лямець В. І., Тевяшев В. І. Системний аналіз. Вступний курс: навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб. та допов. Харків : ХНУРЕ, 2004. 448 с.

2. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу запобігання злочинності в Україні. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 155–161.

3. Сорока К. О. Основи теорії систем і системного аналізу : навч. посіб. Вид. 2-ге. Харків : ФОП Тимченко, 2005. 288 с.

Орловська Н. А.,
доктор юридичних наук, професор, начальник кафедри кримінального права та процесу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ

В емоційному сприйнятті корупція в приватному секторі (бізнес – бізнес, бізнес – приватна особа, держава – приватна особа) вважається більш допустимою («вибачальною»), оскільки вона «створює простір комфорту та безпеки» для учасників взаємин. Однак бізнес-середовище є не лише об'єктом, а й суб'єктом впливу на суспільство та публічну сферу. Відповідно, корупція у приватному секторі не тільки заважає формуванню легальних взаємин у суспільстві, а й спотворює державні інституції.

Більше того, у кризових ситуаціях саме приватний сектор може продукувати загрози національного значення. Яскравим прикладом цього стала «коронокриза», що сприяла «стимулюючим виплатам» для активізації процесів, які уповільнилися через брак персоналу або закриття державних установ; підробленню документів для отримання державної допомоги в рамках механізмів боротьби з пандемією; обходу вимог до сертифікації певної продукції [1]. Особливим проявом стало незаконне вивезення товарів медичного призначення, що перевищило за обсягами переміщення через кордон цигарок. Так, лише 13 березня в аеропорту «Бориспіль» було вилучено 1,5 т (!) медичних масок [2]. Зрозуміло, що в умовах запроваджених обмежень на вивезення з України такої номенклатури товарів подібна оборудка не могла бути підготовлена без «корупційного супроводу».

Через масштабність та чутливість сфери, у якій вчиняються відповідні правопорушення, це перетворилося в реальну загрозу національній безпеці.

Таким чином, корупція в приватному секторі не поступається за суспільною небезпечністю корупції в публічному секторі. При цьому, з огляду на євроінтеграційні прагнення України, роль держави в управлінні суспільними процесами має бути переглянута у бік збільшення можливостей недержавних суб'єктів. Це потягне й збільшення обсягів та негативного соціального впливу корупції у приватному секторі.

Фахова література щодо протидії корупції в Україні та світі являє собою масштабний корпус текстів, які піддають аналізу численні онтологічні, гносеологічні, аксіологічні та праксеологічні складові проблематики. Увага нормотворців на міжнародному, регіональному, національному, місцевому рівнях, юридичних осіб, які приймають власні антикорупційні програми, зосереджена на намаганні запобігти або, принаймні, швидко відреагувати на прояви корупції. Але ефективність протидії корупції в Україні від цього не збільшується. Протидія корупції в приватному секторі не є виключенням, що додатково ускладнюється високою латентністю зазначених правопорушень, небажанням учасників взаємин звертатися до правоохоронних органів, тим більше, що бажаність отриманої послуги нівелює незаконність її отримання; дискредитацією антикорупційних органів, які часто стають фігурантами політичних скандалів.

Загалом прояви корупції, незалежно від виду та правової форми, є суто раціональною поведінкою, яка може бути описана через закономірності, що включають ступінь очікуваної вигоди, ризик бути викритим та можливість уникнути заходів впливу. При цьому не потрібно демонізувати «того, хто отримує», адже корупційні взаємини вигідні обом сторонам. Тому інша сторона – «той, хто дає» – також діє раціонально, зважуючи переваги та ризики.

Можна згадати відомий вираз І. Бентама: «Зиск від злочину – це сила, яка змушує людину його вчинити. Тяжкість покарання – це сила, яка стримує її від цього. Якщо перша сила переважає другу, злочин буде вчинено; якщо навпаки – злочин вчинено не буде».Зазначений підхід у 1960-х рр. XX ст. було оформлено в економічну теорію злочинів та покарань (Г. Беккер «Злочин та покарання: економічний підхід», Т. Шеллінг «Економічний аналіз і організована злочинність», їх послідовники). Фахівцями було розроблено математичний апарат, який, на їх думку, дозволяє не лише пояснити злочинну, у тому числі корупційну, поведінку, а й спрогнозувати її з урахуванням різних соціальних факторів, зокрема, динаміки кримінального законодавства.

З огляду на це було запропоновано низку стратегічних напрямів протидії корупції, зокрема, підвищення ступеню репресивності кримінального законодавства (розширення обсягів кримінально-правової заборони, збільшення суворості санкцій, відмова від кримінально-правового заохочення тощо), звуження сприятливого підґрунтя розвитку корупційних взаємин (легалізація певних сфер діяльності, зменшення обсягу дискреційних повноважень органів влади тощо) [3, с.93, 95].

У контекстізбільшення суворості санкційпропонуються різноманітні майнові заходи впливу (штрафи, конфіскація майна, спеціальна конфіскація), які можуть розглядатися як реальні втрати від корупційних дій. Сучасні економісти висловлюють думку, що висока ймовірність бути викритим скорочує обсяги корупційних послуг, але збільшує розмір неправомірної вигоди. Навпаки, залежність покарання відрозміру неправомірної вигоди скорочує розмір останньої, але збільшує кількістьзлочинів [4, с.22–23].

З огляду на те, що останні 5 років в Україні репресивна складова у протидії корупції значно посилилася, а офіційна позиція держави полягає у безкомпромісному ставленню до корупціонерів, можна припустити збільшення розміру неправомірної вигоди, що б мало «примирити» правопорушника із потенційним ризиком бути викритим на фоні зменшення кількості фактів корупційної поведінки. З відкритих джерел відомо, що за середнім розміром неправомірної вигоди Україна посідає друге місце за РФ на пострадянському просторі. Так, у 2014 р. цей показник склав біля 30 тис грн., а у 2015 р. – вже 40 тис. грн. [5], у 2017 р. – трохи більше 41 300 грн. У лютому 2020 р. вітчизняні журналісти зазначили, що середня сума неправомірної вигоди за останні роки – 108 000 грн. При цьому «вилка корупції» в країні – від 460 млн. грн. до 1900 грн. Однак зафіксовані випадки надання неправомірної вигоди у розмірі понад 1 млн. грн. становлять біля 10%, мільйон доларів і більше – майже унікальна історія [6]. Наприклад, 12 червня 2020 р. в автомобілі заступника начальника ДПС м. Київ було виявлено 6 млн. дол., які призначалися як неправомірна вигода працівникам НАБУ [7].

Зрозуміло, що наведені дані стосуються не лише корупції в приватному секторі. Крім того, залишається за дужками фактор селективності кримінальної репресії, внаслідок чого до кримінальної відповідальності досить рідко притягаються особи, корупційна поведінка яких шокує масштабами (принаймні, не більше 10% випадків). Однак в цілому можна сформувати уявлення про «результативність» протидії корупції в Україні на сучасному етапі.

Створення дієвих та реальних превентивних механізмів в усіх суспільних сферах неможливе без залучення різноманітних інститутів громадянського суспільства. Але держава на сьогодні обмежується декларативними заявами про ключову роль, яку відіграє громадянське суспільство, що зводить роль його інститутів до просвітницької діяльності, комунікації з органами держаної влади, місцевого самоврядування та правоохорон-

цями тощо. Найбільш ефективним видом участі громадських організацій в антикорупційній діяльностівважається сприяння розслідуванням проявів корупції.

Однак, на наш погляд, щодо корупції в приватному секторі цього не просто недостатньо, антикорупційний потенціал інститутів громадянського суспільства належним чином не підкріплений ані функціонально, ані організаційно і тримається на ентузіазмі окремих його представників. Вбачається, що концептуальним підґрунтям розширення актуальних можливостей інститутів громадянського суспільства у протидії корупції в приватному секторі є аутсорсинг як перспективна модель взаємодії держави та недержавних структур, у рамках якої держава може делегувати виконання певних сервісів приватним структурам, обраним на конкурсній основі. В якості позитивного прикладу такого аутсорсингу є запровадження в Україні інституту приватних виконавців[8].

Чи можна вважати протидію корупції у приватному секторі тим державним повноваженням, що може бути передане на аутсорсинг? Вбачається, що у стандартному розумінні – ні, адже це сфера правоохоронної діяльності, яка не може бути передана недержавним суб'єктам. Але щодо протидії корупції у приватному секторі вбачається доцільним акцентувати увагу на приватній детективній діяльності – специфічному різновиді участі громадянського суспільства у протидії делінквентності. Так, на думку О. М. Джужи, висловленої у відгуку офіційного опонента на дисертацію С. О. Бичіна, функціонування приватних детективів, детективних агентств та їх об'єднань значно підвищує відповідальність державної правоохоронної системи за своєчасне і високопрофесійне реагування на потреби громадян і суспільства.

Вбачається, що при реалізації завдань та функцій держави остання може застосовувати сучасні форми і методи державного управління, у тому числі надавати можливість спеціалізованим приватним структурам брати активну участь в протидії корупції, у першу чергу, в приватному секторі. На нашу думку, суб'єкти приватної детективної діяльності, за умови належного унормування здійснення ними оперативно-розшукової діяльності та участі у досудовому слідстві, здатні суттєво підвищити ефективність протидії корупції, адже є менш завантаженими та заангажованими порівняно з правоохоронними органами. Крім того, те, що вони є інститутом громадянського суспільства, потенційно підвищує довіру суспільства до них та готовність до співпраці у протидії проявам корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мрчела М. Корупційні ризики та корисні посилання на правові норми в контексті COVID-19 / Greco(2020)4, Страсбург, 15 квітня 2020 року. 6 с. URL: www.coe.int/greco.

2. Дані з екрану. URL: https://zaxid.net/kontrabanda_tag51192.

3. Див., наприклад: Киреев Н. В. Моделирование преступного поведения в экономической теории. *Вестник Нижегородской академии МВД РФ*. 2013. №21. С. 91–95.

4. П'ясецька-Устич С. В. Теоретичні аспекти аналізу корупції як системного явища в сучасній українській економіці. *Причорноморські економічні студії.* 2018. Вип. 28–1. С. 19–26.

5. Середній розмір хабара чиновників виріс за минулий рік на 10 тисяч гривень. URL: https://dt.ua/UKRAINE/seredniy-rozmir-habara-chinovnikiv-virisza-minuliy-rik-na-10-tisyach-griven-204719_.html.

6. Українська корупція в цифрах: $5 млн. для хабара – не межа. Рейтинг хабарництва. URL: https://ua-news.liga.net/politics/articles/ukrainska-koruptsiya-v-tsifrah-5-mln-dlya-habara---ne-meja-reyting-habarnitstva.

7. Итоги дня 13 июня. URL: https://telegraf.com.ua/ukraina/obshhestvo/5500031-itogi-dnya-13-iyunya-koronavirus-rekordnaya-vzyatka-i-otmena-probnogo-vno.html/4.

8. Продан М. Государство на аутсорсинге: опыт США и регулирование в Украине. URL: https://blog.liga.net/user/mprodan/article/36252.

Петров С. Г.,
кандидат юридичних наук, співробітник Служби безпеки України

КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З РОЗБУДОВОЮ СИСТЕМИ ОБІГУ ДЕРЖАВНИХ ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Корупційні прояви в Україні виявляються у різних сферах діяльності. З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій і їх інтенсивним впровадженням у діяльність органів державної влади набувають поширення корупційні правопорушення при закупівлі вартісного обладнання та програмного забезпечення (далі – ПЗ) за бюджетні кошти.

Нерідко саме представники приватного сектора стають ініціаторами корупційних правопорушень, наприклад при здійсненні закупівель телекомунікаційного обладнання і ПЗ для потреб створення, обробки, зберігання тощо державних електронних інформаційних ресурсів (далі – ДЕІР). Приміром, використовується механізм завищення вартості виконання робіт із метою заволодіння державними коштами під час впровадження та супроводження функціонування ДЕІР. На відповідні проблеми як теоретичного, так і практичного характеру звертали увагу і науковці у контексті відповідальності суб'єктів господарювання та їх службових осіб за корупційні правопорушення [1].

Подекуди відсутність належного і ефективного державного контролю за станом упровадження та функціонування ДЕІР призводить до створення корупційних механізмів використання електронних інформаційних систем та ПЗ. Такі системи і ПЗ належать їх розробникам (комерційним структурам) на правах об'єктів інтелектуальної власності, за їх використання органи державної влади сплачують за рахунок бюджетних коштів. У тих випадках, коли майнові права на ПЗ не передаються у державну власність з вихідним кодом, створюються передумови й для несанкціонованого втручання в роботу відповідних інформаційних систем та порушення цілісності інформації, наприклад для здійснення успішних кібератак.

Зокрема, органи СБ України виявили протиправну діяльність службових осіб Державного центру кіберзахисту Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України та посадових осіб суб'єктів підприємницької діяльності, причетних до розтрати бюджетних коштів під час здійснення публічних закупівель.

Зокрема, службовими особами Державного центру кіберзахисту (ДЦКЗ) Держспецзв'язку та іншими посадовими особами суб'єктів підприємницької діяльності за підтримки представників Cisco в Україні та керівництва Ради національної безпеки і оборони України організовано протиправну схему по розтраті бюджетних коштів в особливо великих розмірах. Протягом 2017–2019 років службовими особами ДЦКЗ Держспецзв'язку проведено низку конкурсних закупівель за результатами, яких підписано договори з ДП «Державний центр інформаційної безпеки», ТОВ «Спеціальні телекомунікаційні рішення», ТОВ «Інформаційні технології та інформаційна безпека», ТОВ «Айті-Со-

люшнс», ТОВ «Есай Біс», ТОВ Фірма «ВалТек», ТОВ «Ньютест Україна», ТОВ «Грін Нетворкс», ТОВ «Ай Ай Ті Трейдінг». 30.10.2017 року ДЦКЗ Держспецзв'язку укладено договір з Державним підприємством «Державний центр інформаційної безпеки» на закупівлю «спеціального програмного забезпечення терміналу мобільного зв'язку для шифрованого обміну даними, що циркулюють в межах мобільного зв'язку та має бути реалізовано у вигляді додатку…» в кількості 1 шт. загальною вартістю 1,1 млн. грн. Посадові особи ДП «ДЦІБ» того ж дня, 30.10.2017 року за результатами проведення конкурсної закупівлі № UA-2017-11-07-000231-c уклали Договір № ДП30/10 з підприємством ПП «Альфа Ком» на закупівлю спеціального програмного забезпечення терміналу мобільного зв'язку вартістю 1 142 729,59 грн. В ході досудового розслідування, з'ясовано, що директор вищевказаного СПД не має відношення до фінансово-господарської діяльності підприємства, а фактично керують діяльністю ПП «Альфа Ком» службові особи ДЦКЗ Держспецзв'язку. Зобов'язань ПП «Альфа Ком» перед ДП «ДЦІБ» не виконало, спеціальне програмне забезпечення не поставлено, при цьому акти виконаних робіт між ДЦКЗ Держспецзв'язку та ДП «ДЦІБ» підписано. За результатом виконання зазначеного договору, посадові особи ДЦК Держспецзв'язку у змові з посадовими особами ДП «ДЦІБ» безпідставно перерахували, а у подальшому привласнили 1,1 млн. грн. бюджетних коштів [2].

Зазначимо, що теоретично можна допускати недостатнє матеріальне забезпечення співробітників Держспецзв'язку України як передумову до подібних протиправних дій. Однак у сучасний період, коли держава перебуває у фактичному стані війни з РФ, жодних виправдань для подібних протиправних дій не може бути.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Марущак А. І. Відповідальність суб'єктів господарювання та їх службових осіб за корупційні правопорушення (науково-практичний коментар законів України, спрямованих на запобігання та протидію корупції) (частина 1). *Бизнес и безопасность*. 2010. №1 (75). С. 14–18.

2. Ухвала Печерського районного суду міста Києва № 84757146 від 26.09.2019. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/84757146.

Сидоренко А. С.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного, екологічного та трудового права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, старший науковий співробітник Лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ОКРЕМІ ВИПАДКИ КОРУПЦІЇ В СФЕРІ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Розвиток приватного сектору є невід'ємною складовою розвитку та укріплення економіки та країни в цілому. Але, негативним чинником, який уповільнює такий розвиток, в першу чергу, є таке негативне явище, яке має вплив на всі сфери суспільного життя як корупція.

Дана проблема є досить актуальною і в трудових правовідносинах, що має свій прояв як при прийнятті особи на роботу, так і при зміні умов праці та припиненні трудового договору. В трудовому праві загально правовим є принцип рівності сторін трудових правовідносин, де визначальною є позиція про те, що кожному праву працівника кореспондує обов'язок роботодавця і навпаки. Але, ми ж розуміємо, що власник або уповноважений ним орган в будь-якому разі перебуває в більш привілейованому становищі ніж найманий працівник. Відповідно до чинного Кодексу законів про працю України роботодавець наділений правами і обов'язками, що стосуються організації робочого процесу, підбору кадрів, забезпечення належними і здоровими умовами праці, виплатою заробітної плати, представленням працівників до заохочень, накладенням дисциплінарних стягнень, притягненням до матеріальної відповідальності тощо.

На наше переконання, найбільш поширеними випадками прояву корупції в приватному секторі в сфері трудових правовідносин є:

– хабар за працевлаштування;
– фіктивне працевлаштування;

– пріоритет при прийнятті на роботу;

– незаконне відрахування із заробітної плати працівника, або безпідставне підвищення оплати праці окремим працівникам;

– «тіньова» зайнятість населення.

Коротко охарактеризуємо кожен вищевказаний випадок.

Так, хабар за працевлаштування є досить розповсюдженим у наш час, оскільки з ситуацією, що склалася нині в нашій країні рівень безробіття значно зріс як і кількість осіб, які бажають працевлаштуватися на офіційну роботу та отримати весь пакет соціальних послуг. Особливістю такого виду корупції є те, що по-перше, хабар (як правило у грошовому еквіваленті) може вимагати як майбутній роботодавець, або ж пропонувати сама особа, яка має намір працевлаштуватися на роботу.

Наступним випадком є фіктивне працевлаштування, яке як правило виявляється у випадках: влаштування на роботу без виконання трудових обов'язків; перед відбуттям у соціальну відпустку в зв'язку з вагітністю та пологами; коли необхідно отримати стаж роботи для працевлаштування, в подальшому, на більш престижну роботу; для нерозривного страхового стажу; працевлаштування перед виходом на пенсію; працевлаштування для отримання довідки про доходи тощо.

Що стосується пріоритету при прийнятті на роботу, то він полягає у діях роботодавця по працевлаштуванню на роботу особи, яка в майбутньому якимось чином може впливати, наприклад, на бізнес компанії завдяки своїм родинним зв'язкам, при прийнятті рішень державними органами та органами місцевого самоврядування, при участі у різного роду тендерах, або наданні тих чи інших дозволів на роботу, чи оформленні різного роду документів для отримання вигоди з боку роботодавця.

Наступним є незаконне відрахування із заробітної плати найманого працівника або безпідставне підвищення заробітної плати окремим працівникам. Характеризуючи цей випадок, слід звернути увагу на те, що чинний Кодекс законів про працю України та Закон України «Про оплату праці» визначає розмір та порядок відрахувань із заробітної плати працівників, які не можуть перевищувати двадцяти та п'ятдесяти відсотків за виконавчими документами. Останнім часом, досить популярним видом стягнення, у приватному секторі, є введення різного роду штрафів за дії працівників в яких роботодавець, начебто вбачає порушення правил внутрішнього розпорядку підприємства, і проводить відрахування із заробітної плати. Теж саме стосується безпідставного підвищення розміру заробітної плати родичам та близьким особам роботодавця, які працюють у юридичної чи фізичної особи.

Останнім, на що хотілося б звернути увагу, це розповсюдженість в нашій країні такого негативного явища як «тіньова» зайнятість, тобто прийняття на роботу без офіційного оформлення трудового договору. Особливістю такої зайнятості є втрата з боку держави частини податків, які повинні сплачувати як працівники так і роботодавці при виникнення трудових правовідносин. Для роботодавця, в даному випадку, позитивним є те, що він окрім несплати податків, самостійно визначає розмір заробітної плати (так звана заробітна плата «в конверті»), режим робочого часу, часу відпочинку тощо. У свою чергу, при виявленні такого факту роботодавці несуть відповідальність передбачену статтею 265 Кодексу законів про працю України.

З огляду на вищесказане, можемо прийти до висновку, що недотримання законодавства про працю обумовлено, в першу чергу, недосконалістю чинних норм та невідповідністю останніх економічним і суспільним відносинам, що склалися в умовах сьогодення. Корупційні складові у діях як роботодавців так і працівників приватного сектору призводить до порушень у сфері праці. Тому, на наше переконання, удосконалення антикорупційних механізмі боротьби з корупцією повинні бути направлені і бік приватного сектору, а особливо у питаннях регулювання трудових правовідносин.

Сметаніна Н. В.,
кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УПОВНОВАЖЕНА ОСОБА З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ ТА ВИЯВЛЕННЯ КОРУПЦІЇ У СИСТЕМІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Основною причиною, яка зумовлює корупцію в приватному секторі, є фактичне зрощення бізнесу та влади, що призводить до використання політичного впливу для ведення бізнесу, незаконного лобіювання ухвалення законів та інших нормативно-правових актів тощо. Іншою причиною є те, що умови ведення бізнесу створюють підгрунтя для існування корупційної практики. Насамперед це недосконале та нестабільне законодавство, ухвалене, зокрема, внаслідок незаконного лобіювання певних бізнес-інтересів, ускладнені процедури регулювання підприємницької діяльності, корумпо-

вані контролюючі органи та судова система. Заходи щодо переслідування за корупційні правопорушення є неефективними через поширеність корупції в правоохоронній та судовій системах. Це призвело до системності корупції, внаслідок чого підприємці не мають можливості самостійно їй протидіяти, а також до формування толерантного ставлення до корупції серед представників бізнесу [1]. Але зусиллями міжнародних інституцій, держави і громадянського суспільства в Україні сформовано антикорупційну платформу і створено відповідну інфраструктуру, що умовно можна назвати антикорупційною системою [2, с. 254].

Важливою складовою існуючої антикорупційної системи є Уповноважена особа з питань запобігання та виявлення корупції. Так, відповідно до ЗУ «Про запобігання корупції» Уповноважений є посадовою особою юридичної особи, що призначається відповідно до законодавства про працю керівником юридичної особи або її учасниками (засновниками) у порядку, передбаченому ухваленою антикорупційною програмою. В юридичних особах, зазначених у частині другій статті 62 ЗУ «Про запобігання корупції», для реалізації антикорупційної програми призначається особа, відповідальна за реалізацію антикорупційної програми (Уповноважений), правовий статус якої визначається ЗУ «Про запобігання корупції» (статті 62, 64 ЗУ «Про запобігання корупції») [3]. У Типовому положенні про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції зазначено, зокрема, що до основних завдань уповноваженої особи належать: розроблення, організація та контроль за проведенням заходів щодо запобігання корупційним правопорушенням та правопорушенням, пов'язаним з корупцією; організація роботи з оцінки корупційних ризиків у діяльності відповідального суб'єкта, підготовки заходів щодо їх усунення, внесення керівнику такого відповідального суб'єкта відповідних пропозицій; здійснення заходів з виявлення конфлікту інтересів, сприяння його врегулюванню, інформування керівника відповідального суб'єкта та Національного агентства про виявлення конфлікту інтересів та заходи, вжиті для його врегулювання; здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства, у тому числі розгляд повідомлень про порушення вимог Закону, у тому числі на підвідомчих підприємствах, в установах та організаціях та інші. Уповноважена особа відповідно до покладених на неї завдань розробляє проєкти актів з питань запобігання та виявлення корупції відповідального суб'єкта; забезпечує підготовку антикорупційної програми відповідального суб'єкта, змін до неї, подання її на погодження та моніторинг її виконання; надає структурним підрозділам та їх працівникам методичну та консультаційну допомогу

з питань додержання законодавства щодо запобігання корупції та здійснює інші заходи [4]. Із 2015 року ЗУ «Про запобігання корупції» (стаття 64) встановлює лише загальні вимоги до посади Уповноваженого, зазначається лише про те, що «Уповноваженим може бути фізична особа, яка здатна за своїми діловими та моральними якостями, професійним рівнем, станом здоров'я виконувати відповідні обов'язки». До цього ж, у редакції статті 64 ЗУ «Про запобігання корупції» 2014 року зазначалось, що Уповноваженим може бути фізична особа, не молодша тридцяти років, яка має повну вищу економічну або юридичну освіту і яка здатна за своїми діловими та моральними якостями, професійним рівнем, станом здоров'я виконувати відповідні обов'язки [3].

На окрему увагу заслуговує вирішення питання організації Уповноваженим роботи внутрішніх каналів повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень вимог ЗУ «Про запобігання корупції», отримання та організацію розгляду повідомленої через такі канали інформації, а також питання співпраці з викривачами, забезпечення дотримання їхніх прав та гарантій захисту, передбачених ЗУ «Про запобігання корупції» [4].

На сучасному етапі розвитку антикорупційного законодавства у приватній сфері і впровадження комплаєнс-програм важливими завданнями залишаються, зокрема, пояснення, які механізми антикорупційної боротьби існують в принципі, і як вони працюють у компаніях; ознайомлення з міжнародним досвідом та українською практикою застосування законодавства; переконання тих, хто вважає, що успішно вести бізнес в Україні, не здійснюючи корупційних діянь, неможливо; демонстрація вигоди неухильного дотримання міжнародних антикорупційних стандартів, які є реальною альтернативою сумнівних «переваг» корупційної практики; допомога українським компаніям виконати вимоги розділу X Закону України «Про запобігання корупції», про необхідність розробки і впровадження антикорупційних програм [7]. Вважаємо також, що впровадження ефективних комплаєнс-програм і етичних програм в українських компаніях є найкращою можливістю запобігання корупції у приватній сфері і усунення проблем, а також захисту інтересів бізнесу [5, с. 268; 6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: Закон України від 14.10.2014 № 1699-VII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699–18/page.

2. Головкін Б. М. Механізм запобігання корупції. *Часопис Київського університету права*. 2018. №4. С. 254–260.

3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. №1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700–18#Text.

4. Про затвердження Типового положення про уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції: наказ Національного агенства з питань запобігання корупції №102/20 від 17.03.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0361-20#Text.

5. Сметаніна Н. В. Міжнародний досвід впровадження корпоративного комплаєнсу як засіб запобігання корупції у приватній сфері. *Ефективна система кримінальної юстиції як фактор сталого розвитку економіки* : матеріали III панел. дискусії Другого Харків. міжнар. юрид. форуму, м. Харків, 27 верес. 2018 р. Харків, 2018. С. 108–113.

6. Сметаніна Н. В., Попова Д. І. Значення впровадження комплаєнс-програм для зростання прозорості українського бізнесу. *Часопис Київського університету права.* 2018. №3. С. 266–269.

7. Антикорупційний комплаєнс у бізнесі: міжнародний досвід та українська практика. URL: http://ukrainepravo.com/events/conference/antikorupts-yniy-kompla-ns-u-b-znes-m-zhnarodniy-dosv-d-ta-ukra-nska-praktika.

Стрельцов Є. Л.,
доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України завідувач кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»

Герою України, академіку
Володимиру Володимировичу Сташису,
моєму вчителю присвячується

«НЕЗВИЧАЙНІ» ФОРМИ ПРОЯВУ КОРУПЦІЇ

Корупція сьогодні має свої прояви у всіх сферах соціальної дійсності, що передбачає її аналіз за різними напрямками. В юридичному середовищі традиційно досліджуються противоправні прояви таких діянь [1], але крім

таких, так би мовити, прямих проявів корупційних діянь, існують, на наш погляд, й інші, які «зовнішньо» не мають необхідних ознак таких діянь, але у дійсності їх можливо вважати «відверто» корупційними проявами з усім «набором» суспільно небезпечних наслідків. До таких «незвичайних» форм прояву корупції відносяться й так званні «картельні змови». Картельна змова (угода), у самому загальному розумінні цього поняття, – це неформальна угода учасників господарської діяльності в умовах ринкової економіки з метою реалізації або придбання товарів або надання послуг за певною, заздалегідь погодженою ціною [2]. Існує багато видів таких змов, зокрема: щодо умов продажу (але не цін); узгоджених розмірів знижок; щодо максимальних або мінімальних цін або змова щодо так званих єдиних цін; експортна або імпортна угода та ін. Такі картельні змови можуть існувати на загальносвітовому, на регіональному, на внутрідержавному рівні. Найбільш часто в сучасних умовах, тим більш в економіці країн, що розвиваються, це знаходить свої прояви при проведенні державних закупівль, тендерів щодо виконання певних видів робіт та ін. При цьому будь які картельні змови порушують один з основних принципів функціонування ринкової економіки – принцип вільної конкуренції, що надає (повинно надавати) учасникам такої змови певні різноманітні «переваги», тому що звільняє їх саме від необхідності реалізовувати об'єктивну конкурентоспроможну діяльність з метою свого економічного розвитку. В цілому, картельна змова – це так звана цінова змова заради підтримки «неринкових» цін на свою продукцію, що, як правило, приносить їх учасникам величезні прибутки і може тривати десятиліттями.

Безумовно, це дуже значні суспільно небезпечні діяння, але, як правило, на цьому етапі визначення негативності змісту картельного угод, їх соціальної шкідливості та протиправності все закінчується. Так, дуже багато країн, в тому числі і Україна [3], міжнародні співтовариства, включаючи й Європейський Союз, мають необхідні нормативно-правові акти та відповідну практику, які спрямовані на захист конкуренції та протидію картельним змовам, але, окрім цього, аналіз подальшої «реалізації» наслідків від таких угод не «проглядається».

В той же час, одним з таких напрямків, який безпосередньо пов'язаний з картельними змова, є корупція. Але зазвичай, і це потрібно підкреслити, такий зв'язок встановлюється тільки як відповідні прояви, які мають місце на тому чи іншому етапі реалізації такої змови, «супроводжують» її та ін., наприклад, для «прикриття» таких умов здійснення відповідної діяльності, для «погашення» конфліктів, в першу чергу, з представниками правоохоронних органів, які виникають під час виявлення та розслідування таких

угод і т.і. Відповідальність за такі суспільно небезпечні дії передбачена, наприклад, у: Конвенції ООН проти корупції, Конвенції ЄС про цивільно-правову відповідальність за корупцію та ін. Але крім таких, певною мірою, традиційних форм проявів корупції, якщо розуміти під корупцією (від лат. corrumpere – псувати) використання службовою особою своїх повноважень з метою особистих переваг, яке суперечить встановленим правовим положенням, то мова повинна йти про тих корупційних проявах, які, так би мовити, безпосередньо пов'язані з картельними змовами, з сутністю таких змов. Розуміють такий підхід і на міжнародному рівні. Так, декілька років тому Організація економічного співробітництва та розвитку[4], яка давно націлена на протидію корупції [5], свій спеціальний форум присвятила практиці «перетину» картельних змов і корупції [6]. В усякому разі, необхідно враховувати, що корупція як так зване «безсмертне явище», існує і тут.

Так, це дуже складна річ – встановлення, розслідування таких змов, винесення конкретних рішень по таких справах та ін. Тому ефективність такої протидії багато в чому залежить від наявності необхідного законодавства та кваліфікованої правової діяльності, які у своїй сукупності повинні якщо не організовувати реальну боротьбу з такими проявами, то хоча б «створювати» певне застереження під страхом кримінального покарання для кожного з учасників подібних дій. Багато в організації цього залежить від позиції конкретної держави, її керівництва, наявності так званої політичної волі. Тому положення значно ускладнюється, а порою суперечить встановленим вимогам, коли в організації таких змов бере участь держава, або навіть точніше – вища державна влада. Такі випадки існують зовсім реально, причому в новітній історії.

В зв'язку з цим звернемось до ще одного з видів картельних змов – так званій квотовій змові, при якій кожному учаснику такої змови виділяється (встановлюється) певна квота (частка) виробництва продукції (здійснення послуг), яка не може бути перевищена. Традиційно це робиться для того, що б виробляти таку кількість продукції (обсяг послуг), яка буде реалізована за заздалегідь погодженими, звичайно завищеними, цінами. Причому, такі умови є досить «жорстокими», тому у разі їх порушення учасник карається не тільки штрафом, що закріплюється у відповідній змові, а й відносно нього приймаються більш значні заходи, які можуть прямо впливати на економічні інтереси порушника. Тобто, в основі саме таких змов закріплюються умови, які напряму пов'язані не з необхідністю здійснювати реальну конкурентність між учасниками ринку, що повинно бути приводом щодо покращення якості продукції/

послуг та зниження їх вартості, допущення на ринок добросовісних виробників, а в таких змовах «відверто» закріплюється погоджений рівень ціни, який, у першу чергу, є вигідним для їх учасників. Квотова змова, особливо коли мова йде про високоліквідні товари, продукцію чи послуги, досить часто приносить надприбуток, який і виступає «життєздатним грунтом» для корупції.

Класичним прикладом картельної змови саме у квотовій формі виступає, з нашої точки зору, цьогорічні принципові домовленості Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК) щодо погодженого скорочення видобутку нафти і тим самим «утримання» цін на нафту, в першу чергу, на вигідному для них рівні. Не будемо аналізувати усі «технічні» обставини такої змови, які стосується багатьох її аспектів, в тому числі обсягу скорочення видобутку нафти, терміну скорочення, погодженого рівня підтримки певної ціни на один барель нафти (що, доречи, ніхто і не приховує), хоча, на нашу думку, заздалегідь погоджений рівень цін є безпосереднім підтвердженням такої змови членів, основною метою якої є контроль над світовими цінами на нафту [7]. Причому мова йде про існування такого картелю та здійснення прямих картельних згод саме у нафтогазовому секторі економіки, який є пріоритетним для усіх країн на найближчі кілька десятиліть. У зв'язку з цим виникає низка принципових питань, зокрема одне з них стосується одного з основних положень ринкової економіки, про що вище вказувалось, щодо обов'язковості вільної конкуренції та наявності, в той же час, офіційної міжнародної організації, діяльність якої прямо суперечить принциповим положенням ринкової економіки. Невже «насправді» і в ринковій економіці необхідно існування так званого «держплану», або невже і тут існує правило: quidquid valet? Однак це питання потребує свого відокремленого подальшого аналізу.

Повертаючись до феномену корупції, потрібно визначити, що такі дії створюють підстави для незаконного збагачення одних та штучне, зовсім необ'єктивне диференціювання населення у кожній країні (групах країн), що, в свою чергу, значно ускладнює реалізацію будь яких соціальних програм-намірів. Саме тому корупцію слід розглядати як одну з основних перешкод на шляху економічного, соціального та демократичного розвитку країни. Протидія корупції повинна бути серед пріоритетних напрямків політики влади, тому що її наслідками є, і це потрібно обов'язково враховувати, падіння довіри суспільства до демократичних інститутів, а також зростання незахищеності і нестабільності економічної системи. Кримінальне законодавство в таких умовах повинно нести свій «тягар»,

але цей напрямок не потрібно вважати головним. Антикорупційна політика в цілому – це науково обґрунтована, послідовна і системна діяльність інститутів держави і громадянського суспільства, пов'язана з профілактикою і скороченням негативного впливу корупції, а також з усуненням причин і умов, які сприяють її виникненню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Див., наприклад: Національна антикорупційна стратегія на 2011–2015 роки. Закон України «Про запобігання і протидію корупції». Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення»: Науково-практичний коментар. Відп. ред.: С. В. Ківалов, Є. Л. Стрельцов. Х.: Одісей, 2012. 368 с.; Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції». Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення»: Науково-практичний коментар / Відп. ред. С. В. Ківалов і Є. Л. Стрельцов. Х.: Одіссей, 2011. 344 с.; Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» /В. С. Ковальський, О. І. Миколенко, Є. Л. Стрельцов, О. І. Клименко. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 380 с.

2. Новак Анна. Картельна змова: для кого це добре, а для кого погано. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA012303.

3. Борьба с картельными сговорами. Вып. №5 (684). Защита экономической конкуренции. URL: https://pravo.ua/articles/borba-s-kartelnymi-sgovorami.

4. Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), (англ. Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD) – міжнародна економічна організація розвинутих країн, які визнають принципи представницької демократії та вільної торгівлі. Ця організація була створена у 1961 році і прийшла на заміну Організації європейського економічного співробітництва. Станом на 2018 р. до ОЕСР входять 37 держав світу.

5. Конвенція Організації економічного співробітництва і розвитку по боротьбі з підкупом іноземних посадових осіб при здійсненні міжнародних комерційних угод (Париж, 17 грудня 1997 р.)

6. OECD. [2014]/ Fighting Corruption and Promoting Competition. Executive Summary. Global Forum on Competition, 27–28 Feb. URL: http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DAF/COMP/GF(2014)12/FINAL&doclanguage=en.

7. Міжнародні економічні організації. ОПЕК (Організація країн – експортерів нафти). URL: https://sites.google.com/site/economorganizations/galuzevi-ekonomicni-organizaciie/opek-organizacia-kraien-eksporteriv-nafti.

Стрільців О. М.,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, уповноважений з антикорупційної діяльності Національної академії внутрішніх справ

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ РОЗГЛЯДУ ЮРИДИЧНИМИ ОСОБАМИ ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО КОРУПЦІЮ

Законом України від 17 жовтня 2019 р. «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції» [1] внесено низку змін та доповнень до Закону України «Про запобігання корупції» [2] в частині регламентації нового порядку розгляду повідомлень про корупцію в державних органах, органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування, юридичних особах публічного права та юридичних особах, зазначених у частині другій статті 62 Закону України «Про запобігання корупції» (далі – юридичні особи).

Зокрема, новелою таких змін стало запровадження нових засад та принципів організації роботи з повідомленнями про корупцію, визначено канали для отримання повідомлень та об'єкт повідомлень (факти корупційних правопорушень і правопорушень, пов'язаних з корупцією, а також інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» та відповідних антикорупційних програм Національного агентства з питань запобігання корупції й юридичної особи), встановлено порядок отримання, реєстрації, розгляду й обліку анонімних та неанонімних повідомлень про корупцію, а також реагування керівника юридичної особи на їх результати (наслідки).

Необхідно відмітити, що новий порядок розгляду повідомлень про корупцію, який набрав чинності з 1 січня 2020 р., суттєво відрізняється від порядку розгляду повідомлень та заяв, який регламентований Законом України «Про звернення громадян» [3] в частині термінів, суб'єктів, підстав, наслідків тощо. Як наслідок, на сьогодні утворилося два самостійних порядки розгляду повідомлень: перший, який стосується фактів корупційних правопорушень і правопорушень, пов'язаних з корупцією, а також інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» та відповідних антикорупційних програм Національного агентства з питань запобігання корупції й юридичної особи; другий – інших повідомлень, які визначені Законом України «Про звернення громадян» та стосуються статутної діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від

форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, заявою або клопотанням щодо реалізації громадянами своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушен [3].

Пройшло вже півроку, як діють нові положення Закону України «Про запобігання корупції», але на сьогодні залишається не вирішеним питання щодо регламентації його положень на рівні підзаконних актів, як це здійснено із Законом України «Про звернення громадян». Так, наказом МВС України від 10 жовтня 2004 р. №1177 затверджено Положення про порядок роботи зі зверненнями громадян і організації їх особистого прийому в системі Міністерства внутрішніх справ України [4], яким встановлюється єдиний порядок приймання, реєстрації, розгляду, узагальнення та аналізу звернень громадян в апараті МВС, закладах, установах і підприємствах, що належать до сфери управління МВС, а також визначає порядок контролю за його дотриманням.

Відсутність аналогічного наказу, який би врегульовував новели Закону України «Про запобігання корупції», негативно впливає на стан протидії корупції та сприяє витоку інформації про викривачів, порушення їх прав та інтересів.

Таким же чином на сьогодні настала нагайна потреба у розроблені та затверджені Міністерством юстиції України порядку, яким би врегульовувалось примання, реєстрація, розгляд, зберігання повідомлень про корупцію. Для прикладу, такий новий порядок повинен містити наступні розділи: 1) Загальні положення; 2) Засади та принципи організації роботи з повідомленнями про корупцію; 3) Внутрішні канали для отримання повідомлень про корупцію; 4) Порядок отримання письмових повідомлень, які надходять через офіційний веб-портал та електронними засобами зв'язку; 5) Порядок отримання повідомлень, які надходять через спеціальну телефонну лінію; 6) Порядок отримання повідомлень, що надходять поштою та під час особистого прийому викривача; 7) Облік та реєстрація повідомлень про корупцію; 8) Порядок попереднього розгляду повідомлень; 9) орядок розгляду анонімних повідомлень про корупцію; 10) Попередня перевірка інформації, що зазначена у неанонімному повідомлені про корупцію; 11) Порядок проведення внутрішньої (службової) перевірки або розслідування за повідомленнями про корупцію; 12) Зберігання та доступ до повідомлень про корупцію; 13) Контроль за дотриманням порядку перевірки повідомлень про корупцію; 14) Оскарження рішень, ухвалених за результатами розгляду повідомлень; 15) Відповідальність. Також у додатку до наказу повинні бути визначені зразки форм обліку, які утворюються під час роботи з повідомленнями про корупцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. №50. С. 356.

2. Про запобігання корупції: Закон України від 17 жовтня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №49. С. 3186.

3. Про звернення громадян: Закон України від 02 жовтня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №47. С. 256.

4. Положення про порядок роботи зі зверненнями громадян і організації їх особистого прийому в системі Міністерства внутрішніх справ України: затвер. наказом МВС України від 10 жовтня 2004 р. №1177. *Офіційний вісник України*. 2004. №43. С. 93. ст. 2853.

Таволжанський О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ ЯК ОСНОВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Слово «корупція» походить від латинського «corruptio», що означає «псування», «розбещення», тобто може розумітися як розбещення окремих посадових осіб державного апарату, як соціальна корозія, що роз'їдає державну владу і суспільство в цілому. Виникнення сучасних управлінських моделей розвитку суспільства чи окремої громади визначається потребою вирішення потенційних проблем, що виникають унаслідок диспропорції рівнів розвитку сегментів суспільства. Вивчення та розкриття змісту цих проблем має істотний вплив на реалізацію всіх наступних управлінських дій. «Цифрові» технології в секторі запобігання корупції – це основа реформування та потенційний приклад для всієї країни, яким чином потрібно використовувати переваги «цифрового» світу.

За словами Головкіна Б. М., структурними компонентами суспільної свідомості, що зазнають криміногенних деформацій, є суспільна психологія та суспільна ідеологія, а сферами, в яких найбільш поширені такі деформації, є політика, економіка, мораль, право, дозвілля і побут [1].

Відповідно до встановлених планів Міністерства цифрової трансформації 100% публічних послуг мають бути доступні громадянам онлайн до 2024 р.. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. №67-р, закріплює положення про те, що «при системному державному підході «цифрові» технології будуть значно стимулювати розвиток відкритого інформаційного суспільства як одного з істотних чинників розвитку демократії в країні, підвищення продуктивності, економічного зростання, а також підвищення якості життя громадян України» [2]. Як наголошують науковці різних сфер на сьогодні актуальним питанням в різних сферах життя людини є можливість застосування сучасних досягнень науково-технічного прогресу [3].

Доволі розповсюдженими проблемами функціонування сектору середнього та малого бізнесу як на державному так і на регіональному рівні є не прозора та незрозуміла процедура отримання дозвільних документів, надміру ускладнена та бюрократизована система подачі документів, неналежна поінформованість суб'єктів господарювання, а особливо новостворених підприємців щодо умов та способів ведення підприємницької діяльності. Перепоною зазначеної соціальної корозії є впровадження новітніх технологій, інноваційних розробок удосконалення виробництва, відкритість та публічність інформації щодо проектів та рішень місцевих органів влади, що регламентують підприємницьку діяльність [4].

Нагальною є потреба впровадження безконтактних адміністративних послуг, при яких виключено прямий контакт між заявником і чиновником, який надає довідку чи приймає якесь рішення. В Україні запроваджено низку електронних сервісів, зокрема: доступ до державних реєстрів, державна реєстрація актів цивільного стану, державні закупівлі та тендери, прийом громадян за допомогою відео зв'язку, інформаційні системи, електронний суд, повсякденне використання цифрового підпису, отримання відомостей про зареєстровані речові права на нерухоме майно, особистий кабінет водія, замовлення витягу з Державного земельного кадастру про земельну ділянку; замовлення витягу про нормативну грошову оцінку землі; отримання інформації про власників та користувачів земельних ділянок по всій території України та багато інших.

Використання наведених інноваційних технологій здатне перетворити державний сектор України, у тому числі такі напрямки, як освіта, медицина, соціальний захист, дозвільна система, транспорт, обслуговування тощо на вектор розвитку всього суспільства, використання та розвитку інноваційних технологій», що будуть трансформувати світ у наступні 5–10 років. Усі вони так чи інакше постануть новими завданнями та виклика-

ми перед суспільством, керівниками приватних т державних інституцій, фахівцями та професійними спільнотами. Питання лише в тому, щоб це сталося якомога раніше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності. Теорія і практика правознавства. Вип. 1 (5). 2014. URL: http://nauka.juracademy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/_1.pdf.

2. Головкін Б. М. Я-концепція особистості корисливого насильницького злочинця. *Проблеми законності*. 2010. Вип. 107. С. 143–153.

3. Новіков О. В. Деякі сучасні проблеми електронної освіти. *Інформаційні та інноваційні технології в забезпеченні й організації освітнього процесу* : тези доп. і наук. повідомл. учасників IX конф. шк. пед. майстерності Нац. юрид. ун-та ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. С. 33–34.

4. Таволжанський О. В. Питання визначення кіберзлочинності в умовах розбудови інформаційного суспільства. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. №45. С. 97–103.

Талалай Д. В.,
доктор юридичних наук, доцент, начальник наукової лабораторії №1 науково-організаційного центру Національна академія Служби безпеки України

Гончарук В. Л.,
старший науковий співробітник наукової лабораторії №1 науково-організаційного центру Національна академія Служби безпеки України

МІЖНАРОДНІ СЛІДЧІ ГРУПИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ТА ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Одними із проблемних питань сучасності є протидія корупції, яка сьогодні є одними із найпоширеніших правопорушень, як на території держави, так і на міжнародному рівні.

З розвитком суспільних відносини зазначене суспільно небезпечне явище стало невід'ємним атрибутом сучасної організованої злочинності як соціального і кримінально-правового феномену. Більше того, як фактор особливої небезпеки для охоронюваних законом прав і свобод людини та громадянина, спостерігається негативна тенденція до переходу національної злочинності у транснаціональну форму. Як наслідок, злочинні організації набули відносно нових ознак, зокрема, для них притаманним є економічна консолідація, наявність міжнародних зав'язків, достатньо великих фінансових ресурсів, а також можливостей саме корупційного впливу на політичну та бізнесову еліту різних регіонів світу тощо для реалізації злочинного намір.

В умовах сьогоднішніх кризових явищ в Україні, яким, на нашу думку, притаманний системний характер, корупційна складова дозволяє злочинним організаціям отримувати надприбутки, а в подальшому, використовувати їх для розширення своєї діяльності в середині країни та інші регіони світу.

Це та інше ставить перед фаховою спільнотою наукове завдання щодо вдосконалення вітчизняного кримінально-правового механізму протидії даному негативному явищу, як на національному, так і міжнародному рівні.

Існуюча система державних органів інституціонально спрямована на захист прав і свобод людини, а відтак гарантує дотримання законності і правопорядку в суспільстві. Саме тому держава зобов'язана в особі компетентних органів попереджати, запобігати, виявляти і припиняти корупційні кримінальні правопорушення, а також ефективно їх розслідувати та інші завдання кримінального та кримінального процесуального законодавства.

Ведучи мову про організовану злочинність, можливості якої, як правило, не обмежені кордонами однієї держави, слід зазначити, що жодна країна світу не в змозі самотужки протидіяти їй, не вдаючись до міжнародної співпраці. Саме тому, достатньо важливою ланкою у кримінально-правовому механізмі захисту є міжнародне співробітництво, ефективність використання якого досягається саме за рахунок належного правового регулювання. Відповідно, проблематика правової регламентації такого виду міждержавних відносин для протидії корупції та організованій злочинності набуває виняткового значення.

В Україні створена відповідна договірно-правова база багатостороннього та двостороннього співробітництва з більшістю потенційних партнерів близького та далекого зарубіжжя щодо забезпечення боротьби з корупцією та організованою злочинністю. На підставі проведеного аналізу слід констатувати, що форми такого співробітництва, як правило,

зводяться, до укладення міжнародних угод про правову допомогу в кримінальних та інших справах, конвенцій щодо боротьби з окремими видами злочинів міжнародного характеру; по-друге, до участь в міжнародних організаціях, для яких боротьба з корупцією та злочинністю є головним або ж одним з напрямів роботи.

Аналіз вітчизняної практики, зокрема досудового розслідування відповідних злочинів, дає можливість говорити про те, що така взаємодія є достатньо дієвим механізмом, однак серед проблемних аспектів його використання продовжують лишатися такі чинники, як: ускладнена процедура скерування міжнародних запитів до компетентних органів іноземних держав, надмірна тривалість і затягування строків їх виконання, а також відносна повнота та якість їх виконання.

Зазначений проблемний аспект практики спонукає врахувати позитивний зарубіжний досвід використання міждержавних сил та засобів. Аналіз міжнародної практики, з нашої точки зору, дозволяє розглядати можливість задіяння міждержавних спільних слідчих груп «JIT» (Joint Investigative Team), як один з перспективних напрямів для розвитку вітчизняної практики такого співробітництва, адже саме такий інструмент являє собою ефективний інструмент кооперації національних правоохоронних органів різних держав.

З точки зору міжнародного законодавства, це інструмент співробітництва між компетентними органами – суддями, прокурорами, слідчими, та правоохоронними органами двох або більше держав, створений на певний строк і для конкретної мети, для здійснення кримінального розслідування в одній або декількох залучених державах [1]. Резолюція Ради Європейського Союзу щодо Типової угоди про створення таких слідчих груп [2] є вихідним міжнародним нормативно-правовим документом, на основі якого сформовано окрему процедуру координації спільних розслідувань та судового переслідування, котрі проводяться одночасно в кількох країнах. Слід відзначити, що ця Резолюція досить чітко визначає, що у разі доцільності компетентні органи держави – члени ЄС можуть створювати такі групи спільно з відповідними органами інших країн, які не є членами ЄС, за умови наявності окремого відповідного міжнародного договору з ними.

Зазначена норма, на нашу думку, є ключовою, з точки зору потенційної можливості використання європейських інституцій у протидії корупції та організованій злочинності.

Більше того, достатньо очевидним є те, що такий вид співробітництва є дієвим інструментом для кримінального переслідування осіб на міжнародному рівні, причетних до транснаціональної організованої злочинної

діяльності та корупції, адже створює належні умови для залучення сил та засобів національних правоохоронних органів інших держав, виходячи з індивідуальних особливостей та складності кожної кримінальної справи, що розслідуються в кількох країнах.

Саме тому, опрацювання питання про укладення відповідних міжнародних угод з країнами-членами ЄС задля нормативного забезпечення такого виду співробітництва вітчизняних правоохоронних органів з компетентними органами інших держав є перспективним та доцільним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Joint Investigation Teams: Practical Guide. № 11501/16. URL: https://www.europol.europa.eu/publications-documents/jits-practical-guide.

2. Council Resolution on a model agreement for setting up a joint investigative team (JIT) (2017/C 18/01). Official Journal of the European Union. № C 18/1. 2017. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2017.018.01.0001.01.ENG&toc=OJ:C:2017:018:TOC.

Тімофєєва Л. Ю.,
кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінального права, науковий співробітник науково-дослідної частини Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Верховенство права, належне врядування, боротьба з корупцією, боротьба з різними формами транснаціональної організованої злочинності й тероризмом, сприяння сталому розвитку та ефективній багатосторонності є головними принципами для посилення відносин між Сторонами (ст. 3 Угоди про асоціацію).

Небезпека корупції також обумовлена впливом на інші злочини євроінтеграційного напрямку (тероризм, організовану злочинність, торгівлю людьми, незаконну міграцію тощо). За даними експертів комісії ООН з попередження злочинності та незаконного обігу наркотиків, терористи, як і організовані злочинці, є втягненими в корумповані опе-

рації з урядовими службовцями для власного виживання, оскільки вони залежать від контрабанди зброї, та ринку тіньових послуг, що вимагає змови чиновників.

Тому, протидія корупційним правопорушенням повинна носити системний характер. Але стратегія, за якою представники державного управління суттєво обмежуються в їх праві бути справедливо покараними, веде до тінізації відносин та росту позаінституційних послуг та кримінальних практик. Так, наприклад, є доцільним введення низки правообмежень для осіб, які вчинили корупційний злочин. Проте не в спосіб, який суперечить Загальній частині КК України [3, с. 28], Конституції України, а також іншим законам України. Разом з тим, прийняття низки антикорупційних законів такій системності не сприяє.

Зокрема, у Рішенні КСУ у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) ст. 368^2 Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 р. № 1-р/2019 обґрунтовується неконституційність ст. 368^2 КК («Незаконне збагачення») зокрема невідповідністю принципу презумпції невинуватості, закріпленого в ст. 62 Конституції, а також принципу юридичної визначеності.

Відповідно до п. 3 вищезазначеного Рішення КСУ дотримання вимоги ясності і недвозначності норм, які встановлюють кримінальну відповідальність, є особливо важливим з огляду на специфіку кримінального закону та наслідки притягнення до кримінальної відповідальності, адже притягнення до такого виду юридичної відповідальності пов'язане з можливими істотними обмеженнями прав і свобод людини. Так, ст. 368^2 КК передбачає, зокрема, застосування такого виду покарання, як позбавлення волі на певний строк. Крім того, до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину, передбаченого названою статтею КК, можуть бути застосовані, зокрема, такі запобіжні заходи, як домашній арешт та тримання під вартою, що пов'язані з обмеженням волі [1].

Крім того, протидіяти корупції стає все важче. І на те є багато причин. Одна з причин в тому, що для виявлення корупції та збирання доказової бази необхідно проаналізувати великий обсяг інформації, зокрема щодо майнового стану підозрюваного за певний проміжок часу (а може і за все життя), майновий стан його родини, доходи та витрати, нерухомість, пересування, зв'язки та ін. У сучасних умовах людина не в змозі аналізувати такий великий обсяг інформації, або не в змозі робити це в той короткий термін, в який це необхідно. Використання Big Data (прийняття рішень на

основі надвеликих обсягів інформації) [2, с. 52–58] та технологій «Інтернету речей» могли б допомогти людині.

Наприклад, обробка декларацій про майновий стан в короткий термін та з урахуванням багатьох факторів для аналізу одночасно співвідносячи дану інформацію з іншими джерелами (зокрема, за допомогою можливостей «you control») сприяла б своєчасному виявленню корупції, корупційних ризиків та відповідно сприяла б протидії та профілактиці корупції. Тобто «Інтернет речей» сприяв би державі виконувати її функцію щодо забезпечення власної безпеки та безпеки суспільства в цілому.

Разом з тим, у зв'язку з обробкою та доступністю великих даних, зокрема «великих приватних даних» з'являються інші проблеми, пов'язані з безпекою конкретної людини та її приватної інформації.

Наприклад, у сучасному Китаї діє система оприлюднення приватної інформації в публічному доступі, відповідно до якої формується «рейтинг людини» та враховується при прийнятті на роботу тощо. В Україні також (хоча і не офіційно) для окремих посад особа перевіряється, в тому числі через соціальні мережі та ЗМІ (наприклад для роботи в Антикорупційному суді). Звичайні користувачі інтернету вже зараз активно користуються програмами ідентифікації місця знаходження людини за допомогою мобільного телефону, програмами, які дозволяють переглядати контакти в мобільному телефоні іншої особи тощо. Все це порушує приватність. Але наскільки ми готові поступатись своєю свободою та приватністю в майбутньому заради безпеки держави.

Держава і зараз готова поступитися фундаментальними гуманістичними правами, свободою та безпекою своїх громадян, моральністю заради безпеки від певних злочинів, зокрема корупційних. Для попередження вчинення злочинів держава на рівні закону дозволяє відступити від абсолютних заборон посягань на власність, здоров'я та навіть життя людини, а також приватність. Держава обґрунтовує такі кроки відсутністю інших засобів для протидії вчиненню злочинів. Разом з тим, необхідно пам'ятати, що подібні відступи допускають з метою забезпечення прав і свобод людини, а не навпаки.

Якщо мова йде про використання технологій «Інтернету речей», то вони несуть в собі як позитивні моменти, пов'язані з забезпеченням безпеки держави, однак несуть в собі ризики не спроможності контролювати власне життя громадянами держави. Невідомо хто і з якою метою буде використовувати персональні дані, яким чином та за яких обставин вони будуть використані проти людей.

Наприклад, у якості доказів надається переписка у Фейсбуці (для створення акаунту не потрібний паспорт) та інших соціальних мережах, фотографії, інформація з акаунту тощо. Крім того, слід звертати увагу на технології створення відео, фотошопи та ін.

Технологічні можливості інтернету спрощують вчинення злочинів. Зокрема корупційні практики спрощуються можливістю оплати за корупційні послуги електронними грошами (біткоін, сатоши, ефіріум та ін.), соціальні мережі дають можливість реєструватися не під своїм ім'ям, спрощують механізм незаконних домовленостей.

Користуватись електронними грошима для осіб, які вчиняють злочини достатньо зручно та вигідно з багатьох причин. По-перше наразі вони не визнані національною валютою України, та відповідно, платежі не підлягають оподаткуванню; не затверджено процедуру їх виготовлення та легітимації, отже неможливо притягнути до кримінальної відповідальності за незаконне виготовлення таких грошей. По-друге, для третіх осіб неможливо персоналізувати особу, яка сплатила кошти. Проте рух транзакцій видно дуже добре.

Отже, необхідно знайти баланс між протидією корупції та забезпеченням свободи людини, зокрема права на приватність. Слід погодитись із вченими (М. В. Карчевський), які пропонують об'єднати доступи до реєстру судових рішень, та єдиного реєстру досудових розслідувань. Також необхідно використовувати можливості інформаційних технологій для протидії корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) ст. 368^2 Кримінального кодексу України. Справа № 1–135/2018(5846/17) від 26 лютого 2019 р. № 1-р/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710–19.

2. Карчевський В. М. Можливості Big Data та кримінально-правова комунікація. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю*: міжнародна науково-практична конференція (м. Івано-Франківськ, 9–10 грудня 2016 р.). С. 52–58.

3. Ніколенко Р. О. Кримінально-правова протидія зловживанню повноваженнями особами, які надають публічні послуги : дис. … к.ю.н. : 12.00.08; НУ ОЮА. Одеса, 2019. 205 с.

Ткачова О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

АНАЛІЗ ВИМОГ ДО АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Подолати корупцію в приватному секторі можливо лише шляхом комплексного розв'язання проблем, наявності політичної волі для розмежування бізнесу та влади, реалізації реформ у публічному секторі, зокрема адміністративної реформи (обмеживши насамперед можливості чиновників для зловживання владними повноваженнями), здійснення дерегуляції підприємництва, забезпечення вільної конкуренції та дії антимонопольних правил, проведення реформи судових та правоохоронних органів, зниження рівня корупції на публічній службі. З іншого боку, держава повинна налагодити партнерство з бізнесом, стимулюючи його до використання альтернативних корупційних моделей поведінки та надаючи йому в цьому всебічну підтримку [1]. Розпочата у 2014 р. антикорупційна реформа, створила інституційні засади для протидії корупції та її проявам. Зусиллями міжнародних інституцій, держави і громадянського суспільства в Україні сформовано антикорупційну платформу і створено відповідну інфраструктуру, що умовно можна назвати антикорупційною системою. Вона включає державну політику в цій сфері, законодавство, антикорупційні органи, офіси міжнародних антикорупційних організацій, громадські антикорупційні об'єднання, аналітичні центри, ради громадського контролю при центральних органах виконавчої влади, міжнародні програми (проєкти) у сфері запобігання та протидії корупції [2, с. 254].

Відповідно до статті 62 ЗУ «Про запобігання корупції» антикорупційною програмою юридичної особи є комплекс правил, стандартів і процедур щодо виявлення, протидії та запобігання корупції у діяльності юридичної особи. В обов'язковому порядку антикорупційна програма затверджується керівниками: 1) державних, комунальних підприємств, господарських товариств (у яких державна або комунальна частка перевищує 50 відсотків),

де середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує п'ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період перевищує сімдесят мільйонів гривень; 2) юридичних осіб, які є учасниками процедури закупівлі відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі», якщо вартість закупівлі товару (товарів), послуги (послуг), робіт дорівнює або перевищує 20 мільйонів гривень. Антикорупційна програма юридичних осіб може містити, зокрема, такі положення: сферу застосування та коло осіб, на які поширюються її положення; вичерпний перелік та опис антикорупційних заходів, стандартів, процедур та порядок їх виконання (застосування), зокрема порядок проведення періодичної оцінки корупційних ризиків у діяльності юридичної особи; норми професійної етики працівників юридичної особи; порядок здійснення належного нагляду, контролю та моніторингу за дотриманням антикорупційної програми у діяльності юридичної особи, а також оцінки результатів здійснення передбачених нею заходів; порядок вжиття заходів реагування щодо виявлених фактів корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, зокрема, інформування уповноважених державних органів, проведення внутрішніх розслідувань та інші (стаття 63) [3].

Структура антикорупційної програми юридичної особи (ст. 63 Закону) дещо відрізняється від структури антикорупційної програми органу державної влади чи органу місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 19 Закону). У зв'язку з цим, рішенням НАЗК від 02.03.2017 р. №75, зареєстрованим у Мін'юсті 09.03.2017 р. №326/30194, затверджено Типову антикорупційну програму юридичної особи, а рішенням від 22.09.2017 р. №743 – Методичні рекомендації щодо підготовки та реалізації антикорупційних програм юридичних осіб. Варто зазначити також, що сутність будь-якої антикорупційної програми полягає в ідентифікації корупційних ризиків та визначенні заходів щодо усунення (мінімізації) виявлених корупційних ризиків. В юридичних особах, щодо яких затвердження антикорупційних програм є обов'язковою вимогою, для реалізації антикорупційної програми призначається особа, відповідальна за реалізацію антикорупційної програми (Уповноважений), правовий статус якої визначається Законом. Доцільно зауважити, що антикорупційне законодавство визначає саме призначення особи на посаду Уповноваженого відповідно до законодавства про працю, а не покладання виконання обов'язків (визначення) на одного з працівників юридичної особи [4]. Уповноважений з антикоруп-

ційної програми юридичної особи бере участь у розробленні локального нормативного акта юридичної особи щодо її антикорупційної політики, стандартів етичної поведінки працівників, за потреби коригує посадові інструкції працівників, визначає ступені відповідальності, порядок їх застосування тощо [5].

На сучасному етапі розвитку антикорупційного законодавства у приватній сфері важливими завданнями залишаються, зокрема, пояснення, які механізми антикорупційної боротьби існують в принципі, і як вони працюють у компаніях; ознайомлення з міжнародним досвідом та українською практикою застосування законодавства; переконання тих, хто вважає, що успішно вести бізнес в Україні, не здійснюючи корупційних діянь, неможливо; демонстрація вигоди неухильного дотримання міжнародних антикорупційних стандартів, які є реальною альтернативою сумнівних «переваг» корупційної практики; допомога українським компаніям виконати вимоги розділу X Закону України «Про запобігання корупції», про необхідність розробки і впровадження антикорупційних програм [6, с. 112–113].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: Закон України від 14.10.2014 № 1699-VII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699–18/page.

2. Головкін Б. М. Механізм запобігання корупції. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 254–260.

3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700–18#Text.

4. Антикорупційні програми як складова системи запобігання і протидії корупції. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/antikorupciyni-programi-yak-skladova-sistemi-zapobigannya-i-protidiyi-korupciyi.html.

5. Антикорупційний працівник у штатному розписі підприємства/установи. URL: https://i.factor.ua/journals/ot/2018/november/issue-22/1/article-40811.html.

6. Сметаніна Н. В. Міжнародний досвід впровадження корпоративного комплаєнсу як засіб запобігання корупції у приватній сфері. *Ефективна система кримінальної юстиції як фактор сталого розвитку економіки* : матеріали III панел. дискусії Другого Харків. міжнар. юрид. форуму, м. Харків, 27 верес. 2018 р. Харків, 2018. С. 108–113.

Федоровська Н. В.,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем превентивної діяльності та запобігання корупції Національної академії внутрішніх справ

Пашковська М. В.,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем превентивної діяльності та запобігання корупції Національної академії внутрішніх справ

АНОНІМНІ ПОВІДОМЛЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Відповідно до статті 53 Закону України «Про запобігання корупції» розгляду підлягають повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону може бути здійснене працівником відповідного органу без зазначення авторства (анонімно).

Анонімне повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону підлягає розгляду, якщо наведена у ньому інформація стосується конкретної особи, містить фактичні дані, які можуть бути перевірені (підлягає перевірці у строк не більше 15 днів від дня його отримання). Якщо у вказаний строк перевірити інформацію, що міститься в повідомленні, неможливо, керівник відповідного органу або його заступник продовжують строк розгляду повідомлення до 30 днів від дня його отримання [1].

Інші письмові звернення без зазначення місця проживання, не підписані автором (авторами), а також такі, з яких неможливо встановити авторство, відповідно до частини першої статті 8 Закону України «Про звернення громадян» визнаються анонімними і розгляду не підлягають [2].

Надана інформація використовуватиметься як джерело для прийняття рішення щодо необхідності належного реагування відповідно до вимог закону.

У разі підтвердження викладеної у повідомленні інформації про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших

порушень Закону України «Про запобігання корупції» керівник відповідного органу вживає заходів щодо припинення виявленого порушення, усунення його наслідків та притягнення винних осіб до дисциплінарної відповідальності, а у випадках виявлення ознак кримінального або адміністративного правопорушення також інформує спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції до яких віднесено органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України та Національне агентство з питань запобігання корупції [1].

До інструментарію запобігання та протидії корупції можна віднести:

– розробка антикорупційних програм/планів для міністерств та відомств;

– залучення громадянського суспільства до процесів посилення прозорості;

– посилення незалежного моніторингу діяльності міністерств та відомств;

– процес самооцінки міністерств та відомств;

– розробка стандартів поведінки держслужбовців у взаємостосунках із представниками бізнесу;

– тренінги для державних службовців, у тому числі керівного рівня [3].

З січня 2020 р. законодавець заохочує викривачів та сприяє їм у повідомленні про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, усно та письмово, зокрема через спеціальні телефонні лінії, офіційні веб-сайти, засоби електронного зв'язку, шляхом звернення до засобів масової інформації, журналістів, громадських об'єднань, професійних спілок (ст. 53^1) [1].

Законодавчо закріплено поняття викривач – це фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання.

Новелою є право викривача на отримання інформації про стан та результати розгляду, перевірки та/або розслідування у зв'язку із здійсненим ним повідомленням про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» (ст. 53^6). Окрім того, керівник уповноваженого підрозділу

з питань запобігання та виявлення корупції визначає окрему особу, відповідальну за реалізацію повноважень із захисту викривачів. Слід зазначити, що у випадках повідомлення декількома викривачами різної інформації про один і той самий корупційний злочин, у тому числі інформації, що доповнює відповідні факти, розмір винагороди (становить 10 відсотків від грошового розміру предмета корупційного злочину або розміру завданих державі збитків від злочину після ухвалення обвинувального вироку суду) розподіляється у рівних частинах між такими викривачами (ст. 53^7).

За повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», поширення зазначеної у повідомленні інформації, незважаючи на можливе порушення таким повідомленням своїх службових, цивільних, трудових чи інших обов'язків або зобов'язань викривач не несе юридичної відповідальності (ст. 53^8) [1].

За статистичними даними Національного агентства з питань запобігання корупції за січень-лютий 2020 р. було зареєстровано 817 повідомлень, з них 382 (47%) від викривачів [4]. У ході розгляду повідомлень про порушення Закону України «Про запобігання корупції» доцільно використовувати Методичні рекомендації щодо організації роботи із повідомленнями про корупцію, внесеними викривачами, затв. рішенням НАЗК від 6 липня 2017 р. №286 [5].

23 червня відзначається Міжнародний день викривачів, покликаний нагадати про їх роль у протидії корупції на рівні держави та підкреслити важливість забезпечення їх належного захисту. Станом на червень 2020 р. Національне агентство з питань запобігання корупції здійснює супроводження 73 судових справ за участю викривачів [6].

Таким чином слід зазначити, що важливу роль у протидії корупції відіграють анонімні повідомлення викривачів як основний інструмент такої протидії, їх ефективна діяльність залежить від злагодженої взаємодії державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, науковців та практиків, а також спеціально уповноважених суб'єктів у даній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014. №1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700–18#n446.

2. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. №393/96-ВР 14.10.2014 №1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700–18#n446.

3. Інструменти протидії корупції. URL: http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=106528&schema=main.

4. Статистичні відомості про роботу НАЗК за лютий 2020 року. URL: https://nazk.gov.ua/uk/pro-nazk/plany-ta-zvity.

5. Методичні рекомендації щодо організації роботи із повідомленнями про корупцію, внесеними викривачами: затв. рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 06.07.2017 р. № 286 URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0286884–17.

6. НАЗК супроводжує 73 судові справи за участю викривачів. URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-suprovodzhuye-73-sudovi-spravy-za-uchastyu-vykryvachiv/.

Христич І. О.,
кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

СУЧАСНИЙ СТАН ПОШИРЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Корупція притаманна усім країнам світу, але головне що у різних обсягах. На жаль, за оцінками різних експертів світу ми відносимося до країни зі значним обсягом корупції, який заважає нормально функціонувати країні.

В рамках Національного антикорупційного опитування, проведеного Програмою сприяння громадській активності «Долучайся!» за підтримки USAID [1] 36,4% українців готові долучитися до різних форм організованої боротьби з корупцією. Розроблена для дослідження вибірка є репрезентативною для дорослого населення (віком 18 років і старше) України в цілому, а також для кожної області України. Дослідження проводились з липня по серпень 2018 р. за випадковою багатоступінчастою вибіркою з квотним відбором на останньому етапі. Обсяг вибірки складає 10 169 респондентів, теоретична похибка вибірки для України в цілому складає 1%. Більшість

переконана у тому, що корупція в українському суспільстві є поширеним явищем. Так, 65,5% респондентів вважають, що корупція дуже поширена, 21,2% – достатньо поширена, 9,2% – не надто поширена, і лише 1,1% вважають, що корупції в Україні немає взагалі. [1].

Загальнонаціональне дослідження, яке було проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 6 по 11 грудня 2019 р. в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей, продемонструвало, що громадяни вважають головними проблемами, що найбільше заважають розвитку України, корупцію (69%), війну на Донбасі (69%), засилля олігархів в економіці (31%), відсутність професіоналів у владі (25%) та міграцію, виїзд працездатного населення з країни (25%). Опитано 2018 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3% [2].

Це ще раз підкреслює висновок вчених, які склали коментований науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції», що, на жаль, Україна істотно не покращує свої показники щодо стану корупції. При цьому вони підкреслюють, що корупцію можна поділити на службову, політичну, побутову, ділову. З їх точки зору побутова, як ракова пухлина, поступово з'їдає суспільство. Ділова корупція виникає при взаємодії влади і бізнесу та пов'язана з господарською діяльністю фізичних та юридичних осіб. Підприємці скаржаться, що їм доводиться стикатися з численними здирниками, і найчастіше ухилитися від корупційної оборудки їм не вдається [3, с. 5].

Корупція у приватній сфері – це частина усієї корупції, яка існує в країні. Існують різні точки зору щодо виникнення і розповсюдження корупції у приватній сфері. Деякі вчені вважають, що корупція у приватній сфері є явищем відносно новим для України, адже у радянські часи підприємства, установи та організації були фактично продовженням державного апарату [4, с. 66]. Інші вчені вважають, що корупція не є новим феноменом. Як атрибутивне явище вона виникла одночасно з утворенням та розвитком владних і грошових взаємовідносин у суспільстві [5, с. 9]. Але усі вони сходяться на точці зору, що остання фінансова криза, що мала руйнівні наслідки для економік країн всього світу, довела важливість інститутів, які регулюють вільну підприємницьку діяльність і орієнтовані на державні та суспільні інтереси. Міжнародні фінансові організації ведуть активну боротьбу з ризиками виникнення корупційних проявів шляхом збільшення прозорості діяльності корпорацій і держави в країнах-членах цих організацій, а також забезпечують більшу відкритість їхньої діяльності [5, с. 15].

При цьому необхідно звернути увагу на те, що існують різні точки зору визначення корупції у приватній сфері. Так, проблема корупції в приватному секторі враховується у визначенні, що подається Міждисциплінарною групою з корупції Ради Європи: «Корупція – це хабарництво та будь-яка інша винагорода особі, якій доручено виконання певних обов'язків у державному або приватному секторі, що веде до порушень зобов'язань, покладених на неї за статусом державної посадової особи, приватного співробітника, незалежного агента, або іншого роду відносин з метою отримати будь-які незаконні вигоди для себе та інших» [6].

За даними кримінальної статистики у приватній сфері фіксується помірний рівень корупційних злочинів. В середньому на рік обліковується близько 680 злочинів, що складає приблизно 10% від загальної кількості зареєстрованих корупційних злочинів. За останні сім років (2013–2019 рр.) в Україні засуджено 379 осіб за вчинення корупційних злочинів у приватній сфері.

Станом на 2019 р. найбільша кількість облікованих корупційних злочинів у приватному секторі припадає на: зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365^2 КК України – 52%); на другому місці йде зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364^1 КК України – 29%). Третє місце посідають два склади злочинів – підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368^3 КК України – 7%) та підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368^4 КК України – 7%). Найменш поширеним є підкуп працівника підприємства, установи, організації (ст. 354 КК України – 5%).

Судячи з офіційної статистики, для приватної сфери характерні такі форми корупції як зловживання повноваженнями, хабарництво, комерційний підкуп, привласнення/розтрата майна. Водночас, на думку правоохоронців у бізнес-середовищі найчастіше мають місце «відкати» (46%), антиконкурентні узгоджені дії (змови) щодо утримання цін на певному рівні (38%), купівля комерційної інформації про конкурентів (37%), купівля-продаж інформації щодо тендерних пропозицій (34%), хабарі за працевлаштування (33%).

Наведені дані свідчать, що, на жаль, дані офіційної статистики не відображають в повній мірі обсяги корупції у приватній сфері, але на їх підставі, можна оцінити стан та результати протидії корупційним злочинам у цій сфері з боку правоохоронних органів. Можна передбачити, що латентність даних видів корупційних правопорушень є значною, про що

свідчать результати дослідження корупції у приватному секторі окремими дослідниками. А це має істотний вплив на економіку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кожна третя українка/ець готові долучитися до організованої протидії корупції. URL: https://dif.org.ua/article/kozhna-tretya-ukrainkaets-gotovi-doluchitisya-do-organizovanoi-protidii-koruptsii.

2. Бекешкіна І. Поки ми живі, нічого не вирішено остаточно! https://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-gromadska-dumka-naselennya-2019.

3. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» / В. С. Ковальський, О. І. Миколенко, Є. Л. Стрельцов, О. І. Клименко. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 380 с.

4. Новіков О. В. Сучасний стан та тенденції розвитку корупції у приватному секторі. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. №67. С. 65–71.

5. Волошенко А. В. Корупція: історичні витоки та сучасні прояви. *Актуальні проблеми економіки*. 2015 №3 (165). С. 8–16.

6. Civil Law Convention on Corruption (ETS No 174). Combating Corruption. *Anti-corruption instruments of the Council of Europe.* 2007. №3. P. 31–40.

Худолій Т. І.,
молодший науковий співробітник Лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

КОРУПЦІЙНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЯК НЕГАТИВНЕ ЯВИЩЕ В МЕДИЧНІЙ СФЕРІ

Тема протидії корупції в кожній цивілізованій державі є актуальною й гострою. Це болюче питання для влади в особі антикорупційних органів, адже таке негативне явище проникає не лише в державну сферу управління, а й у приватні правовідносини. За влучним висловлюванням єврокомісара із внутрішніх справ Сесілії Мальстрьом «… корупція підриває довіру до демократичних цінностей та осушує ресурси легальної економіки» [1].

Країни ЄС за останні декілька десятиліть здійснили ряд важливих заходів, спрямованих на розвиток прав пацієнтів і розробили відповідні європейські стандарти, які стали орієнтиром для реформи системи охорони здоров'я й дозволили досягти в її роботі значних змін на краще. Найбільш значними документами, які були розроблені в Європі, слід вважати два документи – «*Декларація про розвиток прав пацієнтів в Європі*» – прийнята на нараді ВООЗ в Амстердамі в 1994 р. і «*Європейська Хартія пацієнтів*» – прийнята на нараді великих організацій громадянського суспільства країн ЄС в Римі у листопаді 2002 р.

На жаль, Україну не обійшла стороною тривожна ситуація з рівнем корумпованості в медичній сфері. Насамперед, це пов'язано з деклараціями із сімейними лікарями про надання первинної медичної допомоги, захистом персональних даних пацієнтів та використанням коштів на створення електронного реєстру пацієнтів. Народні депутати та експерти постійно висловлюють стурбованість щодо незахищеності персональних даних в електронному реєстрі пацієнтів, їх медичних діагнозів. Підписання декларацій із сімейними лікарями в Україні здійснюють через 17 комерційних фірм, однак лише дві з них мають сертифікат захисту інформації, а решта не мають дозволів на збирання будь-яких баз даних [2].

Із метою отримання максимально об'єктивних даних з прав пацієнтів багатьма аналітичними центрами було розпочато моніторинг матеріалів великих центральних і регіональних ЗМІ, які були систематизовані відповідно до типів порушень і прив'язані до конкретних визначень прав пацієнтів з Європейської хартії прав пацієнтів. Індекси були розділені на чотири групи: дуже високий, високий, середній і низький рівень гостроти проблеми. У групу високого рівня гостроти проблеми (індекс оцінки 0,68–0,53) респондентами були включені такі проблеми, як недоступність багатьох необхідних медичних послуг (0,68), погані санітарно-гігієнічні умови лікарень (0,66), низька якість наданої медичної допомоги (0,59), а також *високий рівень корупції та хабарництва* (0,53).

Яскравим прикладом практичного прояву «корупційного елемента» є подвійна оплата праці лікарів приватних медичних установ. Національна служба здоров'я України деактивувала в електронній системі 10244 декларації про вибір лікаря, нібито підписаних жителями Ірпеня з комунальним підприємством «Ірпінський центр первинної медико-санітарної допомоги» Ірпінської міської ради. Про це повідомляє НСЗУ у Фейсбуці. У службі зазначили, що верифікацію даних в електронній системі здійснюють, щоб уникнути подвійної оплати, відключити облікові записи померлих тощо. Перевірку в Ірпені влаштували через звернення законного представника

дитини, який намагався оформити на неї декларацію і виявив, що вона вже заповнена в іншій установі – тобто, одразу двоє лікарів отримували заробітну плату за одного пацієнта. «У квітні 2019 р. було проведено верифікацію 16703 декларацій. За результатами звірки було встановлено, що 10244 декларації було подано з порушеннями Порядку, затвердженого наказом МОЗ № 503», про що весь час замовчувалося, – ідеться в повідомленні [3].

Що робить держава для зменшення рівня корупції в медичній сфері? Так як медична реформа ще триває, останнім часом, діяльність її спрямована на зменшення корупції у сфері медицини. Можна сміливо зазначити, що вона стала дуже активною та прогресивною. Наведемо тільки декілька нововведень:

– міжнародні закупівлі ліків, вакцин та медичних виробів (як ресурс протидії продажу препаратів за завищеними цінами);

– розпочалася розробка загальної для України електронної системи, в якій буде зібрана актуальна інформація про залишки всіх лікарських засобів та медичних виробів, які є в наявності (відкритий доступ до інформації про безкоштовні ліки);

– впровадження системи «Електронне здоров'я» (прозоре фінансування, звітність, статистика та захист персональних даних пацієнтів);

– медична реформа, за якою: Ви самі обираєте свого сімейного лікаря, терапевта, педіатра, підписуєте з ним декларацію, та отримуєте від нього безкоштовну допомогу, так як за Вас сплачує держава;

– поступовий перехід на систему страхової медицини.

Висновки. Важко уявити як приватний сектор самостійно може повністю подолати корупційну складову у своїй галузі. Для ефективного захисту «Ахіллесової п'яти» вітчизняної економіки держава повинна постійно поглиблювати контроль за діяльністю суб'єктів господарювання у відповідній сфері та ретельно перевіряти її на предмет відповідності європейським та українським стандартам з охорони прав пацієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Доповідь: рівень корупції в ЄС приголомшує. *BBC NEWS Україна.* URL: https://www.bbc.com/ukrainian/business/ 2014/02/140203_corruption_level_eu_ak.

2. Підписав декларацію – але не факт, що отримаєш первинну медичну допомогу. *Голос України*. *Газета Верховної Ради України*. URL: http://www.golos.com.ua/article/318228.

3. УКРАЇНА КРІЗЬ ПРИЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХАРТІЇ ПРАВ ПАЦІЄНТІВ: результати виконання в Україні другого етапу європейських дослі-

джень на відповідність стандартам ЄС з прав пацієнтів. Київ: Видавництво ТОВ «Дизайн і поліграфія», 2012. 158 с. URL: https://www.irf.ua/v_ukraini_ne_zabezpecheno_osnovopolozhnikh_prav_patsienta/files/ukr/programs/euro/patients_brochure.pdf.

Шевчук В. М.,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, заслужений юрист України

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ КОРУПЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Процес розбудови демократичної, соціальної та правової держави в Україні зумовлює необхідність подолання певних труднощів, пов'язаних із негативною тенденцією зростання рівня злочинності, характерною рисою якої є криміналізація економіки, влади й суспільства, набуття нею організованого та латентного характеру. Серед злочинів, які насьогодні є особливо небезпечними та досить поширеними, є кримінальні правопорушення корупційної спрямованості, що здійснюються представниками влади або особами публічного права, які тим самим дискредитують діяльність органів державної влади й управління, обмежують права громадян, підривають економіку української держави. Останнім часом такі корупційні кримінальні прояви набувають організованого та «масового» характеру, при цьому зростає «професіоналізація» і «спеціалізація» цієї злочинної діяльності та забезпечується досить високий рівень їх таємності і прихованості.

Вивчення та аналіз судово-слідчої практики, офіційної статистики свідчить про значну поширеність кримінальних правопорушень корупційної спрямованості в Україні, причому прослідкується тенденція їх зростання, не дивлячись на високу латентність таких злочиних проявів. Характерним для таких кримінальних правопорушень є їх «масовість», оскільки вони вчиняються та набувають значного поширення, як на побутовому рівні серед населення, так і серед посадовців різних рівней, а також серед по-

літиків, алігархів, «можновладців» і т.д. Більше того, вони вчиняються у різних сферах суспільних відносин: фінансово-кредитній, банківській і бюджетній системах держави, паливно-енергетичному, агропромисловому та оборонно-промисловому її комплексах, сферах освіти, охорони здоров'я й довкілля, земельних, транспортних й інших галузях [2, с. 158]. Вбачається, що значний ріст та поширеність таких корупційних кримінальних проявів багато в чому зумовлюється сучасними соціально-економічними і політичними проблемами у суспільстві, недосконалістю вітчизняного антикорупційного законодавства, неналежною організацією судової системи і правоохоронних органів, наявністю певних складнощів під час розслідування таких кримінальних правопорушень.

Одним із найбільш перспективних напрямів забезпечення протидії кримінальним правопорушеням корупційної спрямованості, на наш погляд, сьогодні набуває належне криміналістичне забезпечення боротьби із такими корупційними правопорушеннями, яке має комплексний характер та охоплює техніко-криміналістичний, тактико-організаційний і методико-криміналістичний напрями пошуків. Вбачається, що ці та інші важливі завдання можуть бути вирішені комплексно і системно, зокрема, шляхом удосконалення антикорупційного законодавства та розроблення теоретико-методологічних основ і науково-практичних рекомендацій розслідування таким злочиним корупційним правопорушеням [5, с. 3].

Серед напрямів криміналістичного забезпечення боротьби із такими кримінальними проявами найбільш дієвим є формування та удосконалення криміналістичної методики розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень, що потребує побудову і впровадження: а) комплексної криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості (корупційних злочинів і злочинів, пов'язаних з корупцією); б) ієрархічної системи ускладнених (родових, міжродових) і простих (видових, підвидових) методик розслідування [1, с. 92–93]. Усе це свідчить про важливість, своєчасність та необхідність наукового обгрунтування й розроблення криміналістичних рекомендацій протидії кримінальних правопорушень корупційної спрямованості і забезпечення подальшого їх впровадження у практичну діяльність має суттєво підвищити якості та ефективності процесу виявлення, розслідування і профілатики таких корупційних кримінальних правопорушень.

У цьому контексті першочерговим завданням, на наш поглял, постає нагальна потреба в уточнені та уніфікації поняття кримінальних правопорушень корупційної спрямованості і створення науково обгрунтованої кримінально-правової класифікації таких кримінальних правопорушень

(корупційних і кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією). Вбачається, що вирішення означених проблем дало б можливість внести необхідні зміни у чинне кримінальне законодавство України, а також дало б змогу сформувати криміналістичне розуміння кримінальних правопорушень корупційної спрямованості та відповідно побудувати криміналістичну класифікаціію розглядуваних проявів злочинів. У зв'язку із цим, правильно зазначається у літературі, це дозволить покращити якість антикорупційного законодавства в цілому, сформувати не лише чітку систему таких злочинів, а й однозначно вирішити питання про їх підслідність, а також підвищити ефективність та якість досудового розслідування та судового розгляду таких злочинів. Такий розподіл слугуватиме плідним фундаментом для побудови криміналістичної класифікації вказаних злочинів, розробка якої важлива з огляду на вирішення проблеми формування теоретичних основ і науково-практичних рекомендацій, присвячених криміналістичному забезпеченню розслідування злочинів корупційної спрямованості та побудови системи відповідних криміналістичних методик [2, с. 171].

Вивчення та узагальнення практики показує, що насьогодні більшість теоретичних і практичних аспектів розслідування таких таких кримінальних правопорушень залишаються недослідженими, зокрема такі, як криміналістична характеристика і кореляційні взаємозв'язки між її елементами, особливості виявлення ознак кримінальних правопорушень корупційної спрямованості, криміналистичні та організаційно-тактичні проблеми початку кримінального провадження, типові слідчі ситуації й алгоритми їх вирішення, організація і планування розслідування, тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, проблеми розробки та застосування тактичних операцій. Тому розроблення основ комплексної криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості в у сучасних умовах є актуальними і необхідними.

У дослідженні криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості поряд з аналізом слідчої та судової практики необхідно керуватися положеннями про криміналістичну характеристику таких кримінальних правопорушень, яка являє собою систему відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що відбиває закономірні зв'язки між ними і слугує побудові й перевірці слідчих версій у розслідуванні конкретних злочинних проявів. У практичному аспекті криміналістична характеристика злочинів сприяє правильному вибору слідчим (детективом, прокурором) найбільш оптимальних напрямків розслідування як в цілому, так і на окремих його етапах,

тобто розглядається як своєрідний орієнтир, на який потрібно рівнятися під час вирішення конкретних завдань, висування слідчих версій [1, с.156].

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень корупційної спрямованості виступає інформаційною основою побудови і формування оптимальної криміналістичної методики розслідування цього виду кримінальних правопорушень. В свою чергу криміналістична характеристика таких кримінальних правопорушень як системне утворення передбачає обов'язкове встановлення відносин між її елементами, які існують не ізольовано, а у нерозривному взаємозв'язку, тобто залежать один від одного і є основою для формування типових слідчих ситуацій та слідчих версій.

Одним із напрямків удосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості, на наш погляд, виступає виокремлення та дослідження типових слідчих ситуацій та слідчих версій таких злочинів. На нашу думку, найбільш оптимальними інформаційними джерелам типізації слідчих ситуацій розглядуваного злочину є джерело відомостей про факт кримінальних правопорушень корупційної спрямованості, спосіб вчинення кримінального правопорушення та наявність або відсутність відомостей про особу злочинця. Слідчі ситуації, що виникають на початку розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості, можна вирізнити такі: 1) факт кримінального правопорушеня корупційної спрямованості виявлено, підозрюваного затримано з речовими доказами «на гарячому» або незабаром після його вчинення; 2) факт кримінального правопорушеня корупційної спрямованості виявлено, але конкретна особа, запідозрена у його вчиненні, не не затримана, вона переховується від слідства. Успішне вирішення таких слідчих ситуацій передбачає проводення оптимального комплексу слідчих розшукових та негласних слідчих розшукових дій, тактичних комбінацій та операцій.

Окремого дослідження потребує розробка слідчих версій [3, с. 87–102] при розслідуванні таких кримінальних правопорушень. При цьому слід враховувати, що висуваються та перевіряються слідчі версії про: способи, місця вчинення кримінальних правопорушень; осіб, які вчинили це кримінальне правопорушеня; місця отримання грошових коштів або іших незаконних вигод тощо. При розслідуванні таких кримінальних правопорушень слідчі версії можуть висуватися: про способи, механізми і систему отримання незаконних вигод, спосіб їх передачі та ін.; про особу яка їх передавала або отримувала, посередників та ін.; про зв'язки передавача та отримувача незаконних вигод та ін.; про умови, що сприяли вчиненю такого кримінального правопорушеня та ін. Висуваються та перевіряються й інші слідчі версії.

Для перевірки слідчих ситуацій та вирішення слідчих ситуацій, що виникають на кожному із етапів розслідування (початковому, наступному, заключному) планується та проводиться оптимальний комплекс слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, тактичних комбінацій та операцій. Тому актуальними є дослідження проблем типових слідчих ситуацій й алгоритмів їх вирішення, організації та планування розслідування, тактики проведення окремих процесуальних і непроцесуальних дій і заходів, а також розробки та застосування тактико-криміналістичних комплексів [4, с. 332–350].

Таким чином, у сучасних умовах боротьби зі злочинністю актуальною та невідкладною постала проблема надійного криміналістичного забезпечення, розроблення й запровадження ефективного механізму протидії кримінальних правопорушень корупційної спрямованості. Вбачається, що створення такого механізму передбачає запровадження ефективної системи протидії цим кримінальним проявам, реформування кримінального і кримінального процесуального законодавства, вжиття невідкладних заходів, спрямованих на вдосконалення слідчої та судової практики, що ґрунтуються на новітніх досягненнях науки й техніки. Тому з метою належного криміналістичного забезпечення виявлення, розслідування та профілактики розглядуваних кримінальних правопорушень вбачається доцільним розроблення та формування комплексної криміналістичної методики розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : моногр. Харків: Апостіль, 2012. 304 с.

2. Журавель В. А., Резнікова О. В. Криміналістичне розуміння злочинів корупційної спрямованості. *Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції*: монографія / кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдєєва та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2017. С. 157–171.

3. Коновалова В. Е. Версия концепция и функции в судопроизводстве. Харьков: Консум, 2000. 176 с.

4. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: моногр. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2013. 440 с.

5. Шепітько В. Ю., Журавель В. А. Розслідування злочинів корупційної спрямованості: наук.-практ. посібник. Харків: Харків юридичний, 2013. 220 с.

Шепітько В. Ю.,
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СИСТЕМА КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДИК РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

1. Корупційна злочинність завжди була і залишається загрозою демократії, правопорядку, фактично руйнує належне державне управління, підриває авторитет державних інституцій. Корупція із локальної проблеми перетворилася у глобальне явище, яке деформує суспільство, економіку, правову систему нашої держави, негативно впливає на її міжнародний імідж, загрожує національній безпеці [1, с. 3]. За своїми проявами корупція – одне із самих негативних явищ у світі.

2. В сучасних умовах в кримінальному законодавстві України використовується термін «корупційні злочини». Корупційні злочини відповідно до примітки ст. 45 КК України: злочини передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені статтями 210, 354, 364, 364^1, 365^2, 366^1, 368, 368^3–369, 369^2, 369^3) завдають серйозної шкоди суспільству, авторитету державних та інших установ і організацій, дискредитують службових осіб і державних службовців.

3. До «корупційних злочинів» віднесено доволі різні види злочинів, що потребує необхідність обрання специфічних способів, прийомів та методів щодо їх виявлення, розкриття та розслідування. Необхідно констатувати відсутність єдиної криміналістичної методики щодо розслідування цих злочинів. Навпаки, існує необхідність у розробленні певної системи окремих криміналістичних методик.

4. Окрема криміналістична методика – це система взаємопов'язаних і взаємообумовлених дій певних службових осіб. За своїм змістом вона охоплює типові системи (алгоритми) дій слідчого (прокурора, детектива), що сприяють обранню оптимальної поведінки в процесі розслідування певного виду злочинів. Така методика має містити типові комплекси слідчих (розшукових) та інших дій або заходів, передбачає певну послідовність їх реалізації. Окремі криміналістичні методики (методичні рекомендації) – це узагальнені дані слідчої практики, певне поєднання рекомендацій криміналістичної тех-

ніки і тактики відносно видової своєрідності злочинів. До сучасних методик розслідування все частіше відносять програми розслідування.

5. Формування окремих криміналістичних методик повинно бути розраховано на конкретного адресата – слідчого, детектива (сторону кримінального провадження). Тому від описового підходу до окремих криміналістичних методик необхідно переходити до певної стандартизації та уніфікації. У цьому сенсі досить важливими є пропозиції щодо розроблення Реєстру окремих криміналістичних методик [2, с. 261–270], пропонування порядку його формування та функціонування. Реєстр окремих криміналістичних методик має бути створений за аналогією з реєстром судово-експертних методик (реєстром методик проведення судових експертиз), який було запроваджено, як офіційну електронну базу даних, та на теперішній час функціонує в Україні. Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 595.

6. Окремі криміналістичні методики традиційно розраховані на діяльність слідчого. Посада детектива є новою для органів правопорядку України і поєднує як оперативні, так і слідчі функції. Тому може бути поставлене й питання про те, на якого суб'єкта має бути розрахована окрема криміналістична методика: на слідчого (детектива), прокурора, процесуального керівника, начальника слідчого підрозділу, слідчого суддю. Окрім того, можливо говорити й про необхідність забезпечення науковими методичними порадами (рекомендаціями) у змагальному кримінальному провадженні й іншу сторону – сторону захисту.

7. Структура будь-якої окремої криміналістичної методики має охоплювати такі важливі структурні елементи: криміналістична характеристика певного виду злочину; предмет розслідування; типові слідчі ситуації і типові версії на початку розслідування; система слідчих (розшукових) дій на початку розслідування; система слідчих (розшукових) дій під час подальшого розслідування; типові тактичні операції; система заходів щодо нейтралізації протидії розслідуванню; профілактичні дії суб'єкта доказування. У структурі окремої криміналістичної методики важливе місце має посісти й такий її елемент, як типові тактичні операції. Тактична операція – це поєднання однойменних або різнойменних слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційних заходів, спрямованих на виконання проміжного завдання розслідування у даній слідчій ситуації. Типова тактична операція – це алгоритм, програма дій слідчого, оперативного працівника, детектива, інших осіб щодо завдань, які виникають, і слідчих ситуацій [3, с. 179].

8. Побудова системи окремих криміналістичних методик розслідування корупційних злочинів залежить від різних чинників: виду (підвиду, групи) злочинів, предмета доказування по кримінальному провадженню, ступеня розробленості криміналістичної характеристики певного виду, можливостей ситуаційного моделювання та визначення відповідних криміналістичних засобів (слідчих (розшукових) дій, інших заходів, тактичних операцій тощо). Зокрема, слідча практика вимагає створення таких окремих криміналістичних методик (комплексних, видових, міжвидових, групових тощо), які б враховували для кожного виду (підвиду, групи) злочинів ситуаційну спрямованість. Процес розслідування є ситуаційно зумовленим і впливає на обрання слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів [1, с. 41]

9. Систематизація окремих криміналістичних методик, пов'язана із необхідністю здійснення упорядкування або алгоритмізації слідчої діяльності (або діяльності детектива). Алгоритмізація розслідування певним чином співвідноситься з його техніко-криміналістичним, організаційно-тактичним та методичним забезпеченням. Тому важливим для економії процесуальних засобів є надання всіх необхідних відомостей у вигляді бази даних (бази знань), створеної за правилами побудови алгоритмів. Прикладом реалізації такої бази знань слугує розроблене нами Автоматизоване робоче місце (АРМ) слідчого «Інсайт», в якому одним із блоків є система «Криміналістичні методики» (методика розслідування злочинів).

10. Практика розслідування корупційних злочинів засвідчує, що у багатьох випадках, має місце складна злочинна діяльність, існування взаємозв'язку (кримінального ланцюга) поміж окремими злочинними актами, вчинення декількох корупційних злочинів. Така діяльність передбачає за необхідне використання комплексних криміналістичних методик та запровадження слідчих технологій.

11. Слідчі технології мають бути найбільш перспективним і ефективним криміналістичним знаряддям у розслідування корупційних злочинів. Така технологія визначає оптимальний рух кримінального провадження (справи) при розслідуванні злочину, послідовність виконання слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій або організаційно-технічних заходів, систему використовуваних криміналістичних засобів та їх режим. Слідча технологія – це певний процес, послідовність реалізації слідчої діяльності, застосування криміналістичних засобів (прийомів, способів, рекомендацій, операцій) при розслідуванні окремого виду (підвиду) злочинів, спрямований на досягнення істини у справі. Застосування слідчої

технології дає змогу оптимально виконувати дії під час розслідування злочинів [4, с. 7, 8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шепітько В. Ю., Журавель В. А. Розслідування злочинів корупційної спрямованості: наук.-практ. посібник. Харків: Харків юридичний, 2013. 220 с.

2. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: моногр. Харків: Харків юридичний, 2010. 320 с.

3. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): моногр. Харків: Харків юридичний, 2007. 432 с.

4. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 2 / [В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.]; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. 328 с.

СЕКЦІЯ МОЛОДИХ УЧЕНИХ

Бубеніна Л. А.,
студентка Слідчо-криміналістичного
інституту Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Корупція як глобальне явище, охопило весь світ та існує у кожній сфері суспільного життя. Тому для впливу міжнародним співтовариством було сформовано міжнародні акти, які містять мінімальні стандарти щодо виявлення та запобігання корупції. Україна підписала та ратифікувала міжнародні договори, спрямовані на виявлення та запобігання корупції, такі як: Конвенція ООН проти корупції, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Кримінальна та Цивільна конвенції про боротьбу з корупцією та ін.

Конвенція ООН проти корупції у ст. 26 та Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності у ст. 10 передбачають положення про відповідальність юридичних осіб. Ці дві статті містять загальні приписи,які держава має виконати, безпосередньо вона не встановлює перелік конкретних заходів, які слід вживати для встановлення відповідальності юридичних осіб за участь у корупційних діяннях та не має конкретного переліку санкцій, які держава буде застосовувати до таких осіб. Таким чином саме на державу покладається обов'язок закріпити перелік таких заходів та санкцій, які будуть ефективними та необхідними у кожному конкретному випадку.

Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією розширила тлумачення щодо відповідальності юридичних осіб у ст.ст. 18 та 19. Стаття 18 крім того, що частково повторює положення попередніх конвенцій, закріпила суб'єктний склад та підставу, за якої юридична особа буде притягнута до відповідальності: будь-яка фізична особа, яка діяла незалежно або як представник органу юридичної особи та яка обіймає керівну посаду з використанням таких повноважень: представницьких, прийняття рішення

від імені юридичної особи, щодо здійснення контролю за діяльністю юридичної особи, а також участь юридичної особи як співучасника. Стаття 19 також покладає на державу обов'язок визначити санкції, які будуть застосовуватися для покарання юридичної особи, однак констатує, що такі заходи мають бути: ефективні, адекватні та стримуючі. Таким чином норми даних конвенцій не мають прямої дії, а тому потребують імплементації у національне законодавство.

Україна, як було зазначено вище, є учасницею Конвенцій, а тому має адаптувати національне законодавство у відповідність до вказаних Конвенцій. Тому першим кроком із впровадження відповідальності юридичних осіб став Закон України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» від 11 червня 2009 р. Цей Закон встановлював відповідальність юридичних осіб за вчинення їх уповноваженими особами корупційних правопорушень, поширювався цей закон виключно на юридичних осіб приватного права, також ним передбачались 4 види стягнень: штраф, заборона займатися певним видом діяльності, конфіскація майна та ліквідація юридичної особи, визначався порядок провадження у справах стосовно юридичних осіб, підсудність, підстави, строки провадження, порядок оскарження.

Проте Закон мав проблемні аспекти, був звужений склад злочинів, за які юридична особа могла нести відповідальність, цей закон містив тільки корупційні злочини, однак така особа може фігурувати в інших складах злочину, також він передбачав кримінальну відповідальність, водночас з елементами заходів адміністративного провадження та стягнення, також не було внесено жодних змін до Кримінального кодексу України, адже відповідно ч. 3 ст. 3 Кримінального кодексу України: «Злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом». Тому прийняття такого закону не відповідало нормам Кримінального кодексу, що на практиці могло призвести до виникнення правових колізій.

Через ці та інші недоліки Законом України від 21.12.2010 «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції» цей закон втратив силу. Міжнародні експерти GREKO висловили негативне ставлення до скасування Закону України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» від 11 червня 2009 р., так як Україна є учасницею багатьох міжнародних конвенцій, виконання яких є обов'язковим, тому наполягали встановити відповідальність юридичних осіб за корупційні правопорушен-

ня. Професор П. П. Андрушко частково погоджується з думкою міжнародних експертів, його думка полягала в тому, що даний Закон не потрібно було скасовувати, достатньо було б внести деякі зміни як до нього, так і до інших актів. Однак з такою думкою важко погодитися.

У П'ятому Додатковому Звіті GRECO щодо оцінки виконання Україною рекомендацій міститься вказівка на те, що зобов'язання щодо встановлення відповідальності юридичних осіб було виконано задовільно. В Україні безпосередньо було введено відповідальність юридичних осіб за корупційні правопорушення, було внесено зміни до Кримінального Кодексу України з метою розширення відповідальності на ситуації, коли кримінальне правопорушення було вчинено фізичною особою за відсутності контролю, а також була впроваджена система реєстрації юридичних осіб, засуджених за вчинення корупційних правопорушень.

Такі зміни були внесені шляхом прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб», який доповнив Кримінальний Кодекс України, Кримінально-процесуальний кодекс України та інші. Такі зміни не торкнулись суб'єктів злочину, фізичні особи як були так і залишились суб'єктом злочину, тому що юридична особа в розумінні кримінального права, сама по собі не вчиняє дій, дії вчиняються лише фізичними особами і тільки вони усвідомлюють суспільну небезпечність дій або бездіяльності. У зв'язку з цим термін «кримінальна відповідальність юридичних осіб» не застосовується в законодавстві, тому Кодекс було доповнено новим розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб».

У світовій практиці можна виділити три основні моделі юридичної відповідальності юридичних осіб, а саме:

А) коли юридична особа поряд із фізичною особою визнається як самостійний суб'єкт злочину та підлягає кримінальній відповідальності (Велика Британія, США, Австрія);

Б) суб'єктом злочину визнають тільки фізичну особу, до юридичної особи можуть застосовуватися компенсації;

В) остання модель – це квазі-кримінальна, пов'язана з притягненням юридичної особи до адміністративної відповідальності за причетність злочину.

Якщо виходити із змісту пояснювальної записки до вищезазначеного Закону, в Україні запроваджено саме квазі-кримінальну відповідальність

юридичних осіб – застосування адміністративних за своїм характером санкцій, але за правилами кримінального провадження [6].

Внесені зміни встановили відповідальність як за корупційні злочини, злочини проти громадської безпеки та військові злочини та інші. Підставами застосування є вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів передбаченого КК України, незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів. Передбачено перелік юридичних осіб до яких можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, однак і тут виникають питання, щодо органів та організацій, до яких не застосовуються ці заходи (наприклад, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб), встановлені підстави звільнення юридичної особи від застосування заходів.

Також встановлюється 3 види заходів кримінально-правового характеру: штраф, конфіскація майна та ліквідація. Цікавим є те, що за корупційні правопорушення до юридичних осіб застосовується лише штраф. А ні конфіскація майна, а ні ліквідація юридичної особи не передбачені чинним законодавством. На думку багатьох правників було б доцільно доповнити систему покарань такими видами як припинення діяльності юридичної особи або її структурного підрозділу на певний строк, позбавлення права займатися певною діяльністю на певний строк та судовий нагляд за діяльністю юридичної особи на певний строк. З цим можна погодитися, спираючись на зарубіжний досвід, наприклад, Франції. Так до юридичних осіб, що вчинили зазначені злочини, застосовуються такі покарання, як: штраф, ліквідація юридичної особи; заборона, остаточна або на термін не більше п'яти років, здійснювати прямо або опосередковано один або декілька видів професійної або громадської діяльності; поміщення на строк до п'яти років під судовий нагляд; конфіскація предмета, який використовувався або призначався для скоєння злочинного діяння, або предмета, що є його результатом, тощо. Так Франція демонструє не тільки можливість, а й ефективність кримінальної відповідальності юридичних осіб, яка слугує потужним важелем впливу на юридичних осіб.

Отже, як бачимо Україна поступово приводить національне законодавство у відповідність до міжнародних актів. Закріплення інституту відповідальності юридичних осіб в законодавстві України є прогресивним кроком, однак потребує доопрацювання та подальшого врегулювання з урахування зарубіжного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

3. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101.

4. Грищук В. К., Пасєка О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: моногр. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 248 с.

5. Канцурак О. Особливості притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності URL: http://lexliga.com/ua/novosti/privlecheniye-yur-licz-k-ugolovnoj-otvetstvennosti.

6. Куцин Я. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб в Україні та Франції: порівняльно-аналітичне дослідження. *Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб:* матеріали міжнародного круглого столу. Київ, 2019. С. 65–71.

Бухолдін М.О.,
студент Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

РОЛЬ І ЕФЕКТИВНІСТЬ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ В СУЧАСНІЙ МОДЕЛІ УКРАЇНИ

Україна утвердилась в глобальному світі як незалежна, суверенна держава зі своїми особливостями. В країні фактично відбулася розбудова економічної системи від радянської до ліберальної. Втім, на цьому шляху залишилося багато запитань стосовно її ефективності, прозорості та справедливості. Звичайно кожна державна система має свої переваги і недоліки. Монопольно-олігархічна ж економічна модель, яку ми зараз маємо з точки зору глобальних економічних тенденцій є відсталою та неефективною. Для неї характерні незбалансованість ресурсів на ринку та значний вплив власників великих капіталів у політиці держави. Саме це і є базою системної корупції.

В наших умовах системна корупція проявляється, зокрема, у аспектах:

– просування на ключові державні посади людей, які працюють на інтереси власників великого капіталу а не на інтереси держави;

– лобізм у прийнятті необхідних рішень для великого бізнесу.

Чому до цього часу ми не змогли побороти корупцію?

На мою думку, це пояснюється організаційними особливостями. Після Революції Гідності 2014 р. у суспільстві існував великий запит на зміни. Іноземні партнери теж вимагали чітких дій. Як наслідок було оновлено державну антикорупційну систему. Зокрема, створено Національне антикорупційне бюро України (далі НАБУ). Кадровий відбір до нього здійснювався прозоро і чесно. Були забезпечено матеріально-технічні умови для діяльності, зокрема – досить високе матеріальне заохоченні та соціальні гарантії. Втім, державна антикорупційна система зараз перенавантажена справами і не може справитись з великим їх обсягом.

Вважаю, щоб побороти корупцію необхідно:

По-перше, будувати економічну модель, яка мінімізує економічне підґрунтя корупції.

По-друге, потрібна політична воля керівників країни стосовно безкомпромісної боротьби з корупцією.

Саме такі дії зможуть привести нашу державу до економічного добробуту.

Виногородська Є. С.,
студентка Інституту права імені Володимира Великого Міжрегіональної академії управління персоналом

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ДО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ У РОЗРІЗІ ПОВНОВАЖЕНЬ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ

Як слушно зауважує І. Митрофанов, злочинність організацій суттєво впливає на показники криміногенності соціуму, зокрема спричиняє або створює умови для розвитку таких небезпечних соціальних явищ, як корупція (корпоративна корупція, тобто незаконна корисливо-мотивована діяльність державних службовців в інтересах організацій), кримінально-протиправні посягання на довкілля, фінансування тероризму й існування

організованих форм кримінально-протиправної активності [1, с. 62–66]. Варто нагадати, що згідно із Законом України «Про запобігання корупції», до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції належать: органи прокуратури, зокрема один із структурних підрозділів – Спеціалізована антикорупційна прокуратура [2].

Безумовно, що Спеціалізована антикорупційна прокуратура є автономною одиницею загальної структури органів прокуратури, а тому її функції, подібно до завдань, не можуть виходити за межі загальних функцій прокуратури до яких відноситься: «1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом; 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян» [3].

Для досягнення загально визначеної мети втіленої в національній антикорупційній стратегії перед Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою ставляться наступні завдання: а) організація та сприяння співпраці антикорупційних державних і недержавних інституцій; б) забезпечення розслідування корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень вчинених особами які віднесені до підслідності Національного антикорупційного бюро України, а також «якщо розмір предмета злочину або завданої ним шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленої законом на час вчинення злочину» [4].

Отож, слід виокремити заходи кримінально-правового характеру, котрі застосовуються до юридичної особи, якщо її уповноважена особа вчинила один із таких корупційних кримінальних правопорушень: стаття 209 КК України – «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»; стаття 306 КК України – «Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів»; стаття 368^3 ч. 1, 2 КК України – «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»; стаття 368^4 ч. 1, 2 КК України – «Підкуп особи, яка надає публічні послуги»; стаття 369 КК України – «Пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі»; стаття 369^2 КК України – «Зловживання впливом».

До юридичних осіб можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру як штраф, конфіскація майна та ліквідація. При цьому штраф та ліквідація застосовуються як основні види заходів, а конфіскація

лише як додатковий. Розмір штрафу визначається судом з розрахунку подвійного розміру отриманої юридичною особою неправомірної вигоди, а якщо така вигода відсутня – виходячи з тяжкості вчиненого злочину: невеликої тяжкості – 5–10 тис. неоподаткованих мінімумів доходів громадян (НМДГ); середньої тяжкості – 10–20 тис. НМДГ; тяжкий – 20–50 тис. НМДГ; особливо тяжкий – 50–70 тис. НМДГ. Ліквідація юридичної особи застосовується судом у разі вчинення її уповноваженою особою будь-яких злочинів, передбачених ч. 1 ст. 963 КК України, окрім корупційних злочинів та злочинів пов'язаних з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом. Натомість, конфіскація майна є додатковим заходом кримінально-правового характеру, який полягає у стягненні майна в дохід держави та може бути застосований судом виключно у випадку прийняття рішення про ліквідацію юридичної особи. Окрім іншого, юридична особа, до якої застосували заходи кримінально-правового характеру, зобов'язана в повній мірі відшкодувати завдані збитки, а також розмір неправомірно отриманої вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Митрофанов И. И. Организация в уголовно-правовых отношениях. *Legea si Viata.* 2015. № 7/2. С. 62–66.

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700–18.

3. Про прокуратуру: Закон від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697–18/page?text=%E4%E5%EA%EB%E0%F0.

4. Особи, підслідні НАБУ. URL: https://nabu.gov.ua/open-office/biblio/infographics/osoby-pidslidni-nabu.

Вільнікова А. Р.,
студентка Слідчо-криміналістичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СПЕЦІАЛЬНЕ ПСИХОЛОГІЧНЕ ТЕСТУВАННЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Запобігання корупції має складну структуру, складається з великої кількості заходів та діяльності, що реалізуються різними суб'єктами як на публічному, так й на приватному рівнях. Але приватна сфера обмежена

унормованими в законодавстві засобами антикорупційного запобіжного впливу і найбільш дієвими для неї залишаються розроблення власної антикорупційної політики та прийняття антикорупційної програми і плану її реалізації. Розробка цих документів дає можливість сформувати комплекс заходів, які реалізуються на підприємстві і спрямовані на протидію та запобігання корупційним проявам з боку як власників бізнесу, так і найманих працівників. Доцільним та перспективним вдається напрям, що дозволив би звернутися до надбань психології, адже дослідження корупції під поглядами різноманітних дисциплін, а не лише права, дозволить знайти альтернативні способи запобігання даному явищу [4].

Міждисциплінарна група по корупції Ради Європи дала досить широке визначення вищезгаданого явища, а саме: корупція являє собою хабарництво і будь-яку іншу поведінку осіб, яким доручене виконання визначених обов'язків у державному чи приватному секторі і яке веде до порушення обов'язків, покладених на них по статусу державної посадової особи, приватного співробітника чи агента іншого роду відносин і має на меті одержання будь-яких незаконних вигод для себе й інших. У цьому випадку суб'єктом корупційних діянь може бути не тільки посадова особа [2].

Сутність корупції полягає у тому, що вона має соціальну обумовленість, впливає на всі сфери суспільного життя, відзначається транснаціональним характером, економічними, політичними, правовими, психологічними та моральними аспектами та здатністю до постійної мімікрії. Таким чином з'являється розуміння, що обмежуватись у боротьбі з нею лише правовими заходами, переважно у формі юридичної відповідальності за корупційні діяння не є доцільним. Необхідно застосувати комплекс економічних, політичних, організаційних та превентивних заходів протидії [3].

Але корупційне правопорушення є неможливим без конкретного суб'єкта, отже його властивості та характеристики відіграють вирішальну роль в самому правопорушенні та настанні наслідків. Отже, доцільним було б розпочинати заходи запобігання корупції з моменту прийняття працівників на роботу, а не з факту встановленого порушення. На думку багатьох юристів та юридичних психологів, ніякі зовнішні обставини не можуть бути визначальними причинами злочину, якщо вони одночасно не покладені на внутрішні особливості людини, зокрема – на рушійні сили її діяльності. Виділяються два основні мотиви корупційної поведінки. Перший – це прагнення до отримання матеріальних благ. Другий – полягає у ставленні особи до корупції як до гри, що дає відчуття гостроти та небезпеки.

Психологічний портрет особистості, схильної до корупції, включає наступні якості: характерне переважання матеріальних цінностей над

духовними, що зумовлює ситуацію конфлікту інтересів між особистими і суспільно значущими інтересами; хибне уявлення про те, що всі так живуть і досягнути результатів іншим шляхом є неможливим тощо. Ці якості формуються з дитинства під впливом виховання батьків та суспільства [1].

У психології існують спеціальні методики, що дозволяють виявити рівень стійкості людей до корупції. Ймовірно, боротьба з даним явищем буде приносити більше плодів, якщо у розробці антикорупційних програм використовуватимуть науково обґрунтований психологічний супровід, зокрема – спеціальні методики визначення схильності особи до корупції.

Сьогодні більшою мірою виділяється проблема не стільки, де і як шукати нових працівників, скільки яких саме, точніше – людей з якими якостями. У даному випадку спеціальні психологічні тести на схильність до корупції при прийомі на роботу могли б виявитися досить дієвим фільтром. Такі методики мають бути такими, за допомогою яких досліджувалися б фундаментальні властивості особистості, пов'язані зі схильністю до корупційної поведінки.

Також до альтернативних засобів запобігання проявам корупції можна віднести різного роду тренінги, моделювання ситуацій з корупційною складовою для формування стратегії дій працівників у відповідних ситуаціях, спілкування зі спеціалістами у сфері соціальної психології та психології ділового спілкування, надання ними рекомендацій тощо.

Отже, враховуючи сучасні здобутки психології особистості, соціальної психології та психології спілкування (в тому числі й ділового) є необхідність запровадження альтернативних засобів запобігання корупційних порушень в приватній сфері, а застосування спеціальних психологічних тестів дасть змогу одразу відсіювати потенційно небезпечних осіб уже на стадії співбесіди при прийомі на роботу, що дозволить мінімізувати корупційні ризики в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. American Journal of Community Psychology, 18,. 169–177. CORRUPTION: A PSYCHOSOCIAL ISSUE. Niranjan Prasad Upadhyay.

2. Civil Law Convention on Corruption (ETS No 174). *Combating Corruption. Anti-corruption instruments of the Council of Europe*. 2007. № 3. P. 31–40.

3. U4 Helpdesk Answer 2018:11. Behavioural changes against corruption. Author(s): Nieves Zúñiga. Reviewer(s): Marie Chêne and David Jackson.

4. Щербакова К. Антикорупційні програми як складова системи запобігання і протидії корупції. Юридична газета. 2019.

Войцеховський Б. О.,
аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМА КОРУПЦІЇ В СФЕРІ ВИДАЧІ ДОЗВОЛІВ НА ЗБРОЮ

Є всі підстави стверджувати, що на відміну від корупції при видачі водійських посвідчень, проблема української корупції в сфері видачі дозволів на зброю відома населенню мало. Про неї не часто пишуть журналісти і рідко звертають увагу в наукових колах.

За нормативно врегульованими правилами зараз в Україні можна отримати дозвіл на володіння нарізною вогнепальною зброєю, гладкоствольною мисливською зброєю та пристроїв для відстрілу патронів споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, або, простіше кажучи, травматичної зброї.

Для того щоб стати власником зброї потрібно виконати ряд вимог, в тому числі отримати медичну довідку, яка підтвердить відсутність протипоказань до володіння зброєю та пройти спеціальне навчання. І на цьому підгрунті виникають корупційні ризики (щодо медичної довідки – в медичні галузі, а за проходження спеціального навчання – у дозвільній системі). Відповідно до пункту 2.6 Інструкції затвердженої Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998 року №622 : «Видача дозволів громадянам на придбання, зберігання та носіння зброї здійснюється після проведеного з ними вивчення матеріальної частини зброї, правил поводження з нею, її застосування та використання, що здійснюється у пунктах вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поводження з ними та їх застосування після здачі заліку та отримання довідки про вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поводження з ними та їх застосування. До складу комісій з приймання заліків обов'язково входять працівники дозвільної системи» [1]. На практиці мають місце випадки, коли навчання майбутній власник зброї проходить тільки на папері, а де-факто навчання

не відбувалось. Випадки «продажу» дозволів на зброю чи «полегшення» процедури їх переоформлення час від часу розкриваються правоохоронцями [2, 3], але системність у запобіганні цієї специфічної корупції не вбачається.

Окрему увагу потрібно звернути на продаж дозволів на травматичну зброю, якою можуть володіти тільки окремі категорії громадян (журналісти, члени громадських формувань з охорони правопорядку та державного кордону, держслужбовці). Зокрема, встановлені випадки коли дозволи на травматичну зброю видавались фіктивним журналістам [4].

На нашу думку, корупція в дозвільній сфері є небезпечною для життя і здоров'я громадян. Адже зброя, як об'єкт підвищеної небезпеки, може опинитись в руках людей які не вміють нею правильно користуватись, чи взагалі не повинні її отримувати через медичні протипоказання. Для подолання корупції в цій сфері вважаєм за необхідне прийняти Закон, який буде регулювати обіг цивільної зброї в Україні. Він має становити чіткі та прозорі процедури з визначеними строками для отримання дозволів на зброю, а також зрівняє громадян в можливостях доступу до травматичної зброї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 21.08.1998 року № 622. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#n84.

2. Видача дозволів на травматичну зброю за хабарі – ДБР затримало поліцейських URL: https://stopcor.org/vydacha-dozvoliv-na-travmatychnu-zbroyu-za-habari-dbr-zatrymalo-policzejskyh.

3. У Миколаєві впіймали на хабарі полковника поліції, який «продавав» дозволи на зброю. URL: https://m.tyzhden.ua/News/200235.

4. На Харківщині міліція озброїла 1,5 тис. фальшивих журналістів. URL: https://m.tyzhden.ua/post/93751.

Гусарова К. В.,
магістр права, випускниця Слідчо-криміналістичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ НА РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Тривалий період часу в Україні вважалося, що корупція притаманна лише сферам державного управління та публічної влади. І лише з приєднанням України до Кримінальної Конвенції РЄ про боротьбу з корупцією та Конвенції ООН проти корупції (ст. 12 визначає загальні питання боротьби з корупцією в приватному секторі) починають розглядатися питання корупції в приватній сфері, адже в них підкреслюється наявність корупційних відносин у діяльності юридичних осіб приватного права, а також висвітлюється проблема враження всього бізнес середовища корупційною практикою.

Як відомо, Україна у рейтингу світової безпеки Global Peace Index 2019 р. опинилася на 150 місці зі 163 можливих, що хоча й на 2 пункти краще у порівнянні з попередніми роками, але все одно вказує на те, що Україна залишається однією з незахищених та найбільш корумпованих країн у світі.

Що ж до показників Transparency International, то вони невтішні. TI Ukraine зазначає: «Мінус два. 30 балів зі 100 можливих – результат Індексу сприйняття корупції-2019 для України. Ми повернулися на рівень 2017 р. і тепер посідаємо 126 місце зі 180 країн. Поруч з нами у рейтингу – Киргизстан, Азербайджан та Джибуті» [5].

А також, згідно нещодавніх результатів досліджень аудиторської компанії EY (колишня Ernst&Young Global Limited) майже четверту частину від офіційного ВВП України, або 846 млрд гривень, становлять тіньові операції, з них: 19,7% ВВП (702 млрд грн) становить готівкова тіньова економіка, а 4,1% ВВП (144 млрд грн) – домашнє виробництво товарів для власного кінцевого використання, тобто негрошова тіньова економіка (дослідження проводились за підтримки Mastercard у рамках укладеного Меморандуму про співробітництво з Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Національним банком України та Державною службою статистики України) [2].

За Індексом економічної свободи Україна належить до країн із переважно невільною економікою – 147 місце зі 180 країн світу станом на 2019 р.

і це найгірший показник по Європі (але ще у 2017 р. Україна посідала 166 місце, що свідчить про певні покращення) [1].

Проаналізувавши згадані вище міжнародні акти, а також враховуючи дані українських досліджень, ми дійшли висновку про типові корупційні правопорушення, що мають місце в приватному секторі. За оцінками НАЗК ТОП-3 серед них є: «відкати» (46%), купівля інсайдерської інформації та змови щодо утримання цін на певному рівні (37%), купівля інформації щодо тендерних пропозицій (34%) [3, с. 159]. Незважаючи на третє місце у рейтингу, публічні закупівлі до нещодавна залишалися однією з найбільш нагальних проблем, оскільки охоплюють не тільки приватну сферу, а й мають значний вплив на публічний сектор. Зважаючи на це, 16 жовтня 2019 р. Президент України підписав нову редакцію Закону про публічні закупівлі. Цей Закон набрав чинності 20.10.2019 і був введений в дію 19.04.2020, крім розд.VI «Процедура торгів з обмеженою участю», який запрацював 19.10.2020. Як зазначили автори оновленого Закону про публічні закупівлі, його мета – адаптувати законодавство України acquis Європейського Союзу на виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [4]. Власне, цю тезу прямо закарбовано в преамбулі до Закону про публічні закупівлі. За період, який було відведено для початку повноцінної роботи цього Закону, уповноважені державні органи та система ProZorro мали привести певні нормативні документи у відповідність з ним. Безсумнівно, це створило позитивний вплив та певною мірою підвищило місце нашої країни у рейтингах міжнародних організацій, за що ми вдячні нашому законодавцю.

На сучасному етапі розвитку антикорупційного законодавства у приватній сфері і впровадження комплаєнс-програм важливими завданнями залишаються, зокрема, пояснення, які механізми антикорупційної боротьби існують в принципі, і як вони працюють у компаніях; ознайомлення з міжнародним досвідом та українською практикою застосування законодавства; переконання тих, хто вважає, що успішно вести бізнес в Україні, не здійснюючи корупційних діянь, неможливо; демонстрація вигоди неухильного дотримання міжнародних антикорупційних стандартів, які є реальною альтернативою сумнівних «переваг» корупційної практики; допомога українським компаніям виконати вимоги розділу X Закону України «Про запобігання корупції», про необхідність розробки і впровадження антикорупційних програм [6; 7, с. 112]. На сьогодні впровадження ефективних комплаєнс-програм і етичних програм в українських компаніях є найкращою можливістю запобігання корупції у приватній сфері і усунення проблем, а також захисту інтересів бізнесу [6, с. 268].

Отже, ми бачимо, що ведеться ретельна робота у боротьбі з корупцією у приватному секторі, активно діють провідні аудиторські компанії задля забезпечення прозорості діяльності суб'єктів, змінюється національне законодавство у відповідності до міжнародних стандартів. Сподіваємось, що незабаром буде подолано основну притаманність корупції у цій сфері та найбільшого «перешкодника» для змін – латентність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Index of economic freedom 2019. The Heritage Foundation. URL: https://ueff.org/images/UEFF/content/indices/heritage/heritage_index_2019.

2. Дослідження тіньової економіки в Україні. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaye-v-tini.

3. Білецький А. В. Корупція у приватному секторі та роль громадськості у її запобіганні. *Проблеми законності.* 2016. Вип. 135. С. 157–166.

4. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII у ред. від 19.04.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922–19/page.

5. Індекс сприйняття корупції-2019. Transparency International Ukraine . URL: https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2019.

6. Сметаніна Н. В., Попова Д. І. Значення впровадження комплаєнс-програм для зростання прозорості українського бізнесу. *Часопис Київського університету права.* 2018. № 3. С. 266–269.

7. Сметаніна Н. В. Міжнародний досвід впровадження корпоративного комплаєнсу як засіб запобігання корупції у приватній сфері. *Ефективна система кримінальної юстиції як фактор сталого розвитку економіки* : матеріали III панел. дискусії Другого Харків. міжнар. юрид. форуму, м. Харків, 27 верес. 2018 р. Харків, 2018. С. 108–113.

Кабаєв В. М.,
аспірант Київського університету права Національної академії наук України

ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬ ОСОБЛИВО ВІДПОВІДАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ

Питання про кваліфікацію злочинів полягає, перш за все, у встановленні усіх елементів складу злочину, серед яких об'єктивні ознаки

є обов'язковим та важливим аспектом. Правильна кваліфікація кримінальних правопорушень, що вчиняють службові особи, які займають особливо відповідальне становище, є однією із важливих та, на жаль, невирішених проблем становлення України як демократичної та правової держави. Об'єкт злочину також необхідний для визначення самого поняття злочину, значною мірою впливає на зміст об'єктивних і суб'єктивних його ознак, є вихідним при кваліфікації злочинів, побудові системи Особливої частини КК. Так, наприклад, розділ XVII Особливої частини КК має назву «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». Таким чином, усі злочинні діяння, які передбачені цим розділом, посягають на суспільні відносини у сфері службової діяльності або професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Суспільні відносини, що складаються під час правосуддя, є об'єктом злочинів, передбачених розділом XVIII Особливої частини КК – «Злочини проти правосуддя». Крім того, варто додати, що дотримуючись викладеної раніше загальновизнаної точки зору, згідно з якою об'єктом злочину виступають суспільні відносини, слід зазначити, що не всі суспільні відносини можуть виступати в якості його об'єкта, а лише ті з них, «на які посягає злочин, спричиняючи їм певну шкоду, і які поставлені під охорону кримінального закону» [1]. Саме таке розуміння об'єкта злочину як суспільного відношення, що охороняється кримінальним законом, і покладено в основу дослідження об'єкта злочинів, що вчиняють службові особи, які займають особливо відповідальне становище. Крім того, з метою правильного визначення сутності об'єкта злочину важливим є питання про поняття та структуру власне суспільного відношення.

Відповідно до чинного КК України, злочини, які можуть бути вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, передбачені наступними статтями: ч. 4 ст. 368, ч. 4 ст. 369 та ч. 3 ст. 382 КК України. Перші два склади злочинів – це злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, останній – злочин проти правосуддя. Проаналізуємо, які саме безпосередні об'єкти злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище. Відповідно до коментаря КК України, безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ч. 4 ст. 368 КК України, це встановлений законодавством або уповноваженим органом порядок оплати праці, згідно з яким діяльність по службі стосовно фізичних і юридичних осіб з боку службових осіб повинна здійснюватися непідкупно і фінансуватись за рахунок коштів держави, органів місцевого самоврядування, державних і комунальних підприємств, установ, організацій. Крім того,

предметом цього злочину є неправомірна вигода, під якою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав [2]. Варто додати, що відповідно до заявленої вище позиції, якщо розглядати об'єкт злочину як суспільні відносини, то об'єктом цього злочину є саме суспільні відносини, що виникають при вчиненні чи невчиненні службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, певної дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

Наступний склад злочину, об'єкт якого будемо розглядати – це ч. 3 ст. 368^2 КК України. Відповідно до коментаря КК України, безпосередній об'єкт цього злочину співпадає з відповідним елементом скраду злочину, передбаченого ст. 368 КК України. Тобто, ним є встановлений законодавством або уповноваженим органом порядок оплати праці, згідно з яким діяльність по службі стосовно фізичних і юридичних осіб з боку службових осіб повинна здійснюватися непідкупно і фінансуватись за рахунок коштів держави, органів місцевого самоврядування, державних і комунальних підприємств, установ, організацій. Предметом цього злочину є активи в значному розмірі, під якими слід розуміти грошові кошти або інше майно, а також доходи від них, якщо їх розмір (вартість) перевищує одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 2 примітки до ст. 368^2 КК України). Обов'язковою ознакою предмету злочину є те, що законність підстав набуття таких активів не підтверджена доказами. Використане в законі формулювання вказує на те, що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, повинна доказувати факт законності набуття активів у значному розмірі задля уникнення звинувачень у незаконному збагаченні. Відповідно, якщо розглядати об'єкт злочину як суспільні відносини, то це – саме ті суспільні відносини, що виникають при вчиненні чи невчиненні службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, певної дії з використанням наданої їй влади чи службового становища. Третім злочином, який будемо розглядати, є злочин, передбачений ч. 4 ст. 369 КК України. Тут службова особа, яка займає особливо відповідальне становище, не обов'язково буде суб'єктом злочину, але навіть якщо цей злочин вчинений відносно такої особи, це буде особливо кваліфікуючою ознакою. Безпосереднім об'єктом цього злочину може вважатися встановлений порядок службової діяльності в окремих ланках державного апарату й апарату місцевого самоврядування, апарату управління державних або комунальних підприємств, установ та організацій. Предметом цього злочину є неправомірна вигода, під якою

слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав. Розглядаючи безпосередній об'єкт злочину як суспільні відносини, можна сказати, що безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ч. 4 ст. 369 КК України, є суспільні відносини, що виникають у зв'язку із вчиненні чи невчиненні службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, певної дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

Щодо складу злочину, що вчиняють службові особи, які займають особливо відповідальне становище – це злочин, передбачений ч. 3 ст. 382 КК України. З об'єктивної сторони невиконання судового рішення може характеризуватися: 1) невиконанням службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, вироку, рішення, ухвали чи постанови суду, що набрали законної сили; 2) перешкоджанням службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, виконанню вироку, рішення, ухвали чи постанови суду, що набрали законної сили; 3) невиконанням службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, рішення Європейського суду з прав людини. Перешкоджання виконанню судового рішення передбачає протидію службової особи, яка займає особливо відповідальне становище, наділеної законом певними повноваженнями щодо реалізації вимог, які у ньому містяться, з метою недопущення його реалізації. Така протидія може виражатися у прямій забороні своїм підлеглим виконувати вимоги державних виконавців державної виконавчої служби, погрозі застосувати до певних осіб, у тому числі і службових, насильства, спробі підкупити чи обманути їх з метою недопущення виконання судового рішення. Відповідальність настає у випадку невиконання рішення лише одного органу державної влади – суду. Поняттям суд охоплюються всі існуючі в Україні суди, які входять до судової системи України: Конституційний Суд України і суди загальної юрисдикції, у т.ч. спеціалізовані. Під вказане поняття не підпадають товариські і третейські суди, Міжнародний комерційний арбітражний суд та Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України [3].

Підсумовуючи, зауважимо, що розглянуті нами об'єктивні ознаки злочинів, що вчиняють службові особи, які займають особливо відповідальне становище, мають певні особливості. Це три окремих склади злочинів, два з яких передбачені Розділом XVII Особливої частини КК України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», і один – Розділом XVIII Особливої частини

КК України «Злочини проти правосуддя». Саме тому, визначення особливостей об'єктивних ознак цих злочинів, зрештою, зводиться до визначення особливостей об'єкту та об'єктивної сторони кожного із цих злочинів. Таким чином, об'єкти злочинів, передбачених ч.4 ст.368 та ч.4 ст.369 КК України тісно переплітаються, адже усі вони об'єднані єдиним родовим об'єктом – суспільними відносинами, що виникають у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. У вказаних складах злочинів безпосереднім об'єктом можна вважати власне суспільні відносини, що виникають при вчиненні чи невчиненні службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, певної дії з використанням наданої їй влади чи службового становища. Третій склад злочину, що вчиняє службова особа, яка займає особливо відповідальне становище, передбачений ч. 3 ст. 382 КК України. Так само можна розділити на дві групи і об'єктивну сторону злочинів, що вчиняють службові особи, які займають особливо відповідальне становище. Першу групу складають об'єктивні сторони злочинів, що вчиняють службові особи, які займають особливо відповідальне становище, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг – це усі діяння, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, а також – із незаконним збагаченням. Другу групу складають альтернативні діяння, передбачені ст. 382 КК України, за умови вчинення їх службовими особами, які займають особливо відповідальне становище. Це може бути невиконання службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, вироку, рішення, ухвали чи постанови суду, що набрали законної сили; перешкоджанням службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, виконанню вироку, рішення, ухвали чи постанови суду, що набрали законної сили; невиконанням службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, рішення Європейського суду з прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Уголовное право Украины. Общая часть / М. И. Бажанов, Ю. В. Баулин, В. И. Борисов и др. / под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тация. Харьков: Право, 1998. 400 с.

2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Інтернет-ресурс «Ліга-закон». URL: https://ips.ligazakon.net/document.

3. Коментар до Кримінального кодексу України. Електронний ресурс «Юрист-онлайн». URL: http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks.

Коваленко Б. В.,
аспірант кафедри адміністративного
та господарського права Запорізького
національного університету

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ

Проблему корупції у приватному секторі необхідно вирішувати спільно з проблемою корупції в державі, оскільки корупція в приватному секторі набула поширення завдяки високому рівню корупції серед публічних службовців. Це стало можливим в результаті доволі частих контактів підприємців з чиновниками, тобто зарегульованістю підприємницької діяльності і занадто високим рівнем втручання держави у приватний бізнес. Тому першим кроком для подолання корупції в приватному секторі має стати суттєве зменшення рівня втручання держави у справи приватного бізнесу з розумним рівнем контролю, який в першу чергу має бути спрямований на захист інтересів громадян і в другу – на захист державного бюджету.

До цих заходів відноситься і зменшення податкового тиску на підприємців, зацікавленні їх у чесному та прозорому веденні бізнесу, що в свою чергу, у разі успіху, суттєво знизить відсоток тіньової економіки в державі. Паралельно з цим необхідно вживати інформаційних заходів щодо виховання культури ведення бізнесу, поваги до контрагентів, до приватної власності, роз'яснювати вигоди доброчесної конкуренції і невигоди корупційної поведінки. Підґрунтям для такої роз'яснювальної роботи мають стати результати досліджень економічної невигідності корупційної поведінки для власника бізнесу або для рядового підприємця. За великим рахунком власник бізнесу має бути зацікавлений у недопущенні корупційної поведінки найманого персоналу або швидкому та ефективному виявленні та припиненні такої поведінки, адже у приватному секторі шкода спричиняється саме бізнесу [1, с.5].

Необхідно також пам'ятати і про те, що підприємці є частиною суспільства і на них впливають існуючі стереотипи розуміння та сприйняття корупції в суспільстві. Тому важливим впливом на зменшення рівня корупції у приватному секторі буде зміна ставлення до цього феномену у суспільстві в цілому [2, с.134].

Найбільш поширеними формами корупції у приватному секторі є: «відкати»; хабарництво при працевлаштуванні; хабарництво при торгівлі комерційною інформацією про конкурентів; хабарництво, спрямоване

на порушення норм антимонопольного (конкурентного) законодавства; хабарництво, спрямоване на купівлю інформації щодо тендерних пропозицій. Серед нелегальних практик, які створюють умови для корупційних практик найбільш поширеними є виплати зарплати «в конвертах», ведення подвійної бухгалтерії, використання послуг «мінімізаторів податків» – фіктивних фірм. Основними причинами поширеності корупції у приватному секторі є низька етична культура підприємницької діяльності; сталість та поширеність корупційних практик; безкарність; функціональне ставлення до корупції; низька свідомість та культура працівників приватної сфери; непрозорість процедур закупівель; відсутність зацікавленості у викритті корупційних практик та їхнього усунення; високий рівень корумпованості державною сектору, який привчає підприємців до застосування корупційних схем та методів.

Взагалі протидія корупційним проявам у системі публічної служби України розглядається як складна система, що включає певну кількість елементів. Характерним для протидії корупційним проявам у публічній службі України є те, що як її суб'єкти, так і об'єкти мають різну організаційно-структурну форму та відрізняються за правовим статусом [3, с. 203].

Ефективність діяльності системи щодо протидії корупційним проявам у системі публічної служби в Україні залежить від кваліфікації кадрів і методів адміністрування [4, с.145].

Одним із основних напрямів у сфері запобігання корупції є виявлення корупційних ризиків, які можуть виникнути в діяльності публічних службовців, а також усунення умов та причин виникнення цих ризиків.

При цьому, за поширеністю корупційні ризики в діяльності публічних службовців можна розташувати в такому порядку: недоброчесність публічних службовців; виникнення конфлікту інтересів; безконтрольність з боку керівництва; наявність дискреційних повноважень.

Стратегічним напрямом запобігання передумовам корупції та їх нейтралізації є послідовна демократизація всіх сфер суспільного життя, розвиток громадянської свідомості та активності у загальному контексті побудови демократичної держави. Демократизація, відкритість влади, прозорість та зрозумілість для населення державних рішень, діяльності управлінського апарату, розвиток громадянського суспільства – найважливіші важелі подолання корупції.

Відповідно до стратегічного напряму запобігання соціальним передумовам корупції, на наш погляд, доцільно: розробити законодавчі норми щодо забезпечення прозорості перевірки одержаних прибутків та здійснених витрат членами Кабінету Міністрів України, керівниками централь-

них та місцевих органів виконавчої влади та їх заступників, публічними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування та іншими особами, уповноваженими на виконання функцій держави; створити умови, які б обмежували безпосередній контакт з особою і таким чином унеможливлювали скоєння корупційних діянь публічними службовцями; створити узгоджену систему дій між органами, які ведуть боротьбу з корупцією, судовими органами і органами виконавчої влади з питань запобігання проявам корупції, що призведе до підвищення дієвості та ефективності заходів центральних і місцевих органів виконавчої влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Запатріна І. В. Публічно-приватне партнерство в Україні: перспективи і застосування для реалізації інфраструктурних проектів і надання публічних послуг. URL : http://eip.org.ua/docs/EP_10_4_62.pdf.

2. Щодо розвитку державно-приватного партнерства як механізму активізації інвестиційної діяльності в Україні : аналіт. зап. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL : http://www.niss.gov.ua/articles/816.

3. Щодо надання роз'яснення термінів, які застосовуються у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» : Лист Міністерства юстиції України № 967-0-2-09-22 від 18.12.2009. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v967-323-09.

4. Про судову практику у справах про хабарництво : Постанова Верховного Суду України № 5 від 26.04.2002. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700–02.

Лацько А. В.,
студентка Слідчо-криміналістичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Україна на міжнародному рівні має репутацію корумпованої держави, про це свідчить її низький рейтинг за рівнем доброчесності, визначений за результатами досліджень, проведених авторитетними міжнародними інституціями, зокрема, Transparency International.

Конфлікт інтересів як явище є складною комплексною проблемою, тому у більшості країн правова категорія «конфлікт інтересів» має неоднозначні характеристики та розмиті межі між приватними, державними та суспільними інтересами. В результаті цього нормативні акти різних держав, що стосуються характеру і складу конфлікту інтересів, суттєво різняться один від одного [1, с. 8].

Тож, актуальність та значення даної проблеми не викликає сумніву, однак потребує більшої уваги та ретельнішого ставлення до дослідження з боку науковців.

Для формування чіткого розуміння змісту інституту запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, необхідно з'ясувати сутність ключового терміну – конфлікт інтересів.

Уперше поняття «конфлікт інтересів» в законодавстві України з'явилося у 2007 р., коли України ратифікувала Конвенцію ООН проти корупції і вона стала частиною національного законодавства України. Відповідно до ч. 4 ст. 7 Конвенції кожна Держава-учасниця прагне, згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, створювати, підтримувати й зміцнювати такі системи, які сприяють прозорості й запобігають виникненню конфлікту інтересів [2].

Згідно з ч. 5 ст. 8 Конвенції кожна Держава-учасниця прагне, у належних випадках і згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, запроваджувати заходи й системи, які зобов'язують державних посадових осіб надавати відповідним органам декларації, inter alia, про позаслужбову діяльність, заняття, інвестиції, активи та про суттєві дарунки або прибутки, у зв'язку з якими може виникнути конфлікт інтересів стосовно їхніх функцій як державних посадових осіб [2].

Слід звернути увагу, що, на відміну від попереднього Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції», в якому надавалось загальне визначення конфлікту інтересів, чинний Закон виділив два його види: «потенційний конфлікт інтересів» та «реальний конфлікт інтересів»:

– *потенційний конфлікт інтересів* – наявність у особи приватного права інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень (абз. 9 ч.1 ст. 1 Закону) [3];

– *реальний конфлікт інтересів* – суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень. (абз. 13 ч. 1 ст. 1 Закону) [3].

Отже реальний конфлікт поглинає потенційний, перебуваючи у взаємозв'язку цілого і частини. Оскільки потенційний конфлікт – це наявність у особи приватного інтересу, тоді як реальний – це суперечність між наявним приватним інтересом та виконанням державно-владних функцій. Фактично потенційний конфлікт виступає як передумова до виникнення реального за умови наявності сприятливого середовища. У свою чергу, приватний інтерес повинен мати певні характерні ознаки, серед яких: 1) може бути як майновим, так і немайновим; 2) зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами; 3) виникати у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях.

В науковій літературі також виділяють і *уявний* конфлікт інтересів. Він існує тоді, коли виникає думка про те, що приватні інтереси державної посадової особи можуть неправомірним чином вплинути на виконання нею функціональних обов'язків, але в реальності цього не відбувається. При цьому регламентується і діяльність, що може викликати видимість конфлікту інтересів – навіть існування підозри, що у державного управлінця він є невирішеним, може спровокувати сумніви у його чесності й підриватиме довіру суспільства до державних органів [4, с. 111].

Складовими конфлікту інтересів (реального, потенційного) є: приватний інтерес (будь-який майновий чи немайновий), службові / представницькі повноваження (безпосередні та загальні).

Посадовими особами юридичних осіб приватного права, а саме підприємств, є керівник підприємства, головний бухгалтер, члени наглядової ради (у разі її утворення), виконавчого органу та інших органів управління підприємств відповідно до статуту. Інші працівники таких юридичних осіб можуть бути віднесені до посадових осіб за умови визнання їх посадовими особами статутом відповідного підприємства та/або здійснення ними організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Саме тому, у процесі виконання своїх посадових обов'язків можуть виникати ситуації, які в узагальненому вигляді отримали назву «конфлікт інтересів», коли особиста зацікавленість особи впливає або може вплинути на виконання ними своїх посадових обов'язків.

Стосовно врегулювання конфлікту інтересів у діяльності керівників підприємств, які мають у прямому підпорядкуванні близьких осіб, вважаємо, що інші способи врегулювання конфлікту інтересів, окрім переведення на іншу посаду та звільнення, мають обмежене застосування.

Так, усунення особи від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті можливе лише як тимчасовий захід, до вжиття заходів щодо усунення прямого підпорядкування. Обмеження

доступу особи до певної інформації та перегляд обсягу службових повноважень також не вирішують глобальних суперечностей, пов'язаних з прямим підпорядкуванням, тому їх також варто застосовувати лише як тимчасовий захід, до переведення відповідних осіб чи близьких їм осіб або звільнення.

Позиція НАЗК з вирішення вказаної проблеми полягає у тому, щоб взагалі уникати випадків роботи близьких осіб у прямому підпорядкуванні. Проте, незважаючи на позицію НАЗК, як свідчить практика, найбільш поширений шлях врегулювання конфлікту інтересів, у тому числі і перебування близьких осіб у прямому підпорядкуванні, є застосування зовнішнього контролю за виконанням особою відповідного завдання, вчиненням нею певних дій чи прийняття рішень (стаття 33 Закону) [3].

Не можна не загострити увагу на тому, що врегулювання конфлікту інтересів цим шляхом може бути здійснено, як зазначається у частині першій статті 33 Закону, якщо застосування інших шляхів, передбачених статтею 29 Закону, тобто усунення особи від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті в умовах реального чи потенційного конфлікту інтересів, або обмеження її доступу до інформації, або перегляд її повноважень, є неможливим, а також відсутні підстави для її переведення на іншу посаду або звільнення [3].

Отже, керівник, приймаючи рішення про здійснення врегулювання конфлікту інтересів таким шляхом, має усвідомлювати і навести аргументи, що цей шлях – єдиний шлях для врегулювання конкретної ситуації.

Відповідно до статті 28 Закону, особа зобов'язана повідомляти не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли вона дізналася чи повинна була дізнатися про наявність у неї реального чи потенційного конфлікту інтересів, безпосереднього керівника.

У свою чергу безпосередній керівник особи або керівник органу, до повноважень якого належить звільнення/ініціювання звільнення з посади, протягом двох робочих днів після отримання повідомлення про наявність у підлеглої йому особи реального чи потенційного конфлікту інтересів приймає рішення щодо врегулювання конфлікту інтересів, про що повідомляє відповідну особу.

У разі застосування шляху врегулювання, передбаченого статтею 33 (здійснення повноважень під зовнішнім контролем), частина третя цієї статі від керівника вимагає: – визначити у рішенні про здійснення зовнішнього контролю форму контролю; – визначити працівника, уповноваженого на проведення такого контролю; – визначити обов'язки особи, яка перебуває у конфлікті інтересів, у зв'язку із застосуванням зовнішнього контролю за виконанням нею відповідного завдання, вчиненням нею дій

чи прийняттям рішень. Таке рішення керівника, як правило, оформлюється у вигляді наказу.

Якщо таким шляхом врегульовується конфлікт інтересів постійного характеру, то слід у рішенні зазначати дії щодо зворотного зв'язку (тобто на кого покладено контроль, яка періодичність інформування про виконання цього рішення тощо).

З огляду на неоднозначні властивості та характер конфлікту інтересів, його можливість самостійного усунення, а також дивлячись на стратегічні напрями розвитку вітчизняного антикорупційного законодавства, постає практичне питання впровадження антикорупційного комплаєнс-контролю як унормованого механізму завчасного виявлення та усунення конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Токар-Остапенко О. В. Врегулювання конфлікту інтересів на державній службі: можливості застосування європейського досвіду в Україні: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2013. 57 с.

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. №49. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

3. Закон України «Про запобігання корупції». *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №49. ст.2056. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700–18

4. Василевська Т. Е. Конфлікт інтересів на державній службі: етичні аспекти. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2014. №1. С. 106–120.

Мирко Б. М.,
аспірант Київського університету права Національної академії наук України

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВЧИНЕННЯ ПРОВОКАЦІЇ ПІДКУПУ

Одним із злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг є провокація підкупу. Суспільна небезпека цього злочину полягає у тому, що він входить до структури найрозповсюдженіших корупційних правопорушень, які впливають на розвиток суспільства в цілому, гальмуючи ефективні механізми подолання кризи та створення непохитної позиції нетерпимості до корупції

серед громадян. Однією з найважливіших задач, що дозволить вирішити проблему широкого розповсюдження корупції у суспільстві, є визначення детермінаційного комплексу цих злочинів. Вплив на детермінанти, тобто на причини та умови вчинення провокації підкупу, дозволить знизити негативні наслідки як цих злочинів, так і корупції як такої взагалі.

Витоки теорії детермінації злочинності варто шукати у філософському вченні про детермінізм, тобто про універсальний діалектичний взаємозв'язок і взаємозумовленість предметів і явищ природи та суспільства, що утворюють цілісність оточуючого світу, забезпечують його зміни та розвиток. Зважаючи на те, що оточуюча дійсність надзвичайно різноманітна, кожен предмет чи явище має багато властивостей, які вони розкривають через зв'язок і взаємодію з іншими предметами та явищами. Саме такі взаємозв'язки і взаємодії характеризуються численною мережею відносин між предметами, явищами матеріального і духовного (або ідеального) світу, що відображаються свідомістю людей, перетворюються у внутрішню логіку мислення і втілюються у цілеспрямованій діяльності. Як зазначає Б. М. Головкін, кримінологічна детермінація є різновидом соціальної детермінації. Вона пояснює закономірний розвиток і взаємозв'язок суспільного буття із суспільною свідомістю через відносини між людьми, різні види діяльності, у тому числі злочинної [1, с. 106]. Крім того, згідно з його поглядом, головну роль у спричиненні злочинної поведінки відіграють криміногенні деформації суспільної свідомості у виді антисуспільних поглядів, звичаїв, традицій, установок, що за певних умов та обставин закономірно призводять до вчинення злочинів [2, с.1–8]. Традиційно основними видами детермінант злочинності виділяються причини та умови. Розглядаючи основні причини та умови злочинності, слід мати на увазі, що вони пов'язані з багатьма соціальними явищами і процесами. Якщо неможливо визначити, який саме зв'язок існує між якимось явищем та злочинністю, найчастіше використовують категорію «криміногенні фактори». Криміногенні фактори – це родове поняття, яке включає в себе всі види криміногенної детермінації [3, с. 105].

Проаналізуємо, які саме фактори провокації підкупу мають місце в умовах сьогодення. Серед економічних детермінант варто виділити занепад економіки, а також розгортання економічної кризи. Варто зазначити, що за роки незалежності України в усіх галузях народного господарства спостерігався спад виробництва, також скорочувалися обсяги продукції, не оновлювалися основні фонди. Усе це відбувалося за умови того, що велика кількість підприємств потребували кредитів, позик, державних дотацій тощо. У таких умовах їх керівництво повинно було шукати допомоги у міністерствах та відомствах задля отримання підтримки. У такому

випадку виникає ситуація, що провокує вчинення корупційного кримінального правопорушення – провокації підкупу, адже чим більше звертань по допомогу до керівництва державної влади, тим більше ймовірність вчинення корупційних діянь, у тому числі – провокації підкупу. За цих обставин простежується певна закономірність: чим гірше працює народне господарство, чим гірші економічні показники, тим більш поширеною, усеосяжною стає корупція, охоплюючи все нові й нові сфери суспільства.

Також на сьогодні надзвичайно важливими виступають політичні умови вчинення провокації підкупу. Це можуть бути:

– військовий конфлікт на території нашої країни є однією з найважливіших політичних умов цих злочинів. Звичайно, суспільство не може бути готовим до такої ситуації. І якщо раніше громадяни звикли отримувати усі державні послуги вчасно та без затримок, в умовах озброєного протистояння державним органам необхідно було скоротити перелік цих послуг та обмежити деякі умови їх надання. Це стало умовою вчинення аналізованого кримінального правопорушення – одразу виникли так звані «помічники» громадян, які за певну винагороду могли «обійти» ці обмеження;

– політична нестабільність державної влади, що проявляється у постійній зміні вектору розвитку суспільства та може формувати почуття невпевненості у середовищі чиновників та бізнесу. Ця умова також досить розповсюджена у сучасності та призводить до вчинення провокації підкупу;

– низький рівень політичної культури суспільства, що знаходить свій прояв, зокрема, в процесі виборів, коли відбувається купівля голосів виборців або використовується популізм як засіб досягнення політичної мети. Взагалі рівень політичної культури населення впливає не тільки на вчинення корупційних злочинів, і провокації підкупу, зокрема. Цей чинник впливає на громадянську свідомість як таку, як філософську категорію. Політична культура як сукупність соціально-психологічних настанов, цінностей та зразків поведінки певних верств населення впливає на вчинення усіх видів злочинів, і провокація підкупу не є виключенням;

– неспроможність громадянського суспільства здійснювати постійний контроль за діяльністю державних органів, органів місцевого самоврядування та посадових осіб.

Поширеність провокації підкупу у повсякденному житті та її пристосованість до життєдіяльності населення, особливо в деяких сферах суспільного життя, стає в деяких випадках для людини нормою. Зміна видів та форм корупційних діянь інтегрується з урахуванням впливу задіяних наявних антикорупційних заходів, спрямованих на протидію цим явищам та їх обмеження. Таким чином, можна виділити такі групи безпосередніх причин та умов вчинення пропозиції підкупу:

– політико-правові (а саме, замкнутість системи управління, повільний розвиток цієї системи, відсутність системи моральних якостей, поверховість при проведенні антикорупційної політики);

– економіко-правові (тобто, несприятливий режим діяльності підприємств; відсутність прозорості економічних процесів тощо);

– юридично-правові (як приклад, це відсутність цілісної системи антикорупційних засобів, невизначеність відповідальності за корупційні діяння взагалі, формальний характер чинної системи декларування доходів державних службовців);

– організаційно-управлінські (це може бути відсутність чіткої регламентації діяльності посадових осіб, а також поширеність у кадровій політиці випадків заміщення посад через знайомих осіб);

– соціально-психологічні (насамперед, це нерозвиненість громадянської свідомості, корислива спрямованість державних службовців, професійна та моральна деформація частини керівників, що виявляється у поблажливому ставленні до корупції).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головкін Б. М. Загальна характеристика детермінантів злочинності в Україні. *Форум права.* 2014. № 1. С. 106–111.

2. Головкін Б. М. Причинність у системі детермінації злочинності. *Теорія і практика правознавства.* 2014. Вип. 1 (5). С. 1–8.

3. Пивоваров В. В. Детермінаційні комплекси корпоративної злочинності. *Журнал східноєвропейського права.* 2015. № 20. С. 105–114.

Папакиця І. В.,
студентка Інституту прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ

Наразі є очевидним те, що корупція підриває економічний розвиток, послаблює демократичні інститути і принцип верховенства права, порушує громадський порядок, руйнує довіру народу до державних органів і влади.

Результатом цього є зростання організованої злочинності, тероризму та інших загроз для безпеки людства.

Після здобуття Україною незалежності тема боротьби з корупцією завжди викликала бурхливі дискусії. Першою спробою вирішити проблему став Закон України «Про боротьбу з корупцією», який був прийнятий у 1995 р. У 1998 р. була представлена президентська стратегія (антикорупційна концепція). Її реалізація контролювалася координаційним комітетом, який був підзвітний Президенту. Далі ця проблема ще більше стала актуальною та обумовила прийняття Закону України «Про запобігання корупції» від 2014 р. Після цього виявилися новели кримінально-правової доктрини, серед яких можна виокремити таке відносно нове для системи права України явище як інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб за корупційні злочини. Він був запроваджений Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 р. Оскільки такий інститут з'явився відносно нещодавно, поки що відсутня належна й розгорнута судова практика, яка б змогла відповісти на практичні питання, що можуть виникати у зв'язку із застосуванням цього інституту [1]. Доповнення Кримінального кодексу України розділом XIV «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» викликало чимало суперечок між сучасними науковцями й правниками. Проблемою є те, що Закон не впроваджує кримінальну відповідальність юридичних осіб. Це лише заходи кримінально-правового характеру, які застосовуються у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності уповноважених осіб за вчинення ними корупційних злочинів від імені та в інтересах такої юридичної особи [2]. Адже юридична особа в розумінні кримінального права сама по собі не вчиняє діянь, вони можуть бути вчинені лише фізичними особами і лише фізичні особи можуть усвідомлювати суспільну небезпечність дій або бездіяльності. Саме тому законодавець вирішив не робити юридичних осіб суб'єктом злочину. Суб'єктом злочину як і раніше залишаються виключно фізичні особи. Отже, якщо юридична особа не є суб'єктом злочину, вона не може нести кримінальну відповідальність [3]. Тобто, на практиці відповідальність за неправомірні діяння юридичної особи покладається на її уповноважених осіб, отже фізичних. У цивілізованих країнах світу, таких як Австрія, Бельгія, Королівство Нідерланди, Французька Республіка, Велика Британія, Сполучені Штати Америки, вже давно існує кримінальна відповідальність юридичних осіб, яка себе виправдала і довела свою ефективність. Це модель традиційної

кримінальної відповідальності, коли юридична особа виступає самостійним суб'єктом злочину [4, с. 27]. Доктор юридичних наук С. Я. Лихова пише, що питання про юридичних осіб як суб'єктів кримінальної відповідальності не відрізняється особливою новизною, але воно настільки не «вписується» в доктрину кримінального права, що сьогодні складно повірити в те, що теорія стала реальністю. Нею констатується спроба запровадження в Україні квазікримінальної відповідальності, тобто відповідальності змішаного (адміністративно-кримінального) типу, яка є прямим відходом від основоположних принципів існуючої доктрини кримінального права. Невідомо й те, зазначає С. Я. Лихова, яким чином юридичні особи «вписуватимуться» у вчення про суб'єкт злочину, вину, співучасть, принципи призначення покарання, деякі інші інститути Загальної частини кримінального права [5, с. 128, 131].

Таким чином, саме правове явище «притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності» залишається в теорії, однак на практиці закладено перші паростки підвищення рівня відповідальності та правової свідомості учасників і акціонерів корпоративних прав юридичних осіб у вигляді запровадження такого правового інституту, як «застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Проте хаотичне застосування норм чинного законодавства, його значні колізії та прогалини можуть призвести до викривленого сприйняття спроби законодавця підвищити рівень відповідальності юридичних осіб [1].

Моя позиція виходить із того, що серед основних завдань Кримінального кодексу України є спеціальна та загальна превенція, тобто, – покарати за злочин та застережити інших осіб від вчинення такого ж самого. Я вважаю, що вирішити дане питання допоможуть зміни до статті 368 Кримінального кодексу України («Неправомірна вигода»), де буде доповнення, згідно з яким діяння, передбачене частиною 1 цієї статті, що було вчинено в інтересах юридичної особи її керівником, представником або зацікавленою особою буде каратися позбавленням волі особи, якою було вчинено відповідне діяння та ліквідацією юридичної особи, в інтересах якої це діяння було вчинено, та конфіскацією майна цієї юридичної особи.

Я виходжу з позиції, що сама юридична особа вчинити корупційний злочин не може. В її інтересах діє керівник, посадова особа, представник тощо для вирішення питань бізнесу. Прикладом є тендерні закупівлі, де юридичні особи продають техніку за завищеними цінами, де в момент переговорів виступає представник або посередник цієї особи, а реальний бенифіціар, що не показує свого обличчя, отримує прибуток від укладеної угоди. Саме для того, щоб покарати за таке діяння й особу, що запропо-

нувала і передала неправомірну вигоду, будуть застосовуватись заходи покарання для фізичних осіб, а щоб реальний власник не зміг уникнути кримінальної або майнової відповідальності, за такий злочин буде ліквідовуватися юридична особа з можливою конфікацією майна.

Зараз, як ніколи раніше, явище корупції становить собою значну загрозу реалізації принципу верховенства права та ефективному функціонуванню громадянського суспільства і правової держави. Тому, боротьба з корупцією є одним із найважливіших завдань будь-якої сучасної демократичної держави, і в першу чергу України. І тому, на мою думку, саме такі радикальні дії допоможуть знизити рівень вчинення корупційних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності – теорія чи практика URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA008571.

2. Відповідальність за корупцію юридичних осіб. URL: https://anticorruption.in.ua/instructions/vidpovidalnist-za-koruptsiyu-yuridichnikh-osib-.html.

3. Особливості притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності URL: http://lexliga.com/ua/novosti/privlecheniye-yur-licz-k-ugolovnojotvetstvennosti.

4. *Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб:* матеріали міжнародного круглого столу (Київ, 30 липня 2019 р.). С.27.

5. Лихова С. Я. Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності за КК України. *Юридичний вісник.* 2014. №4. С. 128–132.

Проданова М. О.,
студентка Слідчо-криміналістичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДВОСТОРОННІ ДОГОВОРИ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ РОЗШУКУ ТА ПОВЕРНЕННЯ АКТИВІВ, ЗДОБУТИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Повернення активів є важливою складовою системи ефективної протидії корупції, відмиванню коштів та організованій злочинності. Воно дозволяє позбавити злочинців їх незаконно одержаних доходів і, таким чином, є одним з інструментів запобігання вчиненню нових корупційних

правопорушень. Для України протидія корупційним та іншим злочинам є одним з ключових напрямів державної політики і забезпечення національної безпеки та економічного зростання. Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання активно боротися проти корупції, відмивання коштів та організованої злочинності.

Проблемні питання, пов'язані із міжнародними зобов'язаннями у сфері розшуку та повернення активів, здобутих злочинним шляхом, розглядались у працях таких науковців, як: Маліновський А. А., Нарсесян А. А., Дуслев Р. Н, Жалінський А. Е., Додонов В. М., Хавронюк М. І., Савченко А. В., але ця тема потребує більш детального вивчення та обговорення.

Україна надає міжнародну правову допомогу у кримінальних справах на основі двосторонніх або багатосторонніх міжнародних договорів, а в разі їх відсутності – на підставі запиту іншої держави про правову допомогу у кримінальній справі на засадах взаємності.

Україна також є стороною більше 60 двосторонніх міждержавних договорів у сфері надання взаємної допомоги у кримінальних провадженнях. Серед яких можна виділити двосторонні міжнародні договори про правову допомогу, які містять спеціальні статті щодо співробітництва з метою конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом. Оскільки найчастіше активи, здобуті корупційним або злочинним шляхом, розміщуються в подальшому з зонах з ліберальним податковим законодавством або в стабільних економіках, найбільш цікавими для аналізу є два акта:

– Договір між Україною та США про взаємну правову допомогу у кримінальних справах

– Угода між урядом України та урядом Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії про арешт і конфіскацію доходів та знарядь, пов'язаних зі злочинною діяльністю, за винятком незаконного обігу наркотиків.

Договір між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах був ратифікований Україною 10 лютого 2000 р. І з цього моменту, відповідно до ст. 9 Конституції України він є частиною національного законодавства, а тому його положення повинні бути повною мірою реалізовані.

Стаття 17 зазначеної вище Угоди передбачає положення, що стосуються допомоги у питанні розшуку та повернення активів, здобутих злочинним шляхом. У статті йде мова про те, що Договірна Держава, на збереженні якої знаходяться доходи чи знаряддя злочинів, розпоряджається ними відповідно до її законодавства. Кожна Договірна Держава може передавати все або частину такого майна чи кошти від їх продажу одна одній в межах,

дозволених законодавством передаючої Сторони, та на умовах, які вона вважає прийнятними. Тобто, виходячи з даного положення можна зробити висновок, що активи, які вивезені і здобуті злочинним шляхом, можуть бути повернені в України лише у випадку якщо США цього захоче. Це положення є максимально диспозитивним, оскільки надає необмежену свободу дій сторонам договору, і ніяким чином не зобов'язує держави повернути одна одній активи, отриманні явно не законним шляхом. [1]

Отже, бачимо, що США уклавши договір про правову допомогу з Україною зазначила в ньому формальні положення, реалізація яких залежить від волі самих Сполучених Штатів. Бо навряд чи якийсь зловмисник з США, дивлячись на економічну ситуацію в Україні, забажає саме тут зберігати свої кошти. І владна верхівка США розуміючи це уклала саме двосторонній договір з Україною, а не приєдналась до вже існуючих. Щоб у разі можливості на законних підставах збагатиться на проблемах України.

Яскравим прикладом небажання США повертати активи, здобуті злочинним шляхом є справа Павла Лазаренко. Якого звинувачують у незаконному виведені з України активів на суму понад 4,1 мільярдів гривень, що становить близько 504 мільйонів доларів США.

Офіційною позицією адміністрації президента Обами було те що необхідно повертати конфісковане корупційне майно постраждалим народам, а не корумпованим урядам. Тим більше, судові процеси щодо грошей Лазаренка коштували США значних ресурсів часу та грошей. Оскільки, Лазаренко був затриманий і визнаний виним на території США, згідно законодавства США [2].

Ще одним двостороннім договором, шо містять спеціальні статті щодо співробітництва з метою конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом є Угода між Урядом України та Урядом Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії про арешт і конфіскацію доходів та знарядь, пов'язаних зі злочинною діяльністю, за винятком незаконного обігу наркотиків, набула чинності 1 квітня 1997 р.

Текст даної угоди чітко регламентує порядок повернення майна здобутого злочинним шляхом. Так стаття 9 регламентує порядок арешту майна, яке в подальшому може бути конфісковане, передбачає які саме відомості мають бути включені до запиту про накладення арешту на майно. Стаття 10 Угоди також передбачає процесуальну регламентацію повернення активів, здобутих злочинним шляхом, а саме зазначає про відомості які мають міститься у запиті та копії відповідних документів, які додаються до нього. Які в обов'язковому порядку мають бути посвідчені посадовою особою суду, який виніс рішення або центральним органом України. [3]

При цьому законодавство Великої Британії є настільки розвинутим та сприяє поверненню активів, здобутих злочинним шляхом, що відповідно до пункту 45 ч. 2 Закону Великої Британії «Про доходи, отримані злочинним шляхом» від 24 липня 2002 р., якщо ордер суду на арешт вступив у силу, то поліцейський або працівник митниці може арештувати відповідні активи з метою запобігання їх вивезення з Англії та Уельсу. За період тимчасового арешту можна зібрати необхідну доказову базу для подальшого судового процесу про конфіскацію майна і подальше повернення активів в Україну [4].

Що стосується практичного аспекту повернення активів, здобутих злочинним шляхом, то як зазначає Transparency International, єдиною причиною по якій Україна досі не отримала від Великої Британії жодних активів є її небажання проводити розслідування щодо топ-корупціонерів.

Яскравим прикладом ілюстрації даної тези є справа екс-міністра екології та природних ресурсів Миколи Злочевського. Щодо якого 27 березня 2014 р. порушили справу за ч. 3 статті 368^2 Кримінального кодексу. Представники Британії здійснили арешт майна та почали перевірку щодо законності зазначено майна. Але вже в 2015 р. Печерський районний суд Києва вирішив, що арешт з майна необхідно зняти, оскільки Злочевському так і не вручили офіційну підозру безпосередньо в руки, а передали через адвоката. Таким чином, на думку суду, Злочевський не відповідає ознакам особи з процесуальним статусом підозрюваного. У зв'язку з зазначеними діями нашої держави, представникам Туманного Альбіону також довелось зняти арешт з усього майна Злочевського.

Як зазначає керівник проекту протидії топ-корупції Transparency International Україна Андрій Слюсар, на жаль, поки вітчизняні слідчі не можуть похвалитись значними результатами у розслідуванні топ-корупції. Зокрема, досвід співпраці по справі Миколи Злочевського з компетентними органами Об'єднаного Королівства є малоефективним. Саме українська сторона не змогла надати переконливих доказів для продовження арешту 24 мільйонів доларів США, які належать міністру екології України часів Януковича [5].

Тобто Угода між Україною та Великою Британією є чітко регламентованою та спрямованою на співробітництво у сфері повернення активів здобутих злочинним шляхом. Але національна правова система ще не готова до такого співробітництва.

Отже, керуючись вище наведеними твердженнями можна зробити висновок, що двосторонні договори у сфері розшуку та повернення активів, здобутих злочинним шляхом укладені Україною з іншими державами

є досить різноплановими. Їх зміст та можливість практичної реалізації зазначених в ній положень залежать від багатьох факторів серед яких найважливішим є політична воля та професіоналізм сторін угоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Договір між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_019.

2. Правда про повернення грошей Лазаренка URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2013/11/6/7001524.

3. Угода між Урядом України та Урядом Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії про арешт і конфіскацію доходів та знарядь, пов'язаних зі злочинною діяльністю, за винятком незаконного обігу наркотиків URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/826_700.

4. Ухвалений у Британії закон полегшить повернення статків великих корупціонерів до інших країн. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news/28482940.html.

5. Transparency International Україна. Ордер на корупційні статки: новий хакон у Великій Британії. URL: https://ti-ukraine.org/news/order-na-koruptsiini-statky-novyi-zakon-u-velykii-brytanii.

Строганова І. В.,
студентка Слідчо-криміналістичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАР ISO 37001 ТА ПРАКТИКА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Корупція є широко поширеним феноменом, що породжує моральні, політичні і економічні проблеми: створює загрозу для розвитку всіх інститутів суспільства, спотворює вільну ринкову конкуренцію, підриває засади справедливості, порушує права людини, збільшує витрати на ведення бізнесу, вносить елементи невизначеності в комерційні угоди, підвищує вартість і занижує якість продукції та послуг. Можливі результати: загибель людей, матеріальні збитки, зруйнована довіра, перешкоди для справедливого та ефективного функціонування ринків [1].

Превентивний підхід вимагає підтримки антикорупційної політики з боку системи менеджменту, яка допомагає організаціям всіх форм власності уникати ризиків і витрат, пов'язаних з існуванням корупційних ризиків та їх діяльністю. Задля подолання подібних проблем міжнародне співтовариство створило орган і інструментарій, які б уніфікували вимоги до створення та діяльності юридичних осіб та сприяли б зменшенню ризиків (в тому числі і корупційних) в їх діяльності.

Одним з таких органів є Міжнародна Організація по Стандартизації (ISO) – всесвітня федерація національних органів по стандартизації (органів-членів ISO). Роль Міжнародної організації полягає у сприянні міжнародній координації та стандартизації міжнародних стандартів [2]. З найновітніх розробок цієї організації слід відзначити Міжнародний стандарт ISO 37001:2016, введений у жовтні 2016 р. та призначений для того, щоб допомогти організаціям розробити, впровадити, підтримувати і покращувати систему менеджменту по боротьбі з корупцією [2].

Слід наголосити, що підтвердження відповідності системи антикорупційного менеджменту підприємства міжнародному стандарту не є обов'язковим, однак, якщо організація здійснила свій вибір у бік атестації, тим самим, вона продемонструвала налаштування до належного антикорупційного комплаєнсу.

Стандарт ISO 37001 визначає ряд методів і засобів по боротьбі з корупцією, застосування яких допоможе забезпечити попередження, своєчасне виявлення і усунення корупції в організації. Також стандарт дає вказівки щодо реалізації цих заходів, тобто методики їх застосування, використовуючи при цьому глобальну антикорупційну світову практику.

Стандарт приділяє значну увагу на такі типи корупції в організаціях, а саме: хабарництво в державних, приватних і некомерційних організаціях; корупція в роботі з постачальниками і контрагентами; підкуп працівників організації; корупція з боку або по відношенню до ділових партнерів; безпосередня або непряма корупція (наприклад, дати / запропонувати або взяти хабар особисто або з участю третьої сторони) [3].

Методи і засоби по боротьбі з корупцією, описані в стандарті, включають в себе: прийняття політики по боротьбі з корупцією, що вимагає від вищого керівництва призначення особи для контролю за дотриманням антикорупційних дій; забезпечення професійної підготовки персоналу; проведення оцінки ризику виникнення корупції та належної обачності щодо проектів і щодо ділових партнерів; а також впровадження фінансового та комерційного контролю, звітності та процедур розслідування [3].

Що стосується практики підтвердження відповідності системи антикорупційного менеджменту Стандарту ISO українськими організаціями, то першою українською компанією, яка підтвердила свою відповідність міжнародному стандарту стала «Vodafone Україна». Таке підтвердження відбулося у результаті проведення аудиту, який здійснили провідні аудитори міжнародного сертифікаційного органу Bureau Veritas Certification в Україні. Перевірка показала високий рівень впровадження та ефективність антикорупційної системи менеджменту компанії [4].

Національне антикорупційне бюро України стало першим в Україні та одним із перших у Європі та світі правоохоронним органом, який підтвердив повну відповідність його системи управління заходами протидії корупції вимогам міжнародного стандарту ISO 37001:2016. Цей факт засвідчений відповідним сертифікатом, отримання якого у квітні 2019 року стало результатом успішного проходження аудиту системи управління заходами протидії корупції, яка діє в Бюро. Сертифікаційний аудит здійснила компанія PECB Group Inc. за ініціативи керівництва НАБУ та за підтримки Антикорупційної ініціативи Європейського Союзу в Україні (EUACI) [5].

Даний стандарт не може надати повну впевненість в тому, що в організації не виникало або не виникне випадків корупції, також неможливо повністю виключити корупційні ризики. Однак, визначені в ньому методи і засоби по боротьбі з корупцією, здатні допомогти організації впровадити прийнятні і співмірні заходи, розроблені з метою попередження, виявлення та вжиття заходів щодо корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про причини корупції або корупціогенні фактори. URL: https://buhgalter.com.ua/news/zapobigannya-ta-protydiya-koruptsii/pro-prichini-koruptsiyi-abo-koruptsiogenni-faktori.

2. Системы менеджмента противодействия коррупции. Требования и рекомендации по применению. URL: https://pqm-online.com/assets/files/pubs/translations/std/iso-37001–2016.pdf.

3. ISO 37001:16 система управління заходами боротьби з корупцією. URL: https://pecb.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/ISO-37001_2016_ukr.pdf.

4. Vodafone підтвердив відповідність міжнародному антикорупційному стандарту. URL: https://www.rbc.ua/ukr/lnews/vodafone-podtverdila-sootvetstvie-svoey-sistemy-1502727397.html.

5. Система протидії корупції у НАБУ відповідає вимогам стандарту ISO 37001:2016. URL: https://nabu.gov.ua/novyny/systema-protydiyi-korupciyi-u-nabu-vidpovidaye-vymogam-standartu-iso-370012016.

Удянська К. В.,
студентка Слідчо-криміналістичного
інституту Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

КОМПАЄНС-ПОЛІТИКА ЯК КОНКУРЕНТНА ПЕРЕВАГА БІЗНЕСУ

На сьогоднішній день поняття «комплаєнс» часто ототожнюють із поняттям «законодавство», однак, комплаєнс є значно ширшим, бо містить в собі окрім права ще й етику, культуру. Комплаєнс є узагальнюючим поняттям та містить в собі такі види, як: антикорупційний, комерційний, маркетинговий, фінансовий, банківський тощо, наприклад, в межах корпоративного та антикорупційного комплаєнсу вводяться такі механізми як внутрішні розслідування, перевірки контрагентів та інші, не передбачені законодавством, однак за допомогою яких забезпечується дотримання такого законодавства [1].

Комплаєнс – це система процесів управління та контролю в компанії, спрямована на попередження та подолання корупції, а також ризиків іншого недотримання вимог законодавства, правил, стандартів та рекомендацій (в т. ч. контролюючих органів). Питання необхідності розвитку системи комплаєнс прямо залежить від цілей компанії, її розмірів чи сфери діяльності. Для компаній, які дбають про свою репутацію та планують розвивати міжнародне співробітництво чи залучати зовнішні ресурси фінансування, розвиток комплаєнс є безальтернативним. Обсяг ресурсів, необхідних для розвитку комплаєнс залежить також від специфіки діяльності компанії та ринку, на якому вона працює [2]. Відносно самостійними елементами антикорупційного комплаєнсу – однак, підпорядкованими спільній меті – виступають комплаєнс-система, комплаєнс-контроль та комплаєнс-аудит, а також комплаєнс-політика.

Структура антикорупційного комплаєнсу має певні особливості та включає в себе як обов'язкові, так і додаткові елементи. До обов'язкових елементів належить наявність: антикорупційної програми юридичної особи, особи, відповідальної за її реалізацію (Уповноваженого), системи оцінки корупційних ризиків; а також антикорупційних політик, стандартів та процедур. Додаткові елементи та форми їх впровадження залежать від сфери діяльності юридичної особи та особливостей корупційних ризиків у цій галузі [3, с. 66].

Мета побудови комплаєнс-системи – створення в компанії ефективних механізмів по виявленню й аналізу ризикових сфер діяльності, де можуть

виникнути порушення антикорупційного та іншого законодавства, оцінці та управлінню такими ризиками та забезпеченню комплексного захисту підприємства від них. Такий комплекс заходів покликаний попереджати дії співробітників і контрагентів компанії, які суперечать закону, а також впроваджувати та розвивати корпоративну бізнес-етику, засновану на дотриманні букви закону [4].

Для впровадження системи комплаєнс-контролю потрібно здійснити наступні ключові заходи:

1) провести комплаєнс-аудит процесів компанії;

2) призначити особу, відповідальну за координацію заходів з питань комплаєнсу (Уповноваженого);

3) розробити та запровадити внутрішні документи з комплаєнс (антикорупційну програму, кодекс етики, політику запобігання конфліктам інтересів і т.д.);

4) забезпечити періодичне навчання усіх працівників компанії з питань комплаєнс;

5) впровадити системи оцінки та управління комплаєнс-ризиками – через зазначені вище документи, посадові обов'язки та контрольні механізми;

6) регулярно моніторити ефективність комплаєнс-програми, забезпечивши її постійне вдосконалення.

Щодо переваг запровадження комплаєнс-політики, то перш за все, для малого та середнього бізнесу – можливість співпраці із компаніями з іноземними інвестиціями в Україні шляхом участі у внутрішніх тендерах, бо такі компанії мають обов'язки щодо перевірки контрагентів на предмет дотримання антикорупційного компаєнсу і наявність в компанії-учасника тендеру комплаєнс-політик та механізмів ефективного контролю за їх дотримання створить безумовну конкурентну перевагу [1].

Основною перевагою від ефективної системи комплаєнс є досягнення високого рівня впевненості керівництва компанії у законності прийнятих рішень, зменшення ризиків штрафних санкцій чи репутаційних втрат внаслідок порушень чи недобросовісної поведінки працівників або партнерів. Компанії, які розвинули системи комплаєнс-контролю відрізняються високим рівнем надійності, відкритості та конкурентоспроможності. Увага керівників та власників до комплаєнс створює міцний фундамент для розвитку корпоративної культури компанії [2].

Які ще переваги компанії надає налагоджений комплаєнс? На мою думку, серед них ще можна виділити: – налагоджену систему виявлення та запобігання явищам корупції, шахрайства та іншим загрозам бізнесу; – можливість вчасно визначати ризики в діяльності компанії та відносинах

з контрагентами, формувати ефективний механізм управління ризиками в кожній зі сфер діяльності компанії; – підвищення рівня обізнаності персоналу, в тому числі щодо основ комплаєнсу та заборонених практик; – спрощення виходу компанії на міжнародні ринки, залучення інвестицій (в т. ч. іноземних) з меншими ресурсовитратами; – виявлення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень всередині компанії до того, як вони стануть відомі широкому загалу; – загальне покращення ефективності організації; – завоювання довіри ринку, покращення своєї репутації та іміджу компанії тощо.

Саме тому, запровадження комплаєнс-політики в українських бізнес-компаніях надасть можливість виходу на нові ринки, буде відбуватись розширення ринків збуту та поява нових контрагентів; покращення ділової репутації компанії, яка претендує на отримання фінансування чи партнерства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Комплаєнс: що це і чи потрібно це українському бізнесу? URL: https://medium.com/@HowToLawUkraine/комплаєнс-що-це-і-чи-потрібно-це-українському-бізнесу-d448b47573f.

2. Чи потрібний комплаєнс-контроль українським компаніям? URL: https://blog.liga.net/user/iaomelchuk/article/33749.

3. Новіков О. В. Комплаєнс підхід до запобігання корупції у приватній сфері. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2017. Вип. 34. С. 63–75. URL: http://pbz.nlu.edu.ua/article/download/155350/154903.

4. Комплаєнс як конкурентна перевага вашого бізнесу. URL: https://businessviews.com.ua/ru/business/id/scho-take-komplajens-1965.

Царук А. Ю.,
студентка Слідчо-криміналістичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

РОЛЬ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ У ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ

Корупція впливає на діяльність комерційних структур усіх типів і розмірів, від транснаціональних корпорацій до малих і середніх підприємств і кооперативів. При цьому у кожного типу підприємств є свій рівень ресурсів і можливостей для протидії корупції. Для бізнесу залучення в ко-

рупційні схеми або відсутність належних антикорупційних бар'єрів може мати цілий ряд негативних наслідків, таких, як, правова відповідальність, репутаційні ризики, збільшення витрат, обмеження доступу до капіталу та позбавлення права брати участь в тендерах.

Один з ключових шляхів вирішення проблеми корупції за допомогою внутрішніх заходів – це формування в підприємстві високих стандартів корпоративного управління.

Корпоративне управління – це центральний механізм забезпечення якості та стійкості вільного і справедливого підприємницького середовища, а також антикорупційний інструмент, ефективність якого перевірена на практиці. Корпоративне управління не тільки формує систему інститутів, що регулюють взаємовідносини між власниками, інвесторами, кредиторами та діловими партнерами, але також стимулює реформи, спрямовані на впровадження передового міжнародного досвіду в сфері боротьби з корупцією у приватному секторі. Виступаючи в якості антикорупційного інструменту, воно вводить стандарти і механізми забезпечення прозорості, підзвітності, дотримання законів і нормативних актів, які в довгостроковому плані сприяють виявленню корупції і протизаконних дій і позбавляють корпоративну корупцію підґрунтя [2, с. 103].

Якісне корпоративне управління на рівні повсякденного життя підприємства ускладнює давання і приховування хабара. На рівні прийняття рішень корпоративне управління забезпечує прозорість і підзвітність, завдяки чому стає абсолютно ясно, як і на якій підставі приймаються рішення.

Слід зазначити, що корпоративне управління не може існувати у вакуумі. Етика, мораль, внутрішні цінності і зовнішні інститути направляють розвиток корпоративного управління таким чином, щоб воно слугувало не тільки окремим підприємствам, а й суспільству в цілому [3, с. 49]. Іншими словами, існування етичних стандартів не гарантує відсутності корупції. Найчастіше викриття корупції свідчить про нерозвиненість корпоративного управління, а сам подібний скандал часто починається з неетичної поведінки окремої людини. Однак виявлена корупція – це і позитивний факт: він означає, що заходи по боротьбі з корупцією виявилися дієвими.

Формування успішної моделі корпоративного управління, яка буде ефективно протидіяти корупції, починається на найвищому рівні компанії – з дотримання її керівництвом фундаментальних принципів якісного корпоративного управління: чесності, справедливості, підзвітності, прозорості та відповідальності. Саме керівництво, відповідальне за загальну стратегію і поведінку компанії, зобов'язане відповідним чином прокла-

дати її курс. Однак для того, щоб принципи корпоративного управління та корпоративної етики були ефективними у боротьбі з корупцією, вони повинні бути засвоєні працівниками всіх рівнів і втілені в їх повсякденній діяльності [1, с. 14].

Саме тому дотримання цих принципів повинно належним чином підтверджуватись прийняттям наступних локальних нормативних актів:

1. Положенням про конфлікт інтересів, що визначає порядок виявлення та врегулювання можливих конфліктів.

2. Антикорупційною політикою, що встановлює повне неприйняття усіма співробітниками будь-яких форм і проявів корупції, і відповідно до якої керівництво підприємства повинно дотримуватися і своїм прикладом встановлювати високі стандарти поведінки у відповідній області.

3. Кодексом професійної етики, який регулює питання взаємодії підприємства з різними зацікавленими сторонами, в тому числі співробітниками, акціонерами, державними посадовими особами, недержавними організаціями, клієнтами, постачальниками та іншими діловими партнерами.

На мою думку, саме етика відіграє найбільшу роль у становленні успішної моделі корпоративного управління.

Наявність комплексної програми етичних норм, приведеної у відповідність з бізнес-стратегією, дозволяє підприємству покладатися на інституційну систему стримувань і противаг, яка сприяє прийняттю правильних рішень в складних з морально-етичної точки зору ситуаціях. Для підприємства етика – це питання правильного ведення бізнесу. На практиці це повинно означати, що для відстоювання своєї етичної філософії компанія часом повинна бути готова швидше втратити вигідний контракт, ніж поступитися своїми цінностями [4, с. 91].

Етична культура схожа з репутацією фірми: щоб її створити, потрібна маса часу, сил і засобів, а безповоротно занапастити її може будь-яке невірне рішення або невдалий збіг обставин. Будь-яка скандальна корупційна історія, навіть сама незначна, просочившись назовні, здатна миттєво зруйнувати все, що було створено за роки наполегливої праці.

Кращий спосіб підтримувати високі етичні норми в діяльності підприємства – активно пропагувати її, застосовувати на практиці, удосконалювати, зробити її очевидною реальністю для всіх зацікавлених осіб [4, с. 93].

Сьогодні компаніям необхідно прийняти ряд практичних кроків, які дозволять сформувати успішну модель корпоративного управління з антикорупційними заходами на базі корпоративної етики.

І хоч корпоративне управління як таке не є універсальними ліками, що рятують підприємство від усіх її хвороб і бід, разом з тим, якщо воно

підкріплене цінностями і моделями поведінки, властивими компаніям з по-справжньому етичними нормами і серйозними стандартами управління, корупція стане радше винятком, ніж правилом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бала О. Л. Принципи корпоративної культури підприємств: сутність та види / О. Л. Бала, О. В. Мукан, Р. Д. Бала. *Вісн. нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. Львів, 2011. № 682: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 11–15.

2. Євтушевський В. А., Ковальська К. В., Бутенко Н. В. Стратегія корпоративного управління: підруч. Київ: Знання, 2015. 287 с.

3. Мальська М. П., Мандюк Н. Л., Занько Ю. С. Корпоративне управління : теорія та практика : підруч. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 360 с.

4. Рихліцька О. Д. До питання корпоративної етики в сучасній організації. *Гуманітарний часопис.* 2011. № 1. С. 89–97.

Шевченко Н. С.,
магістр права, випускниця Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОРУПЦІЇ ТА ОГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Наразі актуальним залишається питання, пов'язане із запобіганням та протидією корупції та відтворенню корупційних ризиків в різних сферах суспільного буття українського суспільства. Так, кожного року фіксується велика кількість корупційних правопорушень. Зокрема, у 2019 р. було обліковано понад 10 тис. корупційних злочинів [2]. З січня по травень 2020 р. правоохоронними органами зафіксовано більше 5 тис. злочинів корупційної спрямованості [3]. Отже статистичні показники суб'єктів антикорупційної діяльності свідчать про значний рівень корупції в країні.

За даними щорічного дослідження міжнародної організації Transparency International індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI) в Україні в 2019 році склав 30 балів (у 2018 році – 32 бали). В результаті Україна посіла 126 місце з 180 країн. Оцінка України сформувалася з 9 різ-

них досліджень: 3 показники виявили незначне зростання, 3 встановили нульову динаміку, а 3 – зниження [4].

Питання, пов'язані зі зв'язком корупції із організованою злочинністю в різні часи досліджували такі науковці, як: Л. В. Багрій-Шахматов, Ю. П. Битяк, О. М. Бандурка, В. В. Василевич, О. І. Гуров, В. О. Глушков, Н. О. Гуторова, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, О. Г. Кальман, О. Я. Коровяк, О. М. Костенко, Б. В. Лизогуб, М. І. Панов, Б. В. Романюк, Ю. С. Шемшученко та інші.

Актуальним і досі недостатньо дослідженим є питання щодо взаємозв'язку корупції та організованої злочинності як на національному, так і міжнародному рівні. Корупція є соціальним явищем, під яким зазвичай розуміють діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямовану на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг [7].

Так, корупція органічно пов'язана з багатьма соціальними процесами, у тому числі криміногенними. Насамперед, це стосується зв'язку корупції з організованою злочинністю, під якою слід розуміти частину загальної злочинності (її особливий вид), що поєднує найнебезпечніші вияви багатьох видів умисної злочинності: насильницької, корисливої тощо. Її специфічною ознакою є організований характер злочинної діяльності [8].

Багато вчених, зокрема О. Гуров, О. Філімонов, Л. Аркуша, О. Кальман, Л. Багрій-Шахматов та інші, розглядають корупцію й організовану злочинність або як єдине ціле, або як структурний елемент один одного. Наприклад, О. І. Гуров вважає корупцію однією з обов'язкових ознак організованої злочинності. Під корупцією він розуміє постійний зв'язок посадових осіб з організованими злочинцями [1].

На негативному впливі цих двох інституцій наголошують також й міжнародні організації. Так, ООН в резолюції від 07.09.1990 р у пункті 4 підкреслює, що корупція має згубний вплив не тільки як форма кримінально карної діяльності, але і як наслідок організованої злочинності. Восьмий Конгрес ООН з попередження злочинності і поводження з правопорушниками виразив занепокоєння через зв'язки корупції з іншими видами економічної злочинності, організованої злочинності та незаконного обігу наркотиків. Конгрес рекомендував державам розробити адміністративні і регулятивні механізми для попередження практики корупції і зловживання владою, зокрема розробити стратегії боротьби з корупцією, підвищити суспільну обізнаність про право користування державними послугами і програмами, створити повноцінні внутрішні процедури управління в урядових установах для боротьби з корупцією тощо [6].

Дійсно, на відміну від загальнокримінальної злочинності організована злочинність у своєму функціонуванні прагне спиратися на державні та громадські інститути, використовуючи їх у своїх цілях. Це, значною мірою, здійснюється за допомогою встановлення і поширення корупційних зв'язків. Отже, організована злочинність тісно пов'язана з корупцією: вони тісно переплітаються між собою, живлять одна одну, сприяють розвитку одна одної. Наявність корумпованих зв'язків для організованих злочинних формувань і зв'язок корумпованих чиновників з такими формуваннями – це оптимальна, з огляду на досягнення злочинного результату і безпеки функціонування, схема існування двох зазначених явищ. Тому поширення корупції неодмінно призводить до розвитку організованої злочинності, а якісне й кількісне зростання останньої неодмінно тягне за собою збільшення кількості корупційних проявів і підвищення небезпечності їх характеру [8].

Часто, з метою ухилення керівників та членів організованих злочинних угруповань від кримінальної відповідальності, нейтралізації слідчих дій, що здійснюються правоохоронними органами щодо організованих злочинних угруповань чи окремих їх членів, забезпечення так званого «даху» для подальшої злочинної діяльності, забезпечення можливостей для нарощування свого капіталу, отримання інших незаконних переваг представники організованих злочинних груп проникають до органів державної влади та місцевого самоврядування [5].

Корупція та організована злочинність мають схожу соціальну сутність, яка проявляється в тому, що ці явища: мають соціальну обумовленість, значно впливають на соціальні процеси, що відбуваються в суспільстві, набули глобального характеру, мають економічні, політичні, правові, психологічні, моральні чинники, пристосовуються та змінюються відповідно до соціальних реалій сьогодення.

Отже, організована злочинність органічно пов'язана з корупцією. Саме завдяки корупції організована злочинність має можливість існувати. Тобто розповсюдження корупції дає можливість організованій злочинності вдосконалюватися та розвиватися. Це тягне збільшення кількості організованої злочинності, що знов таки породжує зростання корупції. Таким чином виникає «замкнуте коло», яке слід розірвати щляхом розроблення заходів карального і некарального впливу на детермініційні комплекси як корупції, так і організованої злочинності, перериваючи симбіоз між ними. Для більшої ефективності подолання цих явищ потрібно об'єднати зусилля правоохоронних органів, суспільства та держави та рішучо діяти для їх ліквідації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность М., 1990. 215 с.

2. Звітність. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2019 року / Форма №1 : затв. наказом ГПУ від 23.10.2012 №100 за погодженням з Деркомстатом України.

3. Звітність. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – травень 2020 року / Форма №1 : затв. наказом ГПУ від 23.10.2012 №100 за погодженням з Деркомстатом України.

4. Індекс сприйняття корупції – 2019 URL: http://cpi.ti-ukraine.org/#/.

5. Коровяк О. Я. Корупція й організована злочинність: проблема співвідношення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. Вип. 2. Львів: ЛьвДУВС, 2014. С. 109–118.

6. Попередження злочинності та кримінальне правосуддя у контексті розвитку: реалізації та перспективи міжнародного співробітництва. Практичні заходи боротьби з корупцією : Резолюція ООН від 07.09.1990 №995_785.

7. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 2001. Т. 3: К-М. 792 с.

8. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 2002. Т. 4: Н-П. 720 с.

Яцина М. О.,
аспірант кафедри кримінального права
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ

Корупція вже далеко не перше десятиліття існування нашої держави є чи не однією з головних проблем України. При звучанні терміну «корупція» більшість людей в першу чергу подумають про корупцію у державному секторі, проте ця проблема неначе ракова пухлина пронизує більшість сфер нашого суспільного буття. Не є винятком і приватний сектор, який теж не здатен ефективно протистояти цьому негативному феномену.

Згідно з останнім наявним дослідженням авторитетної неурядової організації Transparency International Україна, результати якого були опубліковані у 2016 році, лише 38% приватних і державних українських ком-

паній працюють на засадах прозорості та підзвітності, 62% – далекі від стандартів прозорості діяльності [1]. Такі дані є тривожним сигналом, які диктують нагальну необхідність до розробки дієвого механізму з протидії такому негативному феномену як корупція у приватному секторі.

На нашу думку, досягти результативності у даному питанні можна тільки спільними зусиллями як держави так, і суспільства. Оскільки держава сама потерпає від системної та всеосяжної корупції, то вбачається раціональним включення у цей процес суспільства. Адже саме суспільство зі своїми інститутами володіє величезним потенціалом, який може допомогти державі у протидії корупції, у тому числі і у приватному секторі. Це підтверджується тим, що світове співтовариство визнає на найвищому рівні роль суспільства у процесах боротьби з корупцією. Зокрема, підтвердженням цьому слугує Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, яка у п. 1 ст. 13 говорить наступне: *«кожна Держава-учасниця вживає належних заходів, у межах своїх можливостей і згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, для сприяння активній участі окремих осіб і груп з-поза меж державного сектора, таких як громадянське суспільство, неурядові організації та організації, що функціонують на базі громад, у запобіганні корупції й боротьбі з нею та для поглиблення розуміння суспільством факту існування, причин і небезпечного характеру корупції, а також загроз, що створюються нею»* [2].

На наше переконання, саме неурядові організації є найбільш спроможними та інституційно організованими суб'єктами суспільства, які здатні ефективно протистояти корупції. Вони володіють широким арсеналом засобів та методів, використання яких демонструє свою ефективність у питаннях протидії корупції. Аналіз діяльності неурядових організацій дозволяє дійти висновку, що їх антикорупційний вплив втілюється через такі заходи: формування та реалізація антикорупційної політики; оцінювання антикорупційних механізмів, що застосовуються урядами; збір та обробка інформації випадків корупції; виявлення корупційних ризиків; надання правової допомоги; розробка та реалізація освітніх програм; формування антикорупційного світогляду громадян [3, с. 144]. Однак даний перелік не є вичерпним, а арсенал заходів антикорупційного спрямування насправді є вкрай різноманітним та широким.

Дослідження про роль неурядових організацій у протидії корупції, яке здійснили британські науковці Індіра Карр та Опі Озвайт (*Indira Carr & Opi Outhwaite*), показало, що під час опитування неурядові організації заявили про використання різноманітних підходів та заходів як основних напрямків їх антикорупційної роботи. Деякі з них беруть участь у анти-

корупційних зусиллях, орієнтованих на підзвітність, на виборців, на доступ до інформації або на судові процеси. Деякі акцентують увагу на корупції у конкретних галузях, таких як національні ресурси, будівництво та інжиніринг або на державному секторі. Деякі з них беруть участь у розробці антикорупційних інструментів чи політичних консультацій, іноді за участі бізнесу чи їх представників. Це дало підставу дійти висновку про відсутність конкретної стратегії в антикорупційній діяльності таких організацій, оскільки вони часто підходять до питання корупції в контексті інших питань, які визначають сферу їх діяльності чи зацікавленості. Поряд з цим, дослідниці акцентують на позитивних результатах, пов'язаних з антикорупційною роботою неурядових організацій і зазначають, що вони настільки ж різноманітні, як і виявлені різноманітні сильні сторони антикорупційних інструментів [4, с. 636].

Щодо України, то у сучасних умовах саме завдяки діяльності неурядових організацій стає відома інформація широкому загалу про корупцію у приватному секторі. Яскравим прикладом є вище згадане дослідження Transparency International Україна, яке має назву «Прозорість корпоративної звітності». Воно є чи не першим в Україні системним дослідженням, здійсненим з використанням відповідної методології професійними аналітиками, підкріплене статистичними даними, яке проливає дещицю світла на корупцію у приватному секторі.

Такий стан речей з інформацією про корупцію у приватній сфері можна пояснити тим, що основна увага як держави, так і суспільства зосереджується на корупції у публічній сфері. Тому цілком закономірно, що поки не буде вирішена проблема корупції у публічній сфері, корупція у приватної сфері залишатиметься у тіні першої. Це негативно впливає на подолання корупції в Україні, оскільки як і перша, так і друга тісно пов'язані, а подекуди і взаємозалежні. Саме тому питання протидії корупції у приватній сфері стоїть не менш гостро, адже від цього напряму залежить економічне зростання нашої країни.

В умовах недостатньої уваги держави до проблеми корупції у приватній сфері саме неурядові організації можуть стати локомотивом такої протидії в Україні. Адже їхня антикорупційна діяльність може виносити на широкий загал ті випадки корупції у приватній сфері, які з тих чи інших причин залишились поза увагою правоохоронних органів. Нещодавні зміни до антикорупційного законодавства про викривачів корупції [5] є великим кроком на шляху подолання корупції в Україні. Не останню роль у прийнятті цих змін зіграли неурядові організації, крім того деякі з них надають викривачам підтримку як інституційну, так і правову.

За умов, коли корупція у приватній сфері залишається у тіні, саме неурядові організації видаються цілком прийнятними суб'єктами протидії даного виду корупції. Отже, вважаємо за необхідне проведення відповідних кримінологічних досліджень, які вивчають антикорупційну діяльність неурядових організацій, що вбачається корисним для подальшого удосконалення антикорупційних механізмів, з огляду на триваючий процес подолання корупції як у публічній, так і в приватних сферах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Войціцький Ю., Якимчук Д. Прозорість корпоративної звітності: оцінка найбільших приватних та державних компаній України. URL: https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2018/09/ti_rating_ukr_final_web.pdf.

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

3. Шрамко С. Суб'єкти запобігання злочинності за участю громадськості: зарубіжний досвід. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. С. 138–154.

4. Carr I. Outhwaite O. The Role of Non-Governmental Organizations (NGOs) in Combating Corruption: Theory and Practice. *Suffolk University Law Review.* 2011. №3 (Volume XLIV). P. 615–664.

5. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції : Закон України від 17.10.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198–20#Text.

Наукове видання

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ

МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО ОНЛАЙН «КРУГЛОГО СТОЛУ», ПРИСВЯЧЕНОГО 25-РІЧЧЮ ІЗ ДНЯ СТВОРЕННЯ НДІ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ ТА 95-РІЧЧЮ ІЗ ДНЯ НАРОДЖЕННЯ АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА СТАШИСА

(м. Харків, 1 липня 2020 р.)

Відповідальні за випуск *Б. М. Головкін, О. В. Новіков*

Видається в авторській редакції

Підписано до друку та до поширення через мережу Інтернет
з оригінал-макета 22.07.2020.
Формат 60×84 1/16. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 12,10. Вид. № 2553.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
вул. Чернишевська, 80а, Харків, 61002, Україна
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.